

ZITTING VAN DINSDAG 11 AUGUSTUS 1891.

Tegenwoordig de heeren:

KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

VISSER.

Verhoor van Hendrikus Johannes Van Muijen, oud 33 jaar, lettergieter bij de firma Enschedé & Zonen, te Haarlem.

3456. De Voorzitter: Zijt gij altijd lettergieter geweest?

A. Ja, ik ben ongeveer 20 jaren in dat vak werkzaam.

3457. V. Hoe talrijk is het lettergieterspersoneel bij de firma Enschedé?

A. 30 à 40 man en ongeveer even zooveel jongens.

3458. V. Hoe is uw werktijd?

A. Van 'smorgens 7 tot 8³/₄, van 9 tot 12, van 1¹/₂ tot 5¹/₂ en van 5³/₄ tot 7 uur. Wij werken op dit oogenblik tot 7 uur, omdat het niet druk is, vroeger werkten wij 12 à 13 uren.

3459. V. Was het dus vroeger anders dan nu?

A. Ja, toen werd er meer overgewerkt en ook des nachts gewerkt, maar ik heb dat niet bijgewoond, omdat ik jongen was.

3460. V. Wordt door de jongens aan dat werk dan geen deel genomen?

A. Neen.

3461. V. Hoe is de loonsregeling?

A. Wij werken op stuk en kunnen 21 cents per uur verdienen.

3462. V. Wordt er nitsluitend op stuk gewerkt?

A. Ja, er is er slechts één, die niet op stuk werkt.

3463. V. Is het loontarief, indien bij grootere drukte later gewerkt wordt, voor die overuren hooger?

A. Neen, het blijft hetzelfde.

3464. V. Toen destijds, ettelijke jaren geleden, het overwerk en het nachtwerk zoozeer verminderd is, is toen het loontarief verhoogd?

A. Neen.

3465. V. Hebben de menschen dan dientengevolge tegenwoordig minder inkomsten dan destijds?

A. Dat zal niet zooveel verschillen. Vroeger werkten zij wel langer, maar het is de vraag, of toen hun werkkraft niet veel minder was.

3466. V. Geloofst gij dus, dat de menschen er zeer mede ingenomen zijn, dat het nachtwerk en het lange overwerken afgeschaffd zijn?

A. Zeker, ik ben er ten minste blijde om.

3467. V. Is het lettergieten een zwaar werk?

A. Meer eentonig, niet zwaar, vooral wanneer men de machine zelf moet draaien. Het is natuurlijk niet zoo zwaar als bijv. dat van een smid.

3468. V. Toen gij zooveen zedet, dat, hoewel de menschen tegenwoordig minder lang overwerken en geen nachtwerk verrichten, de verdiensten toch niet zooveel verschillen, wildet gij toen daarmede te verstaan geven, dat blijkens uw ervaring de productie niet in dezelfde mate stijgt als de arbeidsduur?

A. Mijne bedoeling is, dat de menschen toen in den langeren tijd niet zooveel meer werk konden maken dan thans.

3469. V. Geloofst gij, dat ook in korter tijd dan 10 uren ongeveer hetzelfde werk zou kunnen worden gedaan als in 10 uren, of is naar uw meening met 10 uren de grens vrij wel bereikt?

A. Daar kan ik zoo dadelijk geen antwoord op geven. Ik geloof echter, dat het nog wel zou gaan, indien de machines verbeterd werden.

3470. V. Daalt de arbeidsduur wel beneden 10 uren wegens gebrek aan werk?

A. Dit is in geen vier jaren gebeurd. Vóór dien tijd werkten wij, wanneer er weinig te doen was, tot 5 uur 's avonds; daardoor leden wij dan natuurlijk schade.

3471. V. Komt Zondagswerk nooit voor?

A. Zelden. Het is ééns in die 4 jaren gebeurd en is toen extra betaald.

3472. V. Gij zeidet zooveel, dat de arbeidsduur misschien korter zou kunnen worden, indien de machines verbeterd werden. Hebt gij in den tijd, dat gij bij de firma Enschedé arbeidt, het werk zien verlichten door de verbetering van de machines?

A. Ja, ik heb dit zelf ondervonden. Het is gemakkelijker, dat de machine door drijfriemen draait, dan dat men met de hand moet draaien. Intusschen gaat daarmee vermindering van loontarief gepaard.

3473. V. Is uw tarief lager dan dat van de handwerkers?

A. Ja. Wij gieten de letters bij duizendtallen, en de handgieter krijgt dan 2 cts. per 1000 meer dan degene, die machinaal giet.

3474. V. Uw verdienste is, zeidet gij daar straks, zowat 21 cts. per uur. Maakt nu de man, die werkt met de machine, die hij zelf moet draaien, met zijn hooger tarief ook ongeveer 21 cts. per uur?

A. Ja, dat verschil in tarief is gemaakt om de verdiensten gelijk te doen zijn.

3475. V. Hebt gij in den laatsten tijd vele verbeteringen in de inrichting der werkplaats zien tot stand komen?

A. Er is meer ruimte gekomen en de trappen zijn verbeterd.

3476. V. Hoe gaat het met het verwijderen van slechte dampen?

A. Onze smeltpot staat in verband met een luchtpijp.

3477. V. Ondervindt gij geen last van nadeeligen invloed van het lood?

A. Persoonlijk niet, maar ik heb vele jonge menschen de tering zien krijgen. Of dat echter daarvan was, durf ik niet bevestigen, want daartegenover staat, dat er ook zijn, die het werk 50 jaren uithouden.

3478. V. Er is immers gelegenheid om bij het staken van het werk de handen te wasschen?

A. Ja, maar daar maken wij weinig of geen gebruik van, omdat het ons te veel ophoudt.

3480. V. Wat doen de jongens, die in de gieterij werken?

A. Die breken de gietsknoop af, slijpen de letters en zetten ze op.

3481. V. Zij gaan dus ook geregeld met het lood om. Wasschen die nu geregeld hun handen? Of volgen die, wat ik mij veroorloof het verkeerde voorbeeld te noemen van u en anderen?

A. Vroeger deden zij het ook niet, maar een 14 dagen geleden is de heer Struve daar met den meesterknecht over komen praten, en nu gebeurt het wel.

3482. V. Gij bedoelt waarschijnlijk het bezoek, dat de heer Struve met deze Commissie aan de werkplaats bracht. Toen trof het mij inderdaad, dat de handen van de jongens vol lood zaten. Werd daar vroeger niet op gelet?

A. Ja wel, maar men wasschte de handen niet.

3483. V. Nooit?

A. Behalve wanneer men naar huis ging om te eten.

3484. V. Dus niet in de kleine rusttijden, als de boterham gegeten werd. Werd daar nooit met de werklieden eens over gesproken door den meesterknecht? Heeft deze nooit eens gemoedelijk gewaarschuwd tegen die nalatigheid?

A. Och neen; ieder maakt maar, dat hij aan zijn boterham komt; er is geen tijd om daar praatjes over te verkoopen.

3485. V. Het geldt toch inderdaad een voorzorgsmaatregel tegen mogelijke ernstige gevolgen van uw eigenaardig bedrijf.

Worden in uwe afdeeling veel boeten opgelegd?

A. Op het te laat komen is een progressief boetensysteem. Een kwartier of minder te laat voor een stukwerker (als de klok koud is, is men er al bij) is $\frac{1}{4}$ ct. boete van elken gulden, den tweeden keer $\frac{1}{2}$ cent van iederen gulden, en zoo steeds het dubbele, het weekloon gerekend tegen f 12 à 10 uren daags; van een daggeld wordt geheven $\frac{1}{2}$ cent van elken gulden. Een stukwerker, die dus de geheele week 'smorgens en 's avonds te laat kwam, zou beboet worden voor f 2.34, een daggeld voor f 4.68.

3486. V. Dat niterste komt natuurlijk nooit voor; maar wordt er feitelijk veel beboet?

A. Er is geen week, dat geen boete wordt opgelegd.

3487. V. Zijn er nog andere boeten?

A. Ik heb wel eens bijgewoond, dat voor het vechten aan een leerling van een jaar of 16, die het eerst had

geslagen, eene boete van f 2 werd opgelegd. Of dit geschiedde naar een reglement, dan wel naar willekeur van den patroon, weet ik niet.

3488. *V.* Hangt er een reglement in de werkplaats, waarin van boeten staat?

A. Neen.

3489. *V.* Worden er geen boeten opgelegd wegens slordigen omgang met de werktuigen, of wegens aflevering van slecht werk?

A. Neen.

3490. *V.* De boeten voor het te laat komen en die, welke overigens voorkomen, worden die opgelegd door den meesterknecht?

A. Ja, met goedvinden van den patroon.

3491. *V.* Komt het wel eens voor, dat de werklieden meenen ten onrechte beboet te zijn?

A. Wanneer dat gebeurt, kan men er met den patroon over spreken.

3492. *V.* Vindt men voor vermeende grieven van dezen of van anderen aard steeds toegang bij de firma?

A. Ja.

3493. *V.* Geschiedt het wel, dat werklieden uit uwe afdeling over wenschen of grieven zich rechtstreeks tot den patroon wenden?

A. In de laatste jaren is dat minder gebeurd, maar vroeger, bij het optreden van den nieuwen patroon, had het nog al plaats.

3494. *V.* Hoe stond dat in verband met het optreden van den nieuwen patroon?

A. De heer Karel Enschedé kwam in de plaats van den ouden heer Enschedé en werd patroon, hoofdzakelijk over de grieterij. Deze heeft een geheel andere regeling in het loonstelsel gemaakt, en daardoor ontstond toen nog al eenige ontevredenheid, omdat er van het beste werk iets werd afgenomen en bij het slechtste iets gedaan.

Zooals het met elke nieuwe regeling gaat, was ook die niet naar den zin. Toen gebeurde het wel eens, dat men naar den patroon ging.

3495. *V.* Vond men daar dan altijd een welwillend gehoor?

A. Ja wel.

3496. *V.* Heeft men langzamerhand de nieuwe regeling, door den tegenwoordigen chef ingevoerd, bevredigender leeren vinden dan bij den aanvang?

A. Ik weet het niet, zij berusten er nu meer in.

3497. *V.* Wanneer ik u goed begrepen heb, bestond de nieuwe regeling hierin, dat van het betere werk aan den een iets ontnomen en bij dat van den ander gevoegd werd, om zodoende meer gelijkmatigheid te verkrijgen?

A. Ja.

3498. *V.* Vindt gij dat geen verbetering?

A. Op zich zelf wel. Maar het is de vraag, of de verdienste er beter door is geworden.

3499. *V.* Is de zaak dan niet zóó, dat werkman A misschien minder verdient, maar dat juist daardoor werkman B met A gelijk is gekomen, beiden gezamenlijk er niet slechter op zijn geworden?

A. Ja, dat is zoo.

3500. *V.* De boestegelden worden immers gevoegd bij de pensioengelden?

A. Ja.

3501. *V.* Zijt gij ingenomen met de pensioensregeling, die bij de firma Enschedé bestaat?

A. Och, ik stel er niet zoo heel veel belang in; men moet 70 jaren oud zijn om er van te kunnen profiteeren.

3502. *V.* Wordt niet ook op jeugdiger leeftijd wel eens pensioen toegekend?

A. Er is een boekje van, maar dat ken ik niet. Ik weet echter wel, dat men ook als men 50 jaar gewerkt heeft, pensioen kan krijgen, ook al is men nog geen 70 jaar oud.

3503. *V.* Ik meen, als mijn geheugen mij niet bedriegt, dat men in sommige gevallen zelfs als men 15 jaren gewerkt heeft, pensioen kan krijgen?

A. Nu ja, maar dan krijgt men maar zoo'n beetje.

3504. *V.* Gij zegt, dat gij het reglement niet kent, maar gij hebt er toch een exemplaar van ontvangen?

A. Dat wel.

3505. *V.* Er zijn er immers reeds gepensionneerd?

A. Ja.

3506. *V.* De pensioensregeling, waarvan wij nu spraken, is, dat er geen premie wordt gestort tot eigen verzekering, maar elk werkman iets bijdraagt voor de reeds gepensionneerden, terwijl de firma zelf dit harerzijds ook doet. Heeft echter het tweede hoofdstuk van het reglement, volgens hetwelk, wanneer de werkman zich voor eigen rekening verzekert bij een maatschappij, de firma dezelfde premie stort ten einde het ingaan van het pensioen te vroegen of het bedrag er van te verhoogen, uwe aandacht getrokken?

A. Ik heb het wel eens gelezen, doch ik weet er bitter weinig van.

3507. *V.* Trekt de geheele pensioensquaestie weinig uwe belangstelling?

A. Ja.

3508. *V.* Vervult de gedachte aan den tijd, dat gij niet meer tot arbeiden in staat zult zijn, u niet met zorg?

A. Ja, maar met het pensioen zou ik er toch niet komen.

3509. V. Aangenomen, dat het bedrag te laag is, denkt gij dan toch niet, dat b.v. f 3 op den ouden dag beter is dan niets?

A. Ja, maar daarvan kan een mensch toch niet leven.

3510. V. Gesteld er kwam een wettelijke regeling, waarbij een hooger pensioen werd verzekerd, maar waarbij niet alleen aan den patroon de verplichting werd opgelegd daartoe bij te dragen, maar ook aan den werkman, zoudt gij dan die regeling dermate toejuichen, dat gij er u een belangrijk offer voor zoudt willen getroosten?

A. Ik zou het beter vinden, dat de werkman niet behoefde bij te dragen.

3511. V. Maar als de wetgever meende, de verplichting aan beide partijen te moeten opleggen, zoudt gij dan zeggen: «zoo iets liever dan in het geheel niet»?

A. Als daarmede gepaard ging een pensioen, dat niet veel minder bedroeg dan de verdiensten, dan wel.

3512. V. Zoudt gij bijv. $\frac{2}{3}$ van de verdiensten geen bevredigend pensioen achten?

A. Neen, want met de verdiensten kan men er al niet komen.

3513. V. Hebt gij een groot gezin?

A. Een vrouw en drie kinderen.

3514. V. Wat verwoont gij?

A. 45 stuivers; daarvoor heb ik een benedenhuisje met voor- en achterkamer, 2 bedsteden, een keukentje, een privaat en een plaatsje van straatsteentjes.

3515. V. Hoe breed is uw woning en hoe groot zijn de kamers?

A. Dat kan ik niet juist zeggen.

3516. V. Hebt gij er nooit over gedacht lid eener bouwvereniging te worden?

A. Vroeger niet, thans wel, omdat mijn vrouw er nog al zin in heeft en ik ook begrepen heb, dat het aardig is om een lapje grond te hebben.

3517. V. Worden de coöperatieve bouwverenigingen allengs meer populair?

A. Ja, dat geloof ik wel, want iedere nieuwe serie is dadelijk weg.

3518. V. Hoort gij door de bewoners met ingenomenheid over de bouwverenigingen spreken?

A. Over de woningen, ja.

3519. V. Gij drukt zoo op het woord woningen; hoort gij dan in ander opzicht minder goed over de verenigingen spreken?

A. Ja, men laat het nog al eens voorkomen, alsof

de heeren daar hun centen in steken om een flinke rente te trekken en weinig risico te hebben.

3520. V. Het begrip flinke rente is zeer vaag. Zijn u daaromtrent cijfers bekend?

A. Neen.

3521. V. Is in de afdeeling gieterij een onderling ziekenfonds?

A. Ja.

3522. V. Is dat een fonds, dat geheel uitgaat van de werklieden, wat bijdragen en beheer aangaat?

A. Ja.

3523. V. Hoeveel bedragen contributie en uitkeering?

A. De uitkeering is voor iemand zonder kinderen f 4.50 in de week, en voor iemand met kinderen f 4.50 en een kwartje voor elk kind beneden de 12 jaar. De contributie is 11 cts in de week, terwijl nog één cent wordt bijgedragen voor het fonds tot uitkeering bij overlijden, dat bij sterven f 25.— geeft.

3524. V. Is de contributie voor allen, gehuwden en ongehuwden, gelijk?

A. Ja.

3525. V. Kan het fonds daarmede uit?

A. Ja, maar daar is nog iets anders bij; om lid te worden, moet men f 50 storten, en dat geld wordt aan de leden tegen 5 % geleend. Men kan die f 50 besparen door al jong elke week wat in te brengen.

3526. V. Wanneer iemand uit het fonds treedt, krijgt hij dan die f 50 terug?

A. Ja.

3527. V. Wordt deze laatste werking van het fonds gewaardeerd door de leden?

A. De ouderen hebben er niets tegen, maar ik heb een bezwaar. Van die f 50 krijgt men geen rente, maar wanneer men in ziekte of nood zit, moet men, om van zijn eigen f 50 een kwart of de helft ter leen te krijgen, 5 % betalen, en dat ten behoeve van de kameraden, die hun f 50 niet ter leen vragen.

3528. V. Is er wel eens over gedacht om wel dat verlenen van voorschot te behouden, maar eene andere regeling te maken omtrent de rente?

A. Neen.

3529. V. Wanneer wordt bij de firma Euschedé het loon uitbetaald?

A. Des Zaterdag.

3530. V. Gaat dat vlg in zijn werk?

A. Dat duurt wel een uur; de jongens krijgen eerst hun geld en dan de knechts.

3531. *V.* Wordt er in uwe afdeling eene bepaalde opleiding gegeven aan jeugdige arbeiders?

A. Ja; een gieter, die op daggeld werkt, moet zulke jongens aan de machine leeren; daarvoor wordt hun $\frac{1}{5}$ van hun loon afgehouden. Toen ik aan de machine leerde, werd mij $\frac{1}{4}$ van het loon afgehouden en moest ik f 1.25 aan den gieter betalen, die mij het vak leerde.

3532. *V.* Hoe lang duurt zulk een leertijd?

A. Ongeveer twee jaren.

3533. *V.* Is naar uw inzien die opleiding goed geregeld?

A. Dat geloof ik niet; van den baas krijgen zij het niet; zij moeten het meer uit hun eigen zien te leeren.

3534. *V.* Heeft die man nog iets anders te doen?

A. Zeker, hij heeft ook zijn machine.

3535. *V.* Meant gij dus, dat de opleiding beter behoorde te zijn?

A. Ik zou geen betere opleiding weten.

3536. *V.* Hebt gij zelf onze aandacht nog op iets te vestigen?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Wanneer de jongens in 60 uren minder slijpen dan 65000 letters, dan krijgen zij $\frac{1}{2}$ cent per duizend minder loon. Het loon is $5\frac{1}{2}$ cent per duizend. Wanneer zij er echter 100000 slijpen, ontvangen zij 25 cents premie.

3537. *V.* Deelt gij ons dit mede, omdat gij die regeling afkeurt?

A. Ja.

3538. *V.* Is het slijpen van 65000 letters in 60 uren tijds, dus in een week, een taak, die, naar uw oordeel, van een jongen niet mag gevergd worden?

A. Zij kunnen het wel af; 65000 letters per week, 10 uren per dag werkende, is niet te veel.

3539. De heer Visser: Gaat dit slijpen machinaal?

A. Neen, met de handen op een steen.

Een knecht kan 2000 letters in een uur slijpen, en dat moet hij ook wel doen, wil hij een voldoende loon halen. Tegenwoordig wordt dit werk niet meer door knechts gedaan.

3540. *V.* Geschiedt het slijpen op een blok?

A. Neen, de letters liggen op een grooten steen en worden daarop achtereenvolgens aan beide zijden geslepen. Dit gaat natuurlijk met groote snelheid.

3541. De Voorzitter: Hoeveel letters liggen er gewoonlijk tegelijk op den steen?

A. 2000 à 3000.

3542. *V.* Gij vindt dus de voorheen genoemde taak voor de jongens niet te zwaar?

A. Neen, maar wanneer zij minder hard werken verdienen zij van zelf reeds minder; dus waarom dan nog eens vermindering van loon?

3543. *V.* Hoe is het intusschen feitelijk gesteld? Behalen zij vaker de premie, die gelegen is in het slijpen van meer letters, dan dat zij boeten belopen door het slijpen van minder letters?

A. Ik geloof niet, dat zij veel premies verdienen.

3544. *V.* Begint de premie niet eerst te loopen na de eerste 100000, die zij hebben gemaakt?

A. Juist.

H. J. VAN MUIJEN.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROIJJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van Leonardus Franciscus Nobels, oud 43 jaar, boekdrukker-uitgever, firma Gebr. Nobels, te Haarlem.

3545. De Voorzitter: Hoe talrijk is uw personeel?

A. 24 personen.

3546. *V.* Hoeveel jongens onder de 16 jaren zijn daaronder?

A. 6.

3547. *V.* Op welken leeftijd neemt gij ze aan?

A. Liefst op 14jarigen leeftijd. Het is echter niet gemakkelijk om ze zoo laat te krijgen, want de ouders zijn er niet voor. Ze moeten een getuigschrift van de school overleggen.

3548. *V.* Waarom neemt gij de jongens bij voorkeur op 14jarigen leeftijd aan?

A. Omdat ik ze anders niet kan opleiden.

3549. *V.* Zijn ze op hun 12de jaar niet genoegzaam voorbereid?

A. Neen.

3550. *V.* Zoudt gij u verheugen, indien de wetgever met het verbod om te arbeiden verder ging dan den 12jarigen leeftijd?

A. Ja, de meeste knechts kunnen op zijn best lezen. Zij zetten wel, maar weten niet, wat zij zetten. Het is hoogst gewenscht, dat de jongens tot hun 14de jaar op school blijven.

3551. *V.* Eischt gij het getuigschrift, waarvan gij straks hebt gesproken, sedert de circulaire van de schoolcommissie aan de werkgevers is gezonden?

A. Ja, ik doe het sedert een goed jaar.

3552. *V.* Wat verdient een jongen bij u?

A. 15 stuivers.

3553. *V.* Klimt dat bedrag spoedig?

A. Naarmate zij bekwaam zijn.

3554. *V.* Waarmede begint een jongen?

A. Met loos zetten.

3555. *V.* Kunt gij hem voor het inleggen bij drukken dadelijk gebruiken?

A. Neen, daarvoor moet hij een goed jaar bij ons zijn.

3556. *V.* Ook niet voor het papier nitnemen?

A. Neen, dat doet de machine zelf.

3557. *V.* Hoe is de werktijd geregeld?

A. 10 uren daags, van 7—8 uur, met 's morgens een half uur rust, 's middags 2 uren en 's avonds een half uur voor theedrinken.

3559. *V.* Is er altijd bij u een middag-rusttijd van twee uren geweest?

A. Ja.

3560. *V.* Wat is de oorsprong van dien langen rusttijd?

A. Een oud gebruik uit vroeger tijd, toen wij maar 2 of 3 knechts hadden, die in verband stonden met de knechts eener leesinrichting.

3561. *V.* Wordt die lange schafttijd door de werklieden zeer gewaardeerd?

A. Dat geloof ik wel, want er zijn er bij, die een half uur ver wonen.

3562. *V.* Zijt gij zelf op andere drukkerijen werkzaam geweest?

A. Sedert mijn 14de jaar niet.

3563. *V.* Wordt er veel overgewerkt?

A. Neen, alleen de zettters blijven voor courantenwerk wel eens tot 9 à 10 uur. Zondagswerk komt zelden voor.

3564. *V.* Werken uw menschen op stukloon?

A. Neen, dat kan niet om het courantenwerk. Ik heb een uurstelsel.

3565. *V.* Hoe zijn de loonen?

A. Ik heb een knecht van *f* 10.80, van *f* 10.20, *f* 9.—, *f* 8.40, drie ieder van *f* 7.80, *f* 7.20 en *f* 6.60, twee van *f* 6.—, twee van *f* 3.60 en één van *f* 3.— en eenige jongens die minder verdienen.

3566. *V.* Dat zijn weekloonen, die gehaald worden met 10 uren werk daags?

A. Ja, werk of geen werk.

3567. *V.* Wordt voor overwerk hooger uurloon betaald?

A. Neen, hetzelfde.

3568. *V.* Kunt gij het gemiddeld aantal overuren per week mededeelen?

A. Neen, maar dat is niet noemenswaard.

3569. *V.* De meeste loonen, die gij opgaaft, loopen tusschen *f* 6.— en *f* 8.—; zijn dat gehuwden?

A. Neen, gezellen van 24, 25 jaar.

3570. *V.* Wat is de minste verdienste van een gehuwd werkman?

A. *f* 7.80, maar dat is iemand, die, na eenige jaren van het vak te zijn af geweest, zich weder bij mij heeft aangeboden tegen elk loon.

3571. *V.* Blijven de ongehuwden niet lang bij u?

A. Ja wel, 2 zijn er bij mij gehuwd.

3572. *V.* Zijn die ongehuwden volleerde zettters?

A. Neen, dat zijn personen van omstreeks 20 jaar, die nog niet zoo lang bij het vak zijn.

3573. *V.* Wanneer zij het vak beter kennen, krijgen zij dan opslag?

A. Ja; ik heb er wel, die 15 cts. verdienen, het gewone loon in Haarlem.

3574. *V.* Hoeveel onder uw personeel zijn er, die dat gewone loon verdienen?

A. 2 van de 18.

3575. *V.* Gij hebt dus weinig volleerde zettters, maar meer jong volk. Komt dat er bij u minder op aan?

A. Wij zouden gaarne meer volleerde zettters hebben, maar zij zijn er niet.

3576. *V.* Gelooft gij, dat er ook andere werkplaatsen te Haarlem zijn, waar het in dit opzicht is als bij u?

A. Ja, er zijn er meer.

3577. *V.* Werken de jongens bij u even lang als de volwassenen?

A. Ja, maar zij werken niet over.

3578. *V.* Zij blijven dus ook tot 8 uur?

A. Ja, maar op courantenavonden tot 9 uur, alleen echter voor het vouwen.

3579. *V.* Is het u niet bekend, dat het verboden is om jongens beneden de 16 jaar later te doen arbeiden dan tot 7 uur, behalve voor het vouwen en drukken van een courant?

A. Neen, dat was mij niet bekend.

3580. *V.* Hebt gij geen kaarten aangevraagd voor die jongens beneden de 16 jaar?

A. Ja wel.

3581. *V.* En hangt er een lijst in uwe werkplaats, aanwijzende hun arbeidsuren?

A. Ja wel, daar staat de werktijd van de jongens op, en die is pas goedgekeurd.

3583. *V.* Staat er op die lijst, dat de jongens tot 8 uur blijven?

A. Ja, dat de werktijd is van 7 tot 8½, van 9 tot 12, van 2 tot 4½ en van 5 tot 8 uur.

3584. *V.* Is die lijst aldus gewaarmerkt door den burgemeester?

A. Ja.

3585. *V.* Was het u werkelijk niet bekend, dat het niet geoorloofd is jongens beneden de 16 jaren later, behoudens in uw geval voor het drukken en vouwen van de courant, te laten werken dan tot 7 uur?

A. Neen, er zijn nog andere winkels in Haarlem, waar zij later werken dan 7 uur.

3586. *V.* Wat voor „winkels” bedoelt gij?

A. Boekdruckers.

3587. *V.* Art. 5 van de wet zegt uitdrukkelijk, dat verboden is arbeid van personen beneden de 16 jaren vóór 5 uur 's morgens en na 7 uur 's avonds, behoudens dat men in tijden van drukte speciale vergunning krijgen kan. En in verband met de wet is er een Koninklijk Besluit, volgens hetwelk in courantdruckkerijen personen beneden de 16 jaren tot 10 uur mogen werken, alleen voor zoover de arbeid strekt tot hulp bij het drukken of vouwen van de courant. Wanneer gij dus uwe jongens houdt twee dagen in de week tot 9 uur om niets anders te doen dan het vouwen van de courant, is dat in overeenstemming met het Koninklijk Besluit; doch wanneer gij de jongens geregeld houdt tot des avonds 8 uur voor andere werkzaamheden, dan overtreedt gij de wet. Zijt gij nu zeker, dat er op de lijst, welke op uw werkplaats hangt, staat, dat zij tot 8 uur arbeiden, en dat die lijst door den burgemeester gewaarmerkt is?

A. Ja, de inspecteur van politie is nog geen maand geleden namens den burgemeester bij mij geweest om te zien, of die lijst er was.

3588. *V.* Gelooft gij, dat het vrij algemeen in drukkerijen te Haarlem plaats heeft, dat jongens beneden de 16 jaren na 7 uur 's avonds werken?

A. Op de drukkerijen van Loosjes en van Van Asperen wordt, als ik mij niet vergis, ook tot half acht door jongens gewerkt.

3589. *V.* Waarin bestaat bij u op de zetterij de gelegenheid om handen te wasschen?

A. In duinwaterkraan en handdoek. Of zij er geregeld gebruik van maken, kan ik niet zeggen, want zij ontbijten niet op de werkplaats. Zij hebben daarvoor een half uur en doen dat meest bij familie in de buurt. Er is een paar jaren geleden een commissie geweest, om aan te dringen op een afzonderlijk lokaal daarvoor, maar de gelegenheid daartoe mis ik geheel.

3590. *V.* Was dat een commissie van ambtenaren, met een voorloopig onderzoek van werkplaatsen en fabrieken belast?

A. Ja.

3591. *V.* Wat de jongens betreft, let gij er op, dat zij hun handen wasschen?

A. Ja, want zij moeten dikwijls een brief wegbrengen, en dan wil ik, dat zij fatsoenlijk voor den dag komen.

3592. *V.* Ik dacht niet aan de wenschelijkheid, dat zij fatsoenlijk voor den dag komen, maar hieraan, dat door alle deskundigen het gestadig omgaan met looden letters gevaarlijk wordt geacht, wanneer de handen niet worden gereinigd, vóórdat daarmede eten aan den mond wordt gebracht. Doch wat uw drijfveer moge zijn, wordt daarop dus door u, althans wat de jongens betreft, geregeld gelet?

A. Ik kan er moeilijk bij gaan staan.

3593. *V.* Maar gij kunt uw meesterknecht daarmede belasten?

A. Daarvoor zijn zij te gauw weg. Doch ook van de oudere knechts kan ik het niet gedaan krijgen, zij hebben er geen ambitie in.

3594. *V.* Zou het u zoo bijzonder moeilijk vallen, een kleine gelegenheid te verschaffen om den rusttijd door te brengen?

A. Daartoe heb ik geen ruimte.

3595. *V.* Hebt gij geen open plaats?

A. Een klein plekje, bij het woonhuis.

3596. *V.* Worden daar de letters schoongemaakt?

A. Neen, dat geschiedt op eene kleine plaats aan den uitgang.

3597. *V.* Gebeurt dit op vaste tijden?

A. Neen, wanneer de kast leeg is.

3598. *V.* Zijn de lokalen niet nog al erg warm ten gevolge van den schoorsteen, die midden in het gebouw staat?

A. Ja.

3599. *V.* Staat dit in verband met eene verbouwing, die heeft plaats gehad?

A. Ja, de stoommachine stond vroeger onder een afdak in den tuin, maar door de verbouwing is zij juist midden in de fabriek gekomen.

3600. V. Zoodat feitelijk de lokalen in dit opzicht in een ongunstigen toestand zijn gekomen?

A. Ik zou het graag anders gehad willen hebben.

3601. V. Neemt gij de warmte met een thermometer op?

A. Neen, maar wanneer de zon op de fabriek staat, is de hitte ondraaglijk.

3602. V. De ramen worden zeker zooveel mogelijk opengezet?

A. Ja, men ventileert zooveel mogelijk.

3603. V. Zijn er geen bijzondere ventilatiemiddelen?

A. Ik denk er over om ventilatie met luchtkokers uit het dak te maken.

3604. V. Op de drukkerij is in 't geheel geen ventilatie, is het wel?

A. De zijramen mogen niet open, die aan het begin en het einde wel. De buurman aan den eenen zijkant permitteert wel, dat de ramen open worden gezet, doch aan den anderen kant wordt het geweigerd.

3605. V. Gaan de ramen aan dien kant van boven open?

A. Ja.

3606. V. Waaraan schrijft gij het toe, dat niettemin die eene buurman niet toestaat, dat de ramen worden opengezet?

A. Het is eigenlijk geen buurman, het is een liefdegesticht.

3607. V. Hebt gij wel pogingen aangewend om toestemming te verkrijgen?

A. Wij hebben een schriftelijke aanzegging gekregen, dat, wanneer de ramen niet dicht bleven, zij van hun recht gebruik zouden maken om ze weg te nemen.

3608. V. Indien de ramen open stonden, zou er dan geen sprake van ongerief zijn, b. v. door bekluren?

A. Een van de liefdezusters heeft zich zelf overtuigd en is gaan staan op de plaats, waar de jongens zich bevinden. Zij heeft bemerkt, dat er volstrekt niets gezien kon worden. In den zomer is trouwens alles begroeid.

3609. V. Had die dame harerzijds bezwaar om het verlof te verleenen, of werd zij door anderen genoopt het te weigeren?

A. Volgens de voorschriften van het gesticht of de orde, moeten zij vrij zijn in hare handelingen en niet gezien kunnen worden.

3610. V. Wordt uw zetterij geregeld schoon gemaakt?

A. Alle dagen wordt de boel gesprenkeld en aan-geveegd, en in het najaar heeft er groote schoonmaak plaats.

3611. V. Op welken dag betaalt gij uw loon uit?

A. Op Zaterdag.

3612. V. Hebt gij er nooit over gedacht dat op een anderen dag te doen, of heeft het volk daar nooit om gevraagd?

A. Neen.

3613. V. Past gij dikwijls boeten toe?

A. Een enkele maal voor te laat komen, 5 centen, een dubbeltje en een uur verzuim. Die boeten worden tweemaal per jaar verdeeld.

3614. V. Een werkmans heeft ons gesproken over het bedenkelijke van trapsnelpersen voor jongens. Is dat zoo?

A. Bij mij niet, omdat ik geen groote oplagen heb, maar er zijn wel zaken, waarop die verklaring van toepassing is.

L. F. NOBELS.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLEMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROIJARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van Johannes Jacobus Hagen, oud 28 jaar, steendrukker bij de firma Emrik & Binger, te Haarlem.

3615. De Voorzitter: Hoe hebt gij uwe opleiding in uw vak genoten?

A. Ik ben begonnen bij de firma Coers & Roest te Arnhem, eene onderwetsche drukkerij, nog met een 4tal handpersen.

3616. V. Bestond er een contract tusschen u of uw ouders en den patroon betreffende uw opleiding?

A. Neen.

3617. V. Was er iemand belast met de opleiding van jongens?

A. Belast niet, maar men begon met hier en daar aan de pers te helpen, en zoo kwam men van lieverlede aan het drukken en kreeg men aldoende kennis van het vak.

3618. V. Hoe gaat dit bij de firma Emrik & Binger?

A. Daar zijn veel meer jongens noodig voor de snelpersen.

3619. V. Hoe talrijk is daar het aantal jongens?

A. Als ik ze tot 18, 19 jaar medereken, zijn er wel 70.

3620. V. Op welken leeftijd worden de jongens aangenomen?

A. Op hun 12de jaar.

3621. V. Wat is dan hun werk?

A. Zij worden boven op de snelpers gezet om het papier om te keeren en dit aan den inlegger over te reiken.

3622. V. Ons is door een getuige gezegd, dat hij, langs de fabriek komende, kleine jongens op de machines zag staan, bezig met inleggen. Dit was dus een verkeerde opvatting? Hij heeft de jongens wel op de machines kunnen zien, maar zij komen er nooit aan?

A. Neen nooit.

3623. V. Op welken leeftijd beginnen zij met het inleggen?

A. 15, 16 jaar; wanneer het noodig is om gauw een jongen te hebben, neemt men ze wel eens jonger, maar dan zoekt men toch den stevigsten jongen uit.

3624. V. Behoort gij tot degenen, die het betreuren, dat de jongens reeds op hun 12de jaar in de werkplaats komen?

A. In het algemeen ja, want het onderwijs en de opvoeding van die jongens zijn slecht.

3625. V. Gij werkt met zulke jongens, en hebt er dus persoonlijk ondervinding van?

A. Ja, ik heb er 3 aan mijn pers.

3626. V. Uw omgang met die jongens brengt u tot de uitspraak, dat het zeer in hun belang zou zijn, wanneer zij eerst op lateren leeftijd in de werkplaats mochten komen?

A. Ja, wat wij nu krijgen, is al zeer weinig beschaafd, maar zij zijn ook uit de laagste volksklasse.

3627. V. Dat zijn toch jongens, die later steendrukker moeten worden?

A. Wel neen, al die jongens kunnen geen steendrukker worden, die gaan elk oogenblik weg, naarmate zij wat meer kunnen verdienen; zij worden sjouwer of gaan in dienst.

3628. V. Hoe is uw werktijd geregeld?

A. Wij werken 10 uren daags. 's Winters (van November tot Maart) werken wij van 's morgens 8 tot 's avonds 8 uur en 's zomers van 6 uur 's morgens tot 6 uur 's avonds; in de overgangstijden werken wij van 's morgens 7 tot 's avonds 7 uur. Wij hebben een middagschattijd van 1½ uur en 2 maal een kwartier voor het gebruiken van een boterham.

3629. V. Zijn de jongens beneden de 16 jaar, die er werkzaam zijn, uitsluitend behulpzaam bij het kleurendrukken, of verrichten zij ook andere werkzaamheden?

A. Zij verrichten ook ander werk.

Enquêtes. — Haarlem.

3630. V. Misschien is het u bekend, dat op steendrukkerijen jongens beneden de 16 jaar, van October tot April, mogen werken tot des avonds 8 uur, uitsluitend echter bij het kleurendrukken. Verlaten nu in den winter, wanneer er tot 8 uur gewerkt wordt, de jongens, die niet gebezigd worden bij het kleurendrukken, de werkplaats om 7 uur?

A. Ja, daar wordt stipt naar gekeken.

3631. V. En de jongens, die bij het kleurendrukken gebezigd worden?

A. Die werken tot 8 uur.

3632. V. Wordt er dikwijls langer gewerkt?

A. Zelden, alleen wanneer het erg druk is, maar dan toch nooit meer dan één uur.

3633. V. Van nachtwerk en Zondagswerk is dus geen sprake?

A. Neen; des Zondags is wel eens een enkele maal gewerkt, maar dat is niet noemenswaardig. Er zijn bij ons een paar Israëlieten, die 's Zaterdag niet werken, maar wel 's Zondags.

3634. V. Wordt er bij de firma Emrik & Binger op stuk gewerkt?

A. Door de lithographen, maar niet door de drukkers.

3635. V. Welk loon wordt er betaald?

A. Voor de drukkers van f 14 tot f 18 per week.

3636. V. Hoeveel verdient gij?

A. f 15, en met de premie f 16.

3637. V. Wat verstaat gij onder premie?

A. Wanneer wij 20000 druks per week afleveren, krijgen wij f 1 premie, voor 24000 f 1.25 en voor 30000 f 1.50.

3638. V. Maakt gij nooit meer dan f 1 premie?

A. Ja wel, dat is de eerste premie, waarop zoowat vast gerekend wordt. Nu zal ik haar echter van de week niet meer kunnen halen, dus dit is weer een gulden schade apart door het uitgaan van vandaag.

3639. V. Worden de overuren extra betaald?

A. Ja, nauwkeurig berekend naar het weekloon.

3640. V. Zijt gij met het loon der lithographen bekend?

A. Neen, die werken op stuk en enkelen tehuis.

3641. V. Hoe gaat het in geval van ziekte?

A. Er is een ziekenfonds, onder beheer van de heeren. De uitkeering geschiedt in drie klassen:
 Voor een contributie van 18 cents wordt uitgekeerd f 9.—
 » » » » 12 » » » - 6.—
 » » » » 6 » » » - 3.—

3642. *V.* Hoelang wordt die uitkeering volgehouden?
A. Ik meen 13 weken; het is echter wel gebeurd bij langere ziekte, dat het loon toch doorging. Zoo ontving een teringlijder zijn volle loon van de heeren, totdat hij is overleden.
3643. *V.* Geschiedt er ook uitkeering bij overlijden?
A. De weduwe krijgt nog 6 weken de uitkeering van het ziekenfonds.
3644. *V.* Bij ongetrouwden ook niet de vader en de moeder?
A. Dat weet ik niet.
3645. *V.* Is het lidmaatschap verplichtend?
A. Neen, maar de meesten zijn lid.
3646. *V.* Draagt de firma zelve ook bij?
A. f 50 per jaar.
3647. *V.* In eens?
A. Ja.
3648. *V.* Door wien wordt het fonds beheerd?
A. Door de heeren Emrik & Binger. Voorloopig heeft het fonds altijd met een tekort gewerkt, en dit wordt ook door de heeren gedragen. Dit blijkt uit het gedrukt verslag, dat ieder halfjaar ieder van ons krijgt.
3649. *V.* Hoeveel was ditmaal het tekort?
A. f 70 of f 80 naar ik meen.
3650. *V.* Is er nooit sprake van geweest, dat door de werklieden zelve zou worden deelgenomen aan het beheer?
A. Dat is vroeger wel zoo geweest.
3651. *V.* Geloofst gij niet, dat door de werklieden medewerking in het beheer zou worden gewenscht?
A. Neen, ik heb er nooit over hooren spreken. Trouwens de meesten zijn lid van de typographen-vereeninging.
3652. *V.* Zijn de meesten in het fonds van de fabriek en in dat van de typographen?
A. Ja.
3653. *V.* Zoodat in tijd van ziekte de inkomsten niet of niet veel verminderen?
A. Neen, eerder vermeerderen.
3654. *V.* Geloofst gij, dat daardoor de ziekte niet wel eens langer duurt dan noodig is?
A. Neen, daar wordt precies op gelet door 4 commissarissen van de typographenvereeninging en door den dokter.
3655. *V.* Welke controle oefent de firma?
A. Alleen door middel van den dokter. 's Zaterdag wordt door den chef het ziekingeld uitbetaald en dan geïnformeerd naar den zieke. Bij ernstige gevallen gaat de heer Emrik zelf den werkman opzoeken. Dit is nog onlangs gebeurd.
3656. *V.* Geloofst gij, dat dit laatste door de werklieden wordt gewaardeerd?
A. Ja, men krijgt van zelf meer voor den patroon over.
3657. *V.* Is de verhouding tot de patroons een gunstige?
A. Zeker. Ik ben bij mindere patroons geweest en kan er dus over oordeelen. Toen ik gehuwd ben, heb ik ook een huwelijksgeschenk, nl. 6 stoelen, van den patroon gekregen.
3658. *V.* Komt gij veel met den heer Emrik in aanraking?
A. Ja, hij komt iederen dag op de drukkerij.
3659. *V.* Wordt er veel boete opgelegd?
A. Wel gezegd, maar weinig uitgevoerd. Wij hebben veel te kampen met het papier, waardoor de kleuren soms niet sluiten. Wanneer dit door nonchalance geschiedt, wordt er wel eens van beboeten gesproken, doch dikwijls wordt veelal 's Zaterdagavond de boete door de vingers gezien.
3660. *V.* Legt de patroon boete op of de meesterknecht?
A. Voor volwassenen alleen de patroon.
3661. *V.* Is de verhouding tot den meesterknecht ook een goede?
A. Ja, ofschoon wij daar niet zooveel mede te maken hebben.
3662. *V.* Zijt gij lid eener bouwvereeninging?
A. Neen, ik ben pas getrouwd en heb daarover nog nooit gedacht.
3663. *V.* Wat verwoont gij?
A. f 2.50. Daarvoor heb ik een voor- en een achterkamer, benevens een keukentje en een bloementuintje.
3664. *V.* Zijt gij lid van de algemeene typographenvereeninging?
A. Ja.
3665. *V.* Die vereeninging houdt zich immers bezig met de behartiging der vakbelangen?
A. Ja, maar ik kom er niet veel meer, omdat zij mij te sociaal-democratisch wordt. Er heerscht daar een wilde geest van sociaal-democratischen zin, waar ik tegen heb. Ik ben trouwens lid van het Algemeen Werkliedenverbond.
3666. *V.* Bezoekt gij de openbare leeszaal wel?

A. Een enkele maal. Het bezoek daarvan neemt echter toe, vooral in den winter.

3667. V. Hebt gij nog iets mede te deelen?

A. Ja, als een bewijs van de goede verhouding, kan ik mededeelen, dat mijn patroon aan de weduwe van een werkman een pensioen heeft verleend.

3668. V. Zijn er bij de firma oude werklieden, die niet meer voort kunnen?

A. Neen.

3669. V. Zoudt gij het met vrengde begroeten, als de wetgever bepaalde, dat patroon en werkman beiden geregeld een zeker bedrag moeten storten, ten einde den werkman op zijn ouden dag een pensioen te verzekeren?

A. Zeer zeker.

J. J. HAGEN.

A. KERDIJK, *Voorzitter*.
KOLKMAN.
W. M. VISSER.

W. H. J. ROIJAAARDS, *Adj.-secretaris*.

Verhoor van Johannes Souwer, oud 57 jaar, beltwerker aan den gemeente-reinigingsdienst, te Haarlem.

3670. De Voorzitter: Hoe groot is het personeel van den gemeente-reinigingsdienst?

A. 82 à 83 man.

3671. V. Hoe is de werktijd geregeld?

A. Wij werken gemiddeld 10 uren, maar omdat wij 's winters dien tijd niet halen, werken wij 's zomers 1 à 1½ uur daags langer.

3672. V. Hoe is dan de werktijd 's zomers?

A. Van 's morgens 5¾ à 6 uur tot 7 uur 's avonds, waarvan afgaan 's morgens en des namiddags 1 kwartier en 's middags een uur schafttijd.

3673. V. En 's winters?

A. Dan werken wij van 's morgens 7 tot het donker wordt, doch dan hebben wij maar een uur schafttijd.

3674. V. Werkt gij op de belt, of in de stad?

A. Op de belt.

3675. V. Woont gij er dicht bij?

A. Ja.

3676. V. Zijn er, die ver af wonen?

A. Ja, er zijn er, die een half uur of drie kwartier ver wonen.

3677. V. Hoe maken die het dan met het middag-eten, want die kunnen in een uur niet heen en weder loopen?

A. Er zijn er, die een stuk brood of wat anders mede brengen en dat bij ons opeten.

3678. V. Is er een lokaal, waar zij eten kunnen?

A. Neen, zij gaan in de voddendoors of in den paardenstal.

3679. V. Er zijn er ook, die in de stad werken; hebben die eveneens slechts een uur middagrust?

A. Ja.

3680. V. Is er wel eens gevraagd om wat meer middagrust?

A. Ja, wij hebben er over gesproken met den opzichter, den heer Verkoren, die ons zeide, dat hij een langeren rusttijd zou voorstellen; maar tot nu toe hebben wij er nog niets van gehoord.

3681. V. Hebt gij vast loon?

A. Vroeger had ik f 7.20 per week, maar van den zomer is mijn loon verhoogd, en nu verdien ik 13 centen per uur, zoodat ik f 8.56 per week krijg.

3682. V. Dat komt niet uit met het door u genoemd urenloon; kunt gij ons dit ophelderen?

A. Neen.

3683. V. Tot nog toe hadt gij intusschen slechts f 7.20?

A. Ja.

3684. V. Hoe zijn de loonen van de anderen?

A. Het hoogste loon is f 9. Het laagste van ongebouwde knapen f 4 en f 5.

3685. V. Zijt gij reeds lang bij de reiniging werkzaam?

A. Meer dan 13 jaren.

3686. V. Komt er nog andere verdienste bij, bijv. fooien of premies?

A. Bij mij nooit. Die in de stad werken, hebben kermis- en Nieuwjaar-fooien, maar daaraan heb ik geen deel.

3687. V. Bedraagt dat voor die menschen nog al veel?

A. Zij zullen mij nooit vertellen, wat zij ontvangen hebben.

3688. V. Hebt gij een gezin?

A. Tot mijn leedwezen heb ik een jaar geleden mijn vrouw verloren. Ik heb nog drie kinderen tehuis, waarvan er een ongelukkig is en op krukjes loopt, de

beide anderen zijn jongens van 15 en 10 jaar. Bovendien zijn er twee zoons van mij in militairen dienst te Batavia.

3689. *V.* Verdiende uw vrouw er nog wat bij?

A. In den laatsten tijd niet meer, zij is aan een hartkwaal gestorven.

3690. *V.* Wat deed zij, toen zij gezond was?

A. Uit werken gaan, tweemaal per week.

3691. *V.* Hoeveel bracht dat in?

A. f 1.20.

3692. *V.* Leeft gij nu met uw gezin van de f 8.50?

A. Ja.

3693. *V.* Is er een streng boetestelsel?

A. Neen. Wanneer iemand zich aan sterken drank te buiten gaat, wordt hij voor 25 cts. beboet; wanneer het nog eens gebeurt, wordt hij ontslagen.

3694. *V.* Wie legt de boeten op?

A. De heer Verkoren.

3695. *V.* Krijgt men ook boete voor te laat komen?

A. In dat geval gaat men een halven dag naar huis.

3696. *V.* Hebt gij nog al eens zulk verzuim?

A. Neen; ik woon dicht bij.

3697. *V.* Zijt gij wel eens ziek geweest?

A. Ja, verleden jaar nog, in den winter door de koude en het ongemak, dat ik lijd.

3698. *V.* Is toen uw loon doorgegaan?

A. Gedeeltelijk, ik heb f 7.20 gehad.

3699. *V.* Is dat altijd zoo?

A. Het gebeurt wel eens, dat men half geld krijgt.

3700. *V.* Moet ik daaruit opmaken, dat dit niet altijd naar een vasten regel gaat?

A. De heer Verkoren doet het naar zijn eigen goeiddunken.

3701. *V.* Dan wordt er zeker wel eens gereclameerd?

A. Ja, maar het geeft niets.

3702. *V.* Is het werken bij den reinigingsdienst erg gezocht?

A. Ja, want het is een slechte tijd.

3703. *V.* Wij hebben van getuigen juist gehoord, dat er tegenwoordig volop werk is in Haarlem.

A. Wanneer ik nu zeg, dat er weinig werk is, moet gij dit maar tegen elkander laten opwegen.

3704. *V.* Wat waart gij vroeger?

A. Schippersknecht. Ik heb ook in den polder gewerkt.

3705. *V.* Het zijn zeker geen lieden, die een ambacht kunnen, welke bij de gemeentereiniging komen, is het wel?

A. Neen.

3706. *V.* Is het werk, dat gij verricht, zwaar?

A. Voor een oud man, als ik al word, wel; het ergste is, dat men altijd in weder en wind moet staan. Schuilen is bijna niet doenlijk, want dan komt het werk niet af. Ik ben er dan ook al ziek van geweest.

3707. *V.* Wat gebeurt er met oudjes, die in 't geheel niet meer werken kunnen?

A. Eén, die wel 70 jaar is, krijgt f 2 in de week; die is er altijd bij geweest, ook vóór 13 jaar, toen het werk nog niet van de stad was. Vroeger was hij in dienst van den heer Sarphati uit Amsterdam, die de vuilnis van de stad gepacht had; hij dien heer zal hij wel 24 à 25 jaar geweest zijn. De gemeentereiniging bestaat nog maar 13 jaar. Die man woont bij een zoon en dochter in.

3708. De heer **Kolkman**: Heeft die man recht op die f 2, of is dat een gunst?

A. Een gunst.

3709. *V.* Wie verleent die?

A. De burgemeester.

3710. *V.* Moet daarvoor bijgedragen worden?

A. Neen.

3711. De **Voorzitter**: Verdienen anderen aan de belt wel iets boven het gewone loon?

A. Ja, als er schepen te laden zijn, maar dat wordt van het lichaam afgehaald, want dan moet men zwaarder werken.

3712. *V.* Gebeurt dat buiten den werktijd?

A. Neen, maar het daggeld gaat toch door.

3713. *V.* Hoe wordt dat betaald?

A. Per schip, en dat brengt 10, 15 stuivers of f 1 op; naarmate men harder werkt, is men klaar in 1 of 1½ dag.

3714. *V.* Is de verhouding tusschen het werkvolk en den heer Verkoren goed?

A. Dat gaat wel, mijnheer doet zijn werk en wij het onze.

3715. *V.* Blijven er 's Maandags wel eens menschen van het werk weg?

A. Neen.

3716. *V.* Wanneer wordt het loon uitbetaald?

A. Vrijdagmiddags om 12 uur of wat later, naarmate de menschen er zijn.

3717. V. Is dat altijd zoo geweest?

A. Neen, toen de heer Dingelaar opzichter was, gebeurde dat 's Zaterdag.

3718. V. Waarom is het veranderd?

A. Ze zeggen, omdat wij dan 's Zondags niet dronken zouden zijn, want dan zijn de centen al op.

3719. V. Zijt gij blij, dat gij nu 's Vrijdags uw geld ontvangt?

A. Och, ik moet er toch mee rond komen; ik krijg niet meer, op welken dag er ook uitbetaald wordt.

3720. V. Maar vond uw vrouw het niet plezierig, dat zij nu 's Vrijdags het geld kreeg om boodschappen te doen?

A. Dat wel, want mijnheer Dingelaar liet ons maar wachten, soms kregen wij pas 's avonds om half elf ons loon. Daar is toen ook tegen gereclameerd, maar nu zitten wij 's Zondags soms al weer te kijken, dan is het geld al weer op.

3721. V. Had de heer Dingelaar het zoo druk, dat hij u zoo laat liet wachten?

A. Dat weet ik niet.

3722. V. Bij wien is toen gereclameerd?

A. Bij den baas, dat was toen mijnheer Verkoren; toen deze zelf opzichter werd, is de uitbetaling op Vrijdag gesteld.

3723. V. Gij hebt vroeger in Amsterdam gewerkt; welk werk deedt gij daar?

A. Grondwerk en schepen sloopen.

3724. V. Aan welk werk geeft gij de voorkeur? Aan uw vroegeren arbeid of aan uw tegenwoordigen?

A. Ik was liever bij den heer Goekoop.

3725. V. Verdientet gij daar meer?

A. Ja.

3726. V. Waarom zijt gij er dan niet gebleven?

A. Bij het leggen van een nieuwe lijn van Haarlem naar Alkmaar ben ik daar geplaatst; toen heb ik te Haarlem een vrouw gekregen, en die had geen zin om de stad nit te gaan. Zoo ben ik bij de reiniging gekomen.

3727. V. Scheelde dat veel in uwe verdiensten?

Enquête. — Haarlem.

A. Ja, ik verdiende toen gemiddeld f 2.50 per week meer, maar moest daarvoor ook werken van 's morgens 4 uur tot 's avonds 7 uur. Ook waren toen de levensmiddelen veel goedkoper dan thans.

J. SOUWER.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROJJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van Paulus Bottelier, oud 30 jaar, smid aan de Haarlemsche stoomverffabriek, te Haarlem.

3728. De Voorzitter: Hoe zijn de werktijden aan de fabriek geregeld?

A. Wij werken van 's morgens 6 tot 8 $\frac{1}{2}$, van 9 tot 12 $\frac{1}{2}$, van 2 tot 4 $\frac{1}{2}$ en van 5 tot 7 uur.

3729. V. Is die middagschafftijd altijd anderhalf uur geweest?

A. Neen, eerst sedert ongeveer één maand.

3730. V. Vrij algemeen schijnt het in Haarlem regel te zijn 1 $\frac{1}{2}$ uur rusttijd te geven, zoodat tot vóór één maand de stoomverffabriek eens uitzondering op dien regel maakte. Is de verlenging geschiedt op verzoek van de werklieden?

A. Feitelijk niet. Het denkbeeld is uitgegaan van de directie, die toen met de werklieden in overleg is getreden om of den rusttijd 's middags met een half te verlengen of 's avonds een half uur vroeger op te houden met werken. Er was, meen ik, maar één van de werklieden, die het laatste wenschte.

3731. V. Men wilde dus algemeen liever rustig tehuis eten?

A. Ja, bepaald.

3732. V. Zijn de werktijden des winters en des zomers dezelfde?

A. Neen, naarmate de dagen korter worden, beginnen wij een half uur later, maar op zijn laatst om half acht. Wij eindigen echter altijd om 7 uur, en ook de rusttijden blijven dezelfde.

3733. V. Wordt niet af en toe door een deel van het personeel langer dan tot 's avonds 7 uur gewerkt?

A. Alleen in zeer spoedeisende gevallen, doch bij elkaar genomen niet meer dan één man per avond.

3734. V. En des Zondags werkt ook af en toe één man?

A. In den laatsten tijd niet meer dan een halven

dag, om de ovens te stoken. Het oer van het ijzererts moet gebrand worden om eene bepaalde kleur te krijgen. Daarvoor moeten de ovens op eene kolossale hitte gehouden worden.

3735. *V.* Kan dat Zondagswerk niet worden gemist?

A. Neen, want dan zou de fabriek een halve week achteruit zijn, want de ovens kunnen niet spoedig genoeg weder op de hitte gebracht worden.

3736. *V.* Dus die halve dag werkens op Zondag is voor het werk in de week bepaald noodig?

A. Juist.

3737. *V.* Hoe komt het, dat tegenwoordig een halve dag voldoende is?

A. Door de verbeterde constructie der ovens.

3738. *V.* Wordt het loon per uur berekend?

A. Per week.

3739. *V.* Van allen?

A. Ja.

3740. *V.* Wat is uw loon, als smid?

A. f10.

3741. *V.* En dat van de overigen?

A. De loonen van de lieden boven 20 jaar varieren tusschen f9 en f14.

3742. *V.* Zijn er veel beneden 20 jaar?

A. Slechts 2, één van 17 en één van 19 jaar. Wij werken met weinig jong volk.

3743. *V.* Zijn er geen jongens beneden 16 jaar?

A. Neen. Vroeger was dat wel het geval, maar men heeft ingezien, dat de jongens meer speelden dan werkten. Ik heb nooit meer dan twee jongens te gelijk op de fabriek gezien.

3744. *V.* Neemt de directie geen jongens beneden 16 jaar meer aan?

A. Dat weet ik niet.

3745. *V.* Wordt er 's Zaterdags even laat gewerkt als door de week?

A. Tot 's avonds 6 uur.

3746. *V.* Uw loon komt uit op ongeveer 16 cts. per uur. Ons is door twee getuigen gezegd, dat aan de stoomverffabriek loonen worden uitbetaald van 8, 9 en 10 cts. per uur. Is dat zoo?

A. Dit is mij niet bekend. Ik kreeg f8.50, toen ik aan de fabriek kwam. Minder dan f9 wordt er zeker niet verdiend.

3747. *V.* Dus loonen van 62 × 8 cents, dat is f5.— zijn er zeker niet?

A. Nonsens, dat is onwaarheid, daar begrijp ik niets van, en daarmee is het uit.

3748. *V.* Gij noemdet de loonen, die verdiend worden in 10½ uren daags. Maar zijn er nog buitenkansjes?

A. Weinig; voor overwerk hebben wij laatzst 20 cents gehad voor 16, dat gaat dus nog al.

3749. *V.* Bestaan er ook premiën?

A. Vroeger hadden wij zoogenaamd «vaatjesgeld» dat was 5 pct. van elke 100 K. G. goed, dat werd afgeleverd, en dat kwam op f1,50 of f2,50 per maand, naarmate het loon was; maar sedert de directie medegedeeld heeft, dat de fabriek geen winst afwerpt, heeft dat opgehouden

3750. *V.* Wordt er in de fabriek wel los volk gebrnikt?

A. Neen, wel voor laden en lossen van schepen.

3751. *V.* Hoe wordt dat betaald?

A. Dat wordt uitbesteed; vroeger had Schrijnders dat werk, tegenwoordig heeft De Vaal het weer.

3753. *V.* Is er aan de fabriek een schafflokaal?

A. Ja.

3754. *V.* Ziet het er daar gezellig uit?

A. Nu, gezellig! Er staan een tafel en banken en er is gaslicht, zoodat men een courant kan lezen.

3755. *V.* Liggen er couranten ter lezing?

A. Neen, die brengen wij mede.

3756. *V.* Is er gelegenheid om zich te wasschen?

A. Ja, er zijn 4 kranen van de waterleiding.

3757. *V.* Is er nog al aanleiding om daarvan gebruik te maken, is het niet?

A. Ja, men kan er beestachtig uitzien.

3758. *V.* Er is niet een afdeeling, waar het werk zeer ongezond is?

A. Ja, in de chemische afdeeling zijn wel eens dampen, die zeer onaangenaam zijn voor de reukorganen, die zullen dus wel niet goed zijn voor de ademhalingswerktuigen, vooral bij het blauwkoken.

3759. *V.* Zijn er voorzorgsmaatregelen genomen om het ongezonde zooveel mogelijk te verminderen?

A. Ja, wij zetten alles open, ook de schoorsteenen. Boven het werk zijn kappen met gaten; alleen, als de

wind in een bepaalden hoek is, trekken de schoorsteenen niet.

3760. *V.* Is het mengen van de loodwitverf niet gevaarlijk?

A. Als dat voorzichtig gedaan wordt, niet. Het wordt gedaan in een half vat; daar voegt men er de andere kleuren en de olie bij, en dan wordt alles geroerd; het hangt van den man zelf af, of hij dit wild of kalm wil doen.

3761. *V.* Dit gebeurt dus in open bakken?

A. Ja, in doorgezaagde vaten, die vlak bij den molen staan. Met de olie doorengemengd wordt de massa dan in den molen gebracht, dat stuift heel weinig.

3762. *V.* Waar is vooral veel stof?

A. Bij de andere molens achter in de fabriek, waar de gebrande verf wordt gemalen. De vorige directeur, de heer De Clercq, heeft al getracht om daarin verbetering te brengen, en dat kan door een andere plaatsing van de pijpen heel goed werken. Nu werkt het niet best.

3763. *V.* Is de directie er van overtuigd, dat dit beter moet worden?

A. Dat moet wel, want zij kan met eigen oogen zien, dat de kamer soms vol stof staat.

3764. *V.* Doet zij het mogelijke om daar verbetering in te brengen?

A. Zeker; dat blijkt al uit het stellen van het toestel, dat nu het stof opzuigt.

3765. *V.* Is dat een aspirator?

A. Neen. Ziet eens hier. Wij werken met staande molens, die elk in een afgezonderd vertrekje staan, dat deel uitmaakt van een groote zaal. Elke kleur heeft zijn molen, die ingericht is als een koffiemolen. Boven uit die molens komen nu die fijne stofdeeltjes, want die toestellen zijn niet zoo dicht, dat zij niets doorlaten. Dat stof vliegt boven de afscheidingen heen en vult de kamertjes. Boven die kamertjes moeten de pijpen naar mijne mening komen, die het stof opzuigen, en in verband gebracht worden met de leiding, die door het geheele lokaal is aangebracht. Want thans liggen de pijpen in de kast, waardoor de verf niet genoegzaam opgezogen wordt.

3766. *V.* Hebt gij daar wel eens met den directeur over gesproken?

A. Neen, want het idee is mij eerst gekomen, toen ik opgeroepen ben om voor de Commissie te komen; toen ben ik er over aan het denken gegaan.

3767. *V.* Wordt er in de fabriek geregeld schoon-gemaakt, wat met het oog op het vele stof en de vuil-heid zeker nog al noodig is?

A. Schoonmaken is daar een luxe-artikel; het lokaal, waar de verf gemalen wordt, wordt slechts eens in het jaar gereinigd; er zijn ook lokalen, die geregeld schoon-gemaakt worden.

3768. *V.* Is dat schoonmaken, slechts eenmaal per jaar, naar uw oordeel voldoende?

A. In de verste verte niet.

3769. *V.* Wat is eigenlijk uw werk?

A. Hoofdzakelijk bussen maken, maar ook het doen van herstellingen aan de machine.

3770. *V.* Moesten die reparatiën ten deele op Zondag geschieden?

A. Dat is zeldzaam. Er zijn niet zooveel machines, en wanneer er aan één een gebrek is, kan men die wel even afzetten.

3771. *V.* Zijt gij belast met het smeren?

A. Neen, dat doet de machinist.

3772. *V.* Gebeurt dat altijd, als de boel stilstaat?

A. Vroeger smeerde de machinist in de schafturen, als de boel stilstond, maar thans gaat hij gelijk met ons schaften en weet ik niet, wanneer hij smeert.

3773. *V.* Komt gij dan niet geregeld in de werkplaats?

A. Ik weet wel, dat, wanneer er iets piept, onder het draaien nieuwe vetpotten worden opgezet.

3774. *V.* Hebt gij wel ongelukken zien gebeuren in de fabriek?

A. Niet in de fabriek zelf, maar wel onder het werk voor de fabriek. Een man is, bij het verplaatsen van een steenen pot, met zijn voet tusschen dien pot en een vat geraakt, en heeft zich daardoor gewond.

3775. *V.* Heeft de man toen geruimen tijd niet kunnen werken?

A. Ja.

3776. *V.* Is het personeel verzekerd tegen ongelukken?

A. Wij hebben er geen officieele mededeeling van ontvangen, maar, naar ik gehoord heb, zijn wij allen verzekerd bij de Haagsche Verzekeringmaatschappij.

3777. *V.* Welke ondersteuning genoot de man, van wien gij daareven sprakt?

A. Uit het ziekenfonds zijn volle loon.

3778. *V.* Kunt gij ons van dat fonds het een en ander vertellen?

A. Zeker. De werklieden storten een half percent van hun loon in het fonds en de directie voegt er een gelijk bedrag bij. Bij ziekte wordt uit het fonds het halve en bij ongelukken het geheele loon nitbetaald.

3779. *V.* Is er niet een weduwenfonds aan verbonden?

A. Dit is wel zoo geweest, maar de werklieden hebben daaraan zelf een einde gemaakt.

3780. *V.* Bestond het in een uitkeering in eens aan de weduwe, zoodat het eigenlijk een begrafenisfonds was?

A. Er werd $\frac{1}{2}$ percent van het loon voor afgehouden, totdat er f 100 was bijeengebracht. De storting hield dan zoolang op, totdat er f 50 voor een weduwe was uitgegaan, en dan werd weer tot f 100 toegesuppleerd.

3781. V. Waarom is het op verlangen van de werklieden zelf opgeheven?

A. Dat weet ik niet. Ik ben er niet in geweest.

3782. V. Door wien wordt het ziekenfonds beheerd?

A. Door de directie. Er worden tevens volgens het reglement twee werklieden gekozen om den boel na te zien.

3783. V. Wij hebben wel gehoord van fabrieken, waar een dergelijke inrichting bestaat en waar van den kant van de werklieden niet de minste belangstelling voor haar wordt gekoesterd. Is dat aan de stoomverfabriek wel het geval?

A. Ja; daar heerscht degelijke belangstelling. Er wordt aardig werk van gemaakt om leden te kiezen, die de zieken moeten controleeren. Eén heeft eens de aardigheid gehad om zich ziek te houden, doch wij hebben hem toen met open armen ontvangen! Hij is niet meer op de fabriek geweest.

3784. V. Meer dan één werkgever zegt dat het uitbetalen van het loon in geval van ziekte dit bezwaar heeft, dat men er zoo licht misbruik van maakt; gij schijnt die ondervinding als werkman ook opgedaan te hebben?

A. Zeker.

3785. V. Gij zeidet, dat bij ziekte het halve loon wordt uitgekeerd; zijt gij nog in andere fondsen?

A. Ik ben in het Rotterdamsche fonds, waar ik den dokter en meester uit heb, benevens in het Haarlemsche ondersteuningsfonds « Algemeen belang », waaruit ik in geval van ziekte f 6.— trek.

3786. V. Zoudt gij het beter vinden, indien het fonds van de fabriek meer gaf dan het halve loon?

A. Ja, doch ik weet niet, of daar geen financieele bezwaren aan verbonden zouden zijn. Ik zou toch ook altijd vrij willen zijn in een ander fonds te gaan, ten einde niet geheel van de fabriek afhankelijk te wezen.

3787. V. Is het lidmaatschap van het fonds van de fabriek verplicht?

A. Ja.

3788. V. Hoort gij er nooit in onaangename zin over spreken?

A. De man, dien wij op zijne vingers getikt hebben, heeft er op onaangename wijze over gesproken, doch anderen niet.

3789. V. Algemeen is men dus over het fonds tevreden?

A. Ja.

3790. V. Worden er boeten in de fabriek opgelegd?

A. Voor te laat komen en het begaan van fouten.

3791. V. Door wien worden die opgelegd?

A. Door mijnheer Gossler, die in de administratie werkzaam is; maar hoogst zelden wordt die boete toegepast in geld; meestal loopt het af met een berisping. Vroeger deed mijnheer De Clercq dat, doch in de 4 jaar is 't maar een paar maal gebeurd. Die boete wordt gestort in het ziekenfonds, maar dikwijls, als iemand f 1 boete had moeten betalen, kreeg hij die later op een of andere wijze terug. Ik geloof, dat de heer De Clercq de boete toepaste om het prestige, maar dat hij er een hekel aan had om een werkman van het schijntje loon — ik gebruik het woord in zekeren zin, daar een loon, al is het onze betrekkelijk goed, toch altijd beperkt is voor de behoeften — iets af te houden.

3792. V. Is de verhouding tusschen patroon en volk goed?

A. Altijd geweest, maar andere meesters, andere wetten. Toch geloof ik, dat het wel verder goed zal blijven gaan.

3793. V. Vonden, als het voorkwam, grieven en wenschen een welwillend oor bij de directie?

A. Ja, en wij zijn in afwachting, dat dit zoo blijven zal, want de nieuwe toestand is nog maar eenige dagen ingetreden, zoodat ik niets kan waarborgen.

3794. V. Straks hebt gij medegedeeld, dat lossen en laden voor de fabriek verricht wordt door sjuwerlieden, in dienst van een aannemer.

Weet gij ook, waar deze het loon uitbetaald?

A. Schrijnders betaalt zijn volk op de plaats, waar het werk verricht is, maar De Vaal was zoo vriendelijk om er een kroeg op na te houden; daar moesten de menschen komen om hun geld te ontvangen, en natuurlijk konden zij daar niet op een droogje op hun geld wachten.

3795. V. Is niet van wege de directie van de fabriek aan dien man verboden om in zijn kroeg uit te betalen?

A. De heer De Clercq had hem daarom het werk ontnomen, maar nu heeft hij het weer. Of de tegenwoordige directie bepalingen heeft gemaakt tegen het uitbetalen in de kroeg, weet ik niet.

3796. V. Is het u bekend, of de sjuwers het land hadden aan dat uitbetalen in de kroeg?

A. Ik ga nog al veel om met een zoon van zoo'n sjuwer, die pas overleden is. Die man dronk vroeger flink jenever, maar toen hij zag, dat het zoo niet langer ging, is hij aan het bier gegaan. Ik heb hem dikwijls gezegd: «hoe kunt gij zoo gek zijn? Of ge-dronken wordt van bier of van jenever, is hetzelfde». Maar hij zei: «als ik op mijn geld moet wachten, ben ik wel verplicht wat te drinken». Daar komt bij, dat, als die menschen geld in den zak hebben, ze ook nog wel eens in andere kroegen te land komen. Die menschen zelf vertellen dat anders niet; zij moeten voorzichtig zijn, want als de haas hoorde, dat zij zoo iets in de stad vertelden, zon hij gauw zeggen: «Ik kan je niet meer gebruiken.»

3797. V. Bestaat er een reglement op den dienst in de fabriek?

A. Neen.

3798. V. Hoort gij wel eens spreken over nitbetaling in kroegen bij de bouwvakken?

A. Zeker; er is in Haarlem een bestuurdersbond, waar dergelijke punten behandeld worden; deze heeft geschreven aan de patroons, die in kroegen uitbetaalden, en nu betalen sommigen op de karwei uit.

3799. V. In de eerste plaats: bedoelt gij rechtstreeksche nitbetaling door den patroon in de kroeg, of het betalen van eenige werklieden te zamen met een bankje, dat zij dan in de kroeg gaan wisselen? En in de tweede plaats: enkele getuigen hebben ons gezegd, dat dit laatste veel gebeurde, niet alleen bij aannemers, maar zelfs bij burgerwinkels, doch anderen hebben ons gezegd, dat zij daar niets van wisten?

A. Het kan zijn, dat die anderen niet op groote werken gewerkt hebben. Daar geeft de baas aan een ploeg van 5 of 6 man bijv. een bankje van f 100 voor het loon, en nu moeten zij wel naar de kroeg om daar het geld te wisselen, opdat ieder zijn aandeel kan krijgen.

3800. V. Gebeurt dat alleen, wanneer een ploeg een zekeren arbeid heeft aangenomen, of ook wanneer er op uurloon gewerkt wordt?

A. Bij uurloon evengoed.

3801. V. Weet gij, of dit ook gebeurt bij den heer Geijl?

A. Neen.

3802. V. Hoe is het, als men gedaan krijgt of den dienst opzegt, wordt dan over en weder een tijd te voren gewaarschuwd?

A. Ik zal u zeggen, wat mij verleden Zaterdag is overkomen. Mijn baas gaf mij gedaan tegen aanstaanden Zaterdag. Nu heb ik een vrouw en twee kinderen, het is dus geen peulschilletje voor mij, om, na 4 jaar op de fabriek te zijn geweest, zonder werk te komen. Ik ben dus naar den directeur, den heer Bienfait, gegaan, en die heeft mij gezegd, dat ik wegens slapte in mijne afdeeling moest vertrekken, maar niet eerder, dan wanneer ik ander werk had.

Eene regeling daaromtrent bestaat niet, maar dat is de feitelijke toestand.

3803. V. Hebt gij nog iets onder onze aandacht te brengen?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Alinea c van het eerste punt: *lichamelijke, verstandelijke en zedelijke toestand van bij den arbeid gebezigde jongens en meisjes*. Die toestand is over het algemeen verschrikkelijk onvoldoende, ook wat het onderwijs betreft. De leeftijd, waarop kinderen aan den arbeid mogen gaan, zou zonder bezwaar gesteld kunnen worden op 16 jaar, want vóór dien tijd zijn zij lichamelijk ongeschikt om te arbeiden.

3804. V. Wanneer werd bepaald, dat niemand beneden de 16 jaren mocht werken, wat zouden de werklieden zelven dan wel zeggen?

A. Er zou een massa tegenkating zijn, maar dat komt door de domheid van den werkman.

3805. V. Zou het ook naar uw meening werkelijk niet te bezwaren zijn voor het gezin?

A. In het begin wel. Ik zelf ben tot aan mijn 13de jaar op school geweest, want mijn vader zat goed in de verdiensten, zoodat het er bij ons nog zoo erg niet op aankwam. Maar er zijn duizenden gezinnen, waar de kinderen op 11jarigen leeftijd er eigenlijk al op uit zouden moeten gaan om wat te verdienen, ten einde den anderen tehuis den mond open te houden.

3806. V. Maar acht gij den sprong tot op 16jarigen leeftijd niet te groot, en acht gij dien inderdaad wel noodig en wenschelijk?

A. Ik zou geen arbeid op fabrieken vóór het 16de jaar toegelaten wenschen te zien. Wel werk, dat tot ontwikkeling kan leiden; -- zoo ben ik een groot voorstander van ambachtsscholen.

P. BOTTELIER JR.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROINAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van Karel Nicolaas Van Meulenaarsgraf, oud 34 jaar, metaalschaver bij de Hollandsche Spoorwegmaatschappij, te Haarlem.

3807. De Voorzitter: Werkt gij daar reeds lang?

A. Circa 16 maanden.

3808. V. Waar hebt gij vroeger gewerkt?

A. Bij Van der Made te Amsterdam, en vroeger nog in de Koninklijke fabriek van waskaarsen aldaar.

3809. V. Zijt gij bij Van der Made weggegaan wegens opheffing van de fabriek?

A. Ik ben van het werk weggegaan, zoodra de zaak in faillissement ging.

3810. V. Waart gij in uw schik, toen gij bij de Hollandsche Spoorwegmaatschappij kwaamt?

A. Zeker niet.

Ik ben bij Van der Made zeer slecht behandeld. Negen jaren heb ik daar gewerkt en heb daar een oog verloren, zoodat ik dan ook een kunstooog draag. Toen ik dat oog kwijt was, werd ik terstond bedankt, naar men zeide door slapte, want er werden wel 60 man tegelijk met mij bedankt. Toen mijne vrouw het geld, dat men mij nog schuldig was, kwam halen, vroeg zij, of ik niet eenige vergoeding kreeg; men antwoordde haar, dat men er zich niet mede bemoeide, maar dat zij maar aan het hek moest gaan staan even als die man van de „Celebes". Met dien was nl. een ongeluk gebeurd en de man, wien dat was overkomen, stond aan het hek om te bedelen.

Ik heb daarna werk gekregen aan de Kon. fabriek van waskaarsen. Daar ging het mij niet veel beter. Ik was daar bankwerker en op een goeden dag sprong een spuijp. Nu heb ik wel eens gehoord, dat er niet gewerkt mag worden aan een stoomketel, waar spanning op staat, doch het werd mij bevolen, en weigeren kost brood. Ik moest een nieuwe buis aanbrengen en zat een geheelen dag aan het werk. De kraan was niet goed dicht, zoodat ik den geheelen dag al last had van het heete water. 's Avonds om een uur of 7 kreeg ik plotseling een geheelen straal kokend water en stoom over het lijf, zoodat ik deerlijk werd gebrand. Men bracht mij met de tram naar huis. De heer Hartogh hoorde van de zaak en moet aan den onder-ingenieur gevraagd hebben, of hij niet wist, dat er niet aan gewerkt mocht worden. Ik kreeg een boodschap, dat de onder-ingenieur mij mijn geld moest uitbetalen. De eerste week kreeg ik f 10 met f 1 extra van den boekhouder. De tweede week kreeg ik maar f 6, hetzij dat de onder-ingenieur mij te kort deed, hetzij dat de werkman, die het geld moest brengen, mij te weinig bracht. Ik was toen nog niet geheel hersteld en had nog een paar brandwonden, doch ik zeide toen tegen mijn vrouw: „ik ga maar weder aan 't werk". Dat was Vrijdag. Hoewel ik nog niet geheel beter was en ik een besliste tegenstander ben van Zondagswerk, zei de baas tegen mij, dat ik Zondag moest werken, en op mijn zeggen, dat ik in dat geval God meer vreesde dan de menschen, kreeg ik ten antwoord, dat ik wel moest weten, wat ik deed; en toen ik bij mijn besluit bleef, werd ik heengezonden. Zoo iets pleit niet voor de patroons.

Ik heb toen 18 maanden in brandstoffen gehandeld, maar daar ik geen geld had, kon ik dat niet volhouden en meldde ik mij weder om werk aan bij den heer Van der Made. Deze verwees mij naar de werkbazen, doch toen ik daarbij herhaaldelijk te vergeefs had aangeklopt, heb ik den heer Jan Van der Made zóó lang opgewacht tot hij mij zeide: „nu, meld je dan maar aan". Ofschoon van mijn vak metaaldraaier, werd ik nu aan het metaalschaven gezet, bij denzelfden baas, die mij even te voren had afgewezen, en die op een vraag aan mijn broer, wat ik voor een werkman was, ten antwoord had gekregen, dat ik nooit bij 't vak was geweest. Ik kreeg dus de boodschap, dat hij mij niet gebruiken kon, maar ik zeide, dat de heer Van der Made mij zelf had geplaatst, en dat ik bleef. U begrijpt, dat, als iemand onder zulke omstandigheden te werk komt, de toestand niet prettig is. Goed, ik begon te werken en 't ging best. Maar waar werd ik toen mede te pakken genomen? De baas bepaalt het loon. Destijds was het standaardloon 16 centen. Ik werd afgescheept met 14 cts. per uur. Bij wien moest ik nu gaan klagen? Ik ging naar den baas en zeide: „hoor eens, dat is nu geen loon, want gij hebt zelf tegen dien bankwerker gezegd: „dat valt mij van dien kerel nog al mee". U moet weten, ik had draaistangwerk moeten maken voor de Floris V, dat is een schip 4de klasse voor de marine, en dat had ik goed gedaan. Baas Grootveld antwoordde mij echter: „jelui zijt rare menschen, eerst bidt gij om werk en dan verdient je weer niet genoeg". Ik zeide: „als het er zoo naar toe moet, ga ik maar liever weer heen, want van 14 cents per uur kan ik niet bestaan". Toen trof ik het gelukkig, dat een week of drie later er opslag werd gegeven, en ik een cent meer kreeg. Ik had toen nog wel 1 cent onder het standaardloon, maar ik dacht: „laat ik mijn mond maar houden". In 1888 kwam de algemeene verhooging van 2 cts. per uur en kreeg ik 17 cts.

Toen ik eenmaal op die hoogte was, had ik het naar mijn zin, fatsoenlijk loon en ordentelijk werk. Toen het met de fabriek zoo slecht ging, verhet

ik dan ook met tegenzin mijn werk en mijn geboorteplaats, want bij deze maatschappij is het loon niet zoo hoog, en wat ik bij mijnheer Van der Made verdiende, had ik voor mijn gezin hoog noodig; ik heb 5 kinderen.

3811. V. Gij hebt ons verhaald, dat gij aan de fabriek van Van der Made uw oog hebt verloren en onmiddellijk ontslagen zijt; dat uw vrouw toen aan de fabriek is komen vragen om ondersteuning; en dat haar is geantwoord: „dan moet je man maar gaan staan bedelen onder de poort".

Dat antwoord is haar toch niet gegeven door een van de chefs?

A. Neen, door den portier Kiel.

3813. V. Hebt gij toen geen verdere stappen gedaan bij de directie?

A. Ja. Ik heb den heer Paul Van der Made aangesproken, die toen ingenieur bij den bruggenbouw voor Brabant was. Deze beloofde mij te zullen zorgen, dat ik weder aangenomen werd, maar een paar dagen later ging hij met dat werk naar Brabant en toen moest ik mij wel bij een ander vervoegen.

3814. V. Hadt gij dat ongeluk aan het oog bij het werken gekregen?

A. Ik was bezig op de *Willem Drie* oude nagels uit een ijzeren plaat te halen, toen een halve kop van een $\frac{7}{8}$ nagel mij tegen het oog sprong.

3815. V. Wanneer de directie geweten had, dat gij bij arbeid in haar dienst uw oog verloren hadt, zou zij u dan niet gedurende den tijd, dat gij onbekwaam waart tot werken, ondersteuning gegeven hebben?

A. Dat geloof ik niet.

3816. V. Toen gij aan de kaarsenfabriek dat ongeluk hadt gehad en weder terug kwaamt om te werken; doch weigerdet om 's Zondags te werken, toen is er gezegd: „ga dan maar weg". Was dat ook een ondergeschikte, met wien gij gesproken hebt?

A. Neen, het was de onder-ingenieur, want de heer Hartogh was niet voor ons te spreken.

3817. V. Hadt gij godsdienstige bezwaren tegen werken op Zondag?

A. Ja.

3818. V. Werd er op die fabriek des Zondags veel gewerkt?

A. De smids werkten er toen minstens 48 Zondagen van de 52, tot het doen van reparatiën.

3819. V. Is er aan de werkplaats van de Nederlandsche Spoorwegmaatschappij ook Zondagsarbeid?

A. Een enkelen keer, wanneer de machines, die den boel in beweging brengen, gerepareerd moeten worden. Over het algemeen zijn allen 's Zondags tehuis.

3820. V. Is dat in alle afdelingen zoo?

A. Ja.

3821. *V.* Hoeveel verdient gij?
- A.* f 1.50 daags, d. i. 15 cents per uur. Maar daarbij komt 25 percent premie, waardoor het uurloon 19 cents wordt.
3822. *V.* Dat is meer dan gij hadt bij Van der Made. Waarom hebt gij straks gezegd, dat het loon daar hooger was?
- A.* De loonen zijn bij de wet gewaarborgd en de premies niet. Als een baas het in den zin heeft, kan hij dus altijd de boeten van de premies afhouden. Ik houd daarom meer van beslist loon.
3823. *V.* Worden er dan zoovele boeten opgelegd?
- A.* Daarop kan ik moeilijk antwoord geven, want ik heb in de 16 maanden geen boete gehad.
3824. *V.* Daargelaten uw opvatting van den waarborg der wet, staat bij u persoonlijk de premie dus gelijk met loon, zoodat, toen gij zoo even zeldet, dat gij liever vast loon hadt, dit in het algemeen bedoeld was, maar het voor u feitelijk op hetzelfde neerkomt?
- A.* Juist.
3825. *V.* Door wien worden de boeten opgelegd?
- A.* Door den baas en bevestigd door den werkmeester.
3826. *V.* Komen de boeten ook onder de aandacht van den ingenieur?
- A.* Ja.
3827. *V.* Komt het dikwijls voor, dat er over boeten gereclameerd wordt?
- A.* Neen, want in den regel is daaraan toch niets te doen. Ik weet echter niet, of de werklieden het reclameeren nalaten, omdat zij zelf van hun schuld overtuigd zijn.
3828. *V.* Hoe is de werkdag verdeeld?
- A.* Van 's morgens 6 tot 8 uur, van half 9 tot 12 uur, van half 2 tot 8 uur.
3830. *V.* Gij verdient dus geregeld 19 cents over 12 uren?
- A.* Ja.
3831. *V.* Wordt er dikwijls later gewerkt?
- A.* Bij ons op de draaiërij niet. Maar de dag wordt wel eens tot 39 uren verlengd.
3832. *V.* Wanneer geschiedt dat dan?
- A.* In de stelplaats gebeurt dit ongeveer elke week. Men werkt dan van 's morgens 6 uur tot den anderen avond 9 uur.
3833. *V.* Hoeveel rusturen gaan daar dan af?
- A.* 6½ uur.
3834. *V.* Gebeurt dit wel meer dan eens in de week?
- A.* Neen.
3835. *V.* Gij doet dat zelf nooit?
- A.* Neen, in de draaiërij heeft men een dag- en nachtploeg. De dagploeg werkt van 's morgens 6 uur tot 's avonds 8, de nachtploeg van 8 tot 6, hetgeen dan met 25 % extra wordt betaald.
3836. *V.* Wordt in de stelplaats bij dien buitensporig langen werktijd hooger betaald?
- A.* Ja, des nachts met 25 %.
3837. *V.* Kunnen de menschen dat volhouden?
- A.* Daar is een mensch niet voor geschapen. Er zijn er wel, die zeggen, dat zij er geen last van hebben, doch ik geloof het niet.
- Bij den heer Van der Made heb ik ook wel 's nachts gewerkt, doch daar rustten wij van een uur of 2 tot een uur of 6. Bij den Holl. Spoor gaat 's avonds de baas naar huis en dan komt er een nieuwe baas, die denkt, dat men 's nachts net zoo frisch is, als overdag. Wanneer ik pruttel, weet ik, dat hij ten antwoord zal geven: «gij komt hier immers om te werken».
- Ik raakte van dat nachtwerk overstuur, heb daarover geklaagd, en toen heeft de opzichter goedgevonden, dat ik dan in plaats van dat nachtwerk 2 avonden tot 12 uur zou blijven. Naar ik gehoord heb echter, zal het nachtwerk geheel afgeschaff worden. Nu moet het nog, omdat er geen draaibanken genoeg zijn, maar dat bezwaar zal spoedig ophouden te bestaan, want er worden al nieuwe banken gemaakt, zoodat later alles bij dag zal kunnen geschieden. Dat zal wel een klontje zijn uit de pap van enkele schrapers; maar die hun lichaam op prijs stellen, achten het een zegen.
3838. *V.* Wisselen de dag- en nachtploegen geregeld af?
- A.* Neen, die er geen zin in heeft, vraagt om met een ander te ruilen, en dat wordt dan wel toegestaan. Ik vind dat wel zoo goed. Anderen denken er anders over, omdat men 's nachts 10 uren werkt tegen 14 uren per dag.
3839. *V.* Is er in die 10 uren 's nachts toch ook rust?
- A.* Neen; uitrusten, daar is dan geen sprake van. Wel eten wij een boterham, maar dat gaat onder het werk door, want 's nachts komt er een nieuwe baas, en bazen zijn in den regel slavejagers.
- Ik zal niet zeggen, dat het bij de maatschappij zoo is, maar in den regel doen bazen niets dan surveilleeren.
3840. *V.* Hoe is de verhouding tusschen bazen en werklieden bij de maatschappij?
- A.* Tamelijk goed.
3841. *V.* Bij een vroeger onderzoek door een andere afdeling der Commissie is door een koper- en ijzergieter verklaard, dat hij 13 uren per dag werkte. Hoe zit dit, in verband met uw mededeelingen?

A. Dat kan wel; dat is eene andere afdeeling en de werktijd is verschillend naar de afdeelingen; de smeden hebben kort geleden nog gewerkt van 5 uur 's morgens tot 9 uur 's avonds.

3842. V. Werken in uwe afdeeling ook jongens beneden de 16 jaar?

A. Ja wel.

3843. V. Hebt gij zelf zulk een jongen bij u aan het werk?

A. Neen.

3844. V. Hebt gij een oordeel over het bij de maatschappij vigeerende leerlingstelsel?

A. De jongens, die bij de maatschappij in leerlingcontract zijn, worden behandeld als de jongens op andere winkels; dan eens wat werken en dan eens een hoodschap doen, alleen krijgen zij er teekenonderwijs bij. Dit laatste vind ik goed, maar een jongen is een eigenaardig wezen; al werd er f 300 voor hem betaald, dan zou hij nog graag gaan spelen, als hij er kans toe zag. Daarom is van dat leerlingstelsel weinig te zeggen; is een jongen goed van aannemen, dan is het best; maar anders moet het er met horten en stooten in gebracht worden.

3845. V. Worden al de jongens aangenomen krachtens leerlingscontract?

A. Ja, de maatschappij neemt ze niet anders meer aan.

3846. V. Wordt niet bij het werk geven op hun vorderingen gelet?

A. Niet erg; dat mag in de stelplaats zoo zijn, maar de draaijerij is te groot, daar werken 104 mannen en die werken op stuk, dus die hebben geen tijd om op zoo'n jongen te letten.

3847. V. Is niet de zorg voor de jongens aan bepaalde werklieden opgedragen?

A. Neen.

3848. V. Is het de meesterknecht, die hun werk geeft?

A. Ja, die geeft hun werk naar bekwaamheid.

3849. V. Dus er wordt wel op hun bekwaamheid gelet?

A. Ja, maar dit wordt bij de knechts ook gedaan; een kruk krijgt niet zulk best werk als een goed werkmán.

3850. V. Die jongens gaan des avonds zeker vroeger weg?

A. Ja, zij gaan geregeld om 6 uur naar huis.

3851. V. Genieten zij dan teekenonderwijs?

A. Neen, dat begint om 2 uur.

3852. V. Gaan zij des avonds nog onderwijs genieten?

A. Dat weet ik niet.

3853. V. De werkplaatsen zijn groot en hoog, niet waar?

A. Ja, die zijn flink en men kan er lucht genoeg krijgen. In den winter zijn zij tamelijk goed verwarmd, wat mij bij den afgeloopen strengen winter nog al medeviel, want bij Van der Made stonden wij 's winters zonder kachel op de steenen.

3854. V. Zijn de privaten gesloten?

A. Neen, zij hebben geen deuren.

3855. V. Is dat in dergelijke fabrieken gewoonte?

A. Het is soms nog wel erger; maar dat ligt dikwijls ook aan de werklieden. Bij Van der Made was een goed privaat, en daar gingen de werklieden pijpjes zitten rooken. Toen dit ontdekt werd, is het voorgeeelte weggezaagd geworden.

3856. V. Vindt gij het onaangenaam, dat er aan zulke bestekamers geen deuren zijn?

A. Neen, want het is frisscher.

3857. V. Er is voor de veiligheid van de werklieden, wat de machines betreft, nog al veel gedaan in de werkplaats der Holl. Spoorwegmaatschappij, is het niet?

A. Ja. Er is een klep, die in de draaijerij met de machine correspondeert, en er zijn ook elektrische schellen, om den machinist het sein te geven, dat hij stoppen moet. Het is daar veel beter ingericht dan in de fabriek van Van der Made. Daar heb ik een man fijn zien draaien, terwijl de machine nog 28 slagen deed.

3858. V. Hebt gij in de fabriek, waar gij thans zijt, ongelukken zien gebeuren?

A. Neen, wel kleine verwondingen, maar die komen dagelijks voor.

3859. V. Hoe is het ziekenfonds georganiseerd? Wat wordt er aan betaald, en wat uitgekeerd?

A. Eén percent wordt van het loon afgehouden. Bij ziekte worden 5 uren daags uitbetaald 13 weken lang, en bij verwondingen 10 uren daags voor den zelfden tijd. Bij het krijgen van ongelukken gaat het ziekgeld direct in, bij ziekten eerst den derden dag. Ik vind dat laatste zeer goed, want, als commissaris van het ziekenfonds van „Patrimonium”, heb ik wel ondervonden, hoe licht er anders misbruiken worden gepleegd.

3860. V. Doen de leden van „Patrimonium” dat dan ook al?

A. Ja, dat vindt men onder Christen-werklieden, die somtijds f 19.50 in de week trekken, als zij ziek zijn.

3861. V. Wordt uit het fonds ook de dokter bekostigd?

A. Ja, alles komt uit het fonds.

3862. V. Ook wel versterkende middelen?

A. Dat weet ik niet.

3863. *V.* Wordt er bij overlijden van een werkman ook een uitkeering in eens aan zijne weduwe gedaan?

A. Neen.

3864. *V.* Als de ziekte langer dan 13 weken duurt, wat gebeurt er dan?

A. Dan wordt er in den regel eene collecte gedaan, die dan nog wel eens een *f* 40 opbrengt. Hoe het dan verder gaat, weet ik niet, daarvoor ben ik nog te kort aan de maatschappij.

3865. *V.* Betaalt de maatschappij ook mede aan het fonds?

A. Ja, maar hoeveel kan ik niet zeggen. Wanneer ik in het bestuur van het fonds was gekozen, waarvoor ik eenige stemmen heb gehad, zou ik u waarschijnlijk beter kunnen inlichten.

3866. *V.* Wordt het fonds beheerd door de werklieden zelve?

A. De helft (5 leden) van het bestuur worden door en uit de werklieden gekozen.

3867. *V.* Hoe gaat die verkiezing?

A. Op een stembiljet, dat in blanco wordt gegeven, schrijft men de namen van de personen, die men het meest geschikt acht. Vooraf wordt al besproken, wie men kiezen zal. De commissie telt dan de stemmen en wijst aan, wie er gekozen is. Ik heb het een keer bijgewoond, en toen is het mij nog al mede gevallen, dat er niet meer herstemmingen waren.

3868. *V.* Worden de werklieden, die de fabriek verlaten moeten, eenigen tijd van te voren gewaarschuwd?

A. Ik heb slechts ééns bijgewoond, dat er een, die gestolen had, werd weggezonden. Dronkenschap en inbrengen van sterken drank wordt eerst eenige malen gestraft.

3869. *V.* Zegt de werkman, wanneer hij vrijwillig weggaat, van zijn kant eenigen tijd te voren op?

A. Hij is verplicht 14 dagen te voren op te zeggen. Doet hij het niet, dan krijgt hij zijne premie van de laatste 3 weken niet.

3870. *V.* Krijgt men het uurloon om de week nitbetaald en de premie om de 3 weken?

A. Ja, doch het loon blijft een week staan.

3871. *V.* Waarom is dit?

A. Ik denk voor de administratie.

3872. *V.* Wordt dit door de werklieden betreurd?

A. Neen, er is geen bezwaar tegen, als men er eenmaal over heen is. Toen ik pas in Haarlem kwam, had ik het geld best kunnen gebruiken. Ik heb het toen moeten leenen en later moeten oversparen, om het terug te betalen. Nu ben ik dat geld op de maatschappij vooruit.

3873. *V.* Acht gij de omstandigheid, dat het be-

drag van de premie om de 3 weken wordt uitbetaald, in uw voordeel, doordat gij het loon voor de dagelijksche uitgaven kunt besteden en de premie voor de meer buitengewone uitgaven?

A. Op de draaijerij werken wij kleine stukken af, en dan kunnen wij haast elke week ons nummer afschrijven. Wij krijgen iedere week een nieuw nummer. Nu schrijf ik op een plankje: zooveel uren gewerkt aan dat of dat onderdeel; en op Zaterdagavond, als het werk klaar is, schrijf ik bij mijn nummer op: zooveel geld.

Op de stelplaats krijgen zij het gewone weeggeld en eerst na 3 weken de premie, als het werk voldoet.

Mijn stelsel nu is zoo: ik geef moeder de vrouw het weeggeld en bewaar de premie voor bijzondere uitgaven. Maar dat doet iedere man niet. Er zijn er, die zeggen: «dat is voor een slokje».

3875. *V.* Ons is verteld, dat bij de maatschappij ook jongens wel sterken drank gebruiken. Is dat zoo?

A. Daar is niets van aan. Het is al erg genoeg, dat volwassenen dat doen.

3876. *V.* De bewering is dus onwaar?

A. Ja, zij halen hem niet eens, want er staat zware boete op; en de werkplaats is zóó gelegen, dat hij, die drank hebben wil, dien wel kan gaan halen.

3877. *V.* Waar blijven de boeten?

A. Ik geloof in het ziekenfonds.

3878. *V.* Hebt gij ons nog wat mede te deelen?

A. Ja, over mijn vader. Deze is 44 jaren bij Van der Made werkzaam geweest en bij het sluiten der fabriek afgedankt geworden. De man is bijna 70 jaar oud en heeft nu te vergeefs getracht werk te krijgen. Dat gaat natuurlijk niet. Nu heeft hij eenige tegemoetkoming gehad uit de gelden, bijeengebracht voor de werkeloozen, waarvan de laatste *f* 3000 verstrekt zijn aan de vereeniging «Liefdadigheid naar vermogen»; maar door het sluiten van de fabriek zijn mijn vader en moeder zonder ziekenfonds, zonder begrafenisfonds. Mijn moeder is daarom naar de gemeente gegaan, om een boekje te vragen voor geneeskundige hulp, als het noodig was. Daar heeft men haar verwezen naar de Diaconie. Bij de Diaconie heeft men haar een paar weken laten loopen, en daarna heeft men haar gezegd, dat zij geschrapt was, want aan een gezin, waarvan de eene zoon doleërend was en de andere zijn belijdenis niet had gedaan, kon men niets doen.

3879. *V.* Is uw moeder, nadat zij geweigerd was door de Diaconie, nog eens weer naar het Burgerlijk Armbestuur gegaan?

A. Dat weet ik niet.

3880. *V.* Brengt de ondervinding, die uw ouders hebben opgedaan, dat zij nu oud en hulpeloos op straat staan, u tot de meening, dat het een geluk zou zijn voor den werkman, indien er eene wettelijke regeling tot stand kwam, waarbij werd ingesteld een pensioenregeling, waarvoor en de patroon en de werkman moesten bijdragen?

A. Neen, de werkman kan feitelijk niet veel missen van zijn loon. Hij is niet met een pensioenwet ingenomen, want elk dubbeltje, dat er af moet, wordt van zijn lichaam gesneden. De loonen zijn wel hooger dan vroeger, maar er is ook meer noodig. Ik kan nu met uitrekenen er wel komen, maar het meerendeel is er slechter aan toe; zij verdwalen in winkels op afbetaling en in kroegen, dus daar gaat het er hard toe.

3881. V. Begrijp ik u goed, dat, indien de oude dag van den werkman verzekerd werd, zij het dan ook, dat hij zich zelf daarvoor een offer moest getroosten, gij dit niet zoudt toejuichen, ondanks de ondervinding, die gij hebt opgedaan met uw ouders?

A. Neen, want wanneer men bijv., zooals ik, f 13 per week verdient, dan kan men geen f 0.25 à f 0.35 bijdragen in een pensioenfonds; een schoolgeld van f 0.10 voor de kinderen is ons reeds te zwaar. Het zou misschien gaan, wanneer men van de jeugd af er aan gewend was.

3882. V. Maar wanneer de werkman van jonge af er aan gewend werd, zoudt gij het dan wel een zegen vinden?

A. Dan wel.
Wiethoff vertelde mij, dat gij gevraagd hadt, of wij ingenomen waren met de wet op den kinderarbeid. Volgens mij is die wet overbodig. Er moest een wet gemaakt worden, dat ieder werkman zijn huishouden kon maintainereeren.

3883. V. Die wet zou wat moeilijker te maken zijn, dunkt u niet?

A. Och neen, als er maar een normale arbeidsdag was — niet van acht uren, want dan zou de boel nog miserabeler worden — maar een normale arbeidsdag van 10 of 11 uren, tegen een dagloon van f 2.50. Dan zou de werkman precies kunnen rondkomen en zijn kinderen niet vóór hun 14de of 15de jaar naar een baas behoeven te zenden. De wet tegen den kinderarbeid zou dan geheel overbodig zijn.

3884. V. Maar wanneer de patroon, nadat zulk een wet was uitgevaardigd, nu eens zijn werkplaats sloot, wat dan?

A. Als de hemel invalt, zijn wij allen dood.

3885. V. Hebt gij een voorstelling van de organisatie van eene kamer van arbeid?

A. Ja. Het Rijk neme in de wet op, dat in elke plaats, waar fabrieken of groote werkplaatsen bestaan, vereeuigingen zullen zijn van werkgevers en werklieden, die scheidsrechterlijk in geschillen tusschen beiden zullen optreden. Is een van beide partijen met die uitspraak niet content, dan besliste de rechtbank.

Immers, het is voor ons, werklieden, zoo moeilijk om, wanneer ons onrecht aangedaan wordt, recht te krijgen.

Wij kunnen wel *pro deo* procedeeeren, maar dan hebben wij toch uog het tijdverlies, dat voor ons nog zwaarder drukt dan voor den ander het verlies van geld.

3886. V. Wij hebben verscheidene getuigen gehad, die beweerden: «dat geeft toch niets, als werklieden met werkgevers moeten samenzitten, want de werklieden zullen hun mond niet durven opendoen uit vrees van weggejaagd te worden.» Zijt gij daarvoor niet bang?

A. Neen, want de werkgever is ook aan de uitspraken der commissie gehouden.

3887. V. Ja, maar de bedoelde getuigen dachten waarschijnlijk hieraan, dat werklieden, die op ongunstige wijze van hun patroon spraken, er aan bloot zouden staan om te worden geknepen.

A. Maar dan hebben wij uog een hogere macht: het gerecht.

3888. V. Hoe dit ook zij, gij in allen gevalle verwacht gunstige resultaten van het samenzitten van patroon en werkman in zulk een kamer van arbeid?

A. Ja, want zij behooren bij elkander: God heeft beiden geschapen. De knecht leeft door den heer, maar de heer ook omgekeerd door den knecht.

3889. V. Geloofst gij dus, dat door het gezamenlijk oplossen van geschillen meer toenadering zal ontstaan?

A. Ja zeker.

K. N. VAN MEULENAARSGRAF.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROIJARDS, Adj-secretaris.

ZITTING VAN WOENSDAG 12 AUGUSTUS 1891.

Tegenwoordig de heeren:

KERDIK, *Voorzitter.*

KOLKMAN.

VISSER.

HEYLIGERS, *Secretaris der Staatscommissie.*

Verhoor van **Johannes Daniël Van den Eijkhoff**,
oud 47 jaar, stokersbaas aan de gasfabriek,
te Haarlem.

3890. De **Voorzitter**: Hoe groot is het stokerspersoneel?

A. Op dit oogenblik 12 man, 's winters is het meer, het bedraagt dan 22 man.

3891. *V.* En het geheele personeel van de fabriek?

A. Ongeveer 40 man, de stokers medegerekend, 's winters wel eens ruim 50 man.

3892. *V.* Hoe is de arbeid der stokers geregeld?

A. Zij werken 12 uren, van 6 tot 6; om 6 uur heeft de wisseling der ploegen plaats.

3893. *V.* Hoeveel aan rusttijden gaat er af?

A. Ongeveer 4 uren. Zij werken een half uurtje en zitten dan een poos stil.

3894. *V.* Wanneer zij bezig zijn, is het een zwaar werk, niet waar?

A. Ja, zij werken in een tamelijke hitte, doch het is wel uit te houden.

3895. *V.* Een tamelijke hitte, dat wil zeker zeggen: nog al erg heet?

A. Ja, knapjes.

3896. *V.* Worden bij het uithalen der retorten bijzondere maatregelen genomen om de hitte zooveel mogelijk te verminderen?

A. Wij hebben een watersprei boven de vuurwagens om de hitte te temperen.

Enquête—Haarlem.

3897. *V.* Helpt dit veel?

A. Ja. Vroeger moesten we het met emmers water doen, doch dit helpt beter.

3898. *V.* Wordt nog op andere wijze getracht het afmattende van het werk te verminderen, door bijv. de mannen wat te drinken te geven?

A. Wanneer de thermometer 70° staat, krijgt elk man 2 kruiken bier. Men heeft het ook met gortwater geprobeerd, doch hier beviel beter.

3899. *V.* Men vond dat gortwater zeker wat flauw?

A. Neen, dat niet. Zij mochten daarvan zooveel drinken als zij wilden.

3900. *V.* Ik heb wel gehoord, dat in gasfabrieken een groote hoeveelheid jenever wordt gedronken. Is dat bij u ook zoo?

A. Ja, dat is zoo.

3901. *V.* Zou daar niets tegen te doen zijn?

A. Moeilijk; er zijn te veel uitgangen.

3902. *V.* Zou het verstrekken van koffie of dergelijke dranken daarop niet goed kunnen werken?

A. Och neen.

3903. *V.* Na het uithalen der retorten gaan de lui geregeld wat rusten?

A. Ja, een half uurtje, wat langer of wat korter. Ik schat, zooals ik reeds zeide, de rust op 4 uren in de 12.

3904. *V.* Worden in die rusttijden geen werkzaamheden verricht?

A. Neen, dan zitten zij stil.

3905. V. Mogen zij in de 12 uren van hun werktijd de fabriek niet verlaten?

A. Neen.

3906. V. Is nooit overwogen om omstreeks het middaguur de menschen naar huis te laten gaan ten einde met vrouw en kinderen het middagmaal te gebruiken?

A. Neen.

3907. V. Zou dat door het volk niet gewaardeerd worden?

A. Door sommigen wel, door anderen niet. Velen zouden er de moeite niet voor over hebben om zich daarvoor te gaan wasschen en te verkleeden. Bovendien zou het ook slecht gaan met de werkzaamheden, want als zij niet op tijd weder aan de fabriek waren, zou de boel misloopen. Men weet, hoe dat gaat; er wordt bij ons niet op 5 minuten gekeken.

3908. V. Natuurlijk zou alles ordelijk en op tijd moeten geschieden. Maar zou het inderdaad onmogelijk zijn om bijv. op verschillende uren eerst de eene en daarna de andere helft van het volk naar huis te laten gaan? Zou er technisch bezwaar tegen bestaan om de menschen een middagrust te geven, zij het niet op hetzelfde uur, dan toch bij afwisseling?

A. Dat zou wel een beetje bezwaar opleveren.

3909. V. Een beetje bezwaar; maar zou dat niet te overwinnen zijn?

A. Nu, als het moet, kan alles.

3910. V. Wordt door de stokers wel overgewerkt?

A. Alleen bij heel erg gebrek; als wij verlegen zitten, omdat een stoker mankeert en wij op dat oogenblik geen anderen kunnen vinden, dan blijven de anderen wat langer, maar dat krijgen zij betaald.

3911. V. Doelt gij hier alleen op gevallen van ziekte?

A. Ja.

3912. V. Hoe gaat het dan met het loon?

A. Wie ziek is, krijgt ziekengeld van het kantoor, en wie invalt, krijgt gedeeltelijk het vrijvallende loon.

3913. V. Hoe gaat de verwisseling der ploegen?

A. De lieden, die deze week de dagploeg hebben, eindigen Zaterdagavond om 6 uur en komen Zondagmiddag om 12 uur weer te werk, worden dan nachtploeg en werken tot Maandagmorgen 6 uur.

3914. V. Dat is dan dus 18 uren aan één stuk?

A. Ja.

3915. V. En de lieden, die de nachtploeg verlaten?

A. Die komen Zaterdagavond 6 uur op en eindigen Zondagmiddag 12 uur.

3916. V. Derhalve ook 18 uren?

A. Ja, die vormen dan de dagploeg, die Maandagmorgen om 6 uur opkomt.

3917. V. De regeling heeft dus tot gevolg, dat op Zondag de een werkt van 12 uur af en de ander tot 12 uur, zoodat elke stoker op elken Zondag evenveel werkt als op eenigen anderen dag van de week, alleen op eenigszins andere uren, en nooit een enkelen Zondag vrij heeft?

A. Ja.

3918. V. Hebben de stokers nooit eens een vrijen dag?

A. Ja, in den zomer krijgen zij onder de hand eens een dag vrij af.

3919. V. Bestaat daaromtrent een regel?

A. Het is zeker een regel geworden, want van dezen zomer hebben zij reeds drie vrije dagen gehad.

3920. V. Gij zegt, dat het zeker een regel geworden is; was het tot nu toe niet zoo?

A. Neen, vroeger kregen wij geen vrijen dag, maar de pas afgetreden directeur heeft het zoo ingesteld.

3921. V. Wie is tegenwoordig directeur?

A. De heer Brender à Brandis.

3922. V. Het is immers geen gemeentelijke fabriek, maar een van de Imperial Gas-Association Company?

A. Ja.

3923. V. Heb ik u goed begrepen, dat tot het optreden van den vorigen directeur de stokers het gansche jaar door, jaar in jaar uit, nooit een vrijen dag kregen?

A. Ja.

3924. V. Gij zelf hebt al lang aan de fabriek gewerkt?

A. 26 jaar.

3925. V. Hadt gij in al die jaren vroeger nooit een vrijen dag?

A. Een enkele maal, wanneer ik er om vroeg.

3926. V. Gij hebt gezegd, dat de stokers dit jaar reeds drie vrije dagen hebben gehad; hoeveel vrije dagen kregen zij in de andere jaren, dat de afgetreden directeur aan het hoofd der fabriek stond?

A. Ik denk ook een dag of drie.

3927. V. Dus behalve die drie dagen in het jaar hadden zij ook toen nooit vrij?

A. Neen.

3928. V. Vallen die vrije dagen op Zondag of op andere dagen?

A. Dat laten wij aan het volk over.

3929. V. Wat verkiezen zij?

A. Dat is ongelijk: de een kiest een Zondag en de ander een dag in de week.

3930. V. De menschen van de nachtploeg, die doorwerken tot Zondagmiddag 12 uur en dan, met 18 uren arbeid achter den rug, naar huis gaan om Maandagochtend weer aan het werk te komen, zullen zeker wel dadelijk naar bed gaan en zodoende aan de rest van hun Zondag niets hebben?

A. De een doet zus en de ander zoo. Er is ook een dagstokersbaas en een nachstokersbaas, zoodat ik ook om de andere week Zondagmiddag met de nachtploeg naar huis ga. Ik drink dan eerst koffie, ga vervolgens een paar uren naar bed, eet dan en heb zoodoende nog wat aan den Zondagnamiddag.

3931. V. Zou naar uw oordeel het Zondagswerk niet zeer kunnen worden beperkt?

A. Dat zal zeer slecht gaan, omdat er geen werk vooruit kan gemaakt worden.

3932. V. Zouden er niet uit het andere personeel van de fabriek hulpstokers kunnen gefokt worden, zoodat het Zondagswerk over meer menschen verdeeld werd?

A. Zeker.

3933. V. Is dus het stokerswerk niet van dien aard, dat niet uit het overige personeel menschen te trekken zoude zijn, geschikt om dat werk te leeren?

A. Op het oogenblik is het personeel daarvoor veel te zwak.

3934. V. Maar er zou bij het aannemen van volk voldoende op kunnen worden gelet om daarvoor geschikte personen te verkrijgen?

A. De tegenwoordige directeur heeft gezegd: «wij moeten zien een sterker personeel te krijgen».

3935. V. Indien uit het overige personeel hulpstokers werden gekweekt, dan zou ten minste af en toe een vrije Zondag kunnen worden gegeven. De toestand zou echter eerst goed zijn, indien er 's Zondags in het geheel geen werk behoefde te worden verricht. Is dit mogelijk, door het gas bij voorbaat te maken en te bewaren?

A. Dit kan niet, omdat er geen ruimte genoeg is en het aantal retorten en gashouders niet groot genoeg is. Trouwens er zouden altijd eenige menschen de ovens moeten aanhouden.

3936. V. Begrijp ik u goed, dat door het grootste deel van het stokerspersoneel geen Zondagsarbeid verricht zou behoeven te worden, indien het aantal retorten en gashouders groot genoeg was, zoodat het dus feitelijk éene geldquaestie is?

A. Ja, maar de ruimte is bij ons niet voldoende.

3937. V. Wat zijn de loonen der stokers?

A. f 15.10. Er zijn er een paar, die f 13.25 hebben, doch dezen hebben lichter werk.

3938. V. Hoe komen die 10 cent bij de f 15? Het is immers een weekloon?

A. Ja. Zij hebben f 14.75 weekloon en f 0.35 voor brandstoffen.

3939. V. Krijgen ze geen cokes?

A. Neen. De vaste stokers vroeger wel, maar daarvoor zijn die 7 stuivers in de plaats gekomen.

3940. V. Zijn er nog andere inkomsten of premien?

A. Neen.

Enquête—Haarlem.

3941. V. Wat doen de stokers, die er 's winters bijkomen, in den zomer?

A. Los werk, waar zij het vinden kunnen.

3942. V. Wat gebeurt er bij ziekte?

A. De eerste 6 weken ontvangt men $\frac{2}{3}$ van het loon; later, zoolang de ziekte duurt, de helft. Dat gaat uit de kas der maatschappij, want een ziekenfonds bestaat er niet.

3943. V. Zijn er nog stokers buitendien in een uitkeeringsfonds?

A. Die zijn er onder.

3944. V. Die hebben dan bij ziekte ongeveer hetzelfde, als wanneer zij werken?

A. Ja.

3945. V. Wordt op dat ziek-zijn controle uitgeoefend?

A. Ja, de dokter moet een bewijs geven.

3946. V. Wat gebeurt er, als een stoker door een ongeval in dienst tijdelijk niet kan werken?

A. Dan krijgt hij het volle loon. Er loopt er nu een, die van 4 Maart in dat geval verkeert.

3947. V. Wat heeft die gehad?

A. Door onvoorzichtigheid liep een wagentje op rails, in plaats van vooruit, achteruit, duikelde en kwam toen neder op den man, die er achter liep; maar dit was geen stoker, wel werkte hij aan de fabriek.

3948. V. Hebt gij bejaarde lui zien weggaan, die niet meer in staat waren om te werken?

A. Ja, drie.

3949. V. Hoe oud waren die?

A. Twee waren er 70 en één was 57 jaar; deze laatste is zoo vroeg ontslagen, omdat hij zijn been gebroken had; toen hij 18 of 19 weken ziek had gelegen, heeft de maatschappij hem ontslagen.

3950. V. Heeft de maatschappij aan die drie werklieden een pensioen toegelegd?

A. Ja, die man van 57 jaar heeft f 10.15 in de week, de beide anderen hebben f 8.75 en f 6.25.

3951. V. Vanwaar dat verschil?

A. Dat zit in het aantal dienstjaren en in het loon. Wie 25 dienstjaren heeft, krijgt een pensioen van 50 pct. van zijn weekloon, en voor elk dienstjaar meer wordt een klein percentage meer berekend. Die man van 57 jaar heeft f 10.15, omdat hij als stokersbaas f 18 weekloon had en ongeveer 30 dienstjaren telde.

3952. V. Wordt er voor de weduwen van overleden werklieden ook wat gedaan?

A. Op dit oogenblik is er eene weduwe, wier man in het voorjaar gestorven is, terwijl zij met hare kinderen is blijven zitten. Nu hoor ik, dat die weduwe, totdat haar zoon 18 jaar zal geworden zijn, f 7 per week krijgt.

3953. V. Wanneer wordt het loon uitbetaald?

A. Des Zaterdagavond.

9354. V. En aan de menschen, die op nachtploeg werken?

A. Ook des Zaterdagavond.

9355. V. Zoodat zij eerst op Zondag hun loon thuis brengen?

A. Neen, de vrouw komt 's Zaterdagavond eten brengen en neemt dan het geld mede.

9356. V. Wordt er veel boete toegepast?

A. Neen, in het geheel niet.

9357. V. Hebt gij als baas daaraan nooit behoefte gevoeld?

A. Ik heb ze wel eens een boete van f'1 opgelegd, maar die nooit toegepast.

9358. V. Kunt gij het zonder boete met de lieden stellen?

A. Zeker, dat gaat best; het zijn meest allen be- daarde menschen, met 20, 30 jaren dienst.

9359. V. Zijn de menschen aan dat 's Zondags nooit vrij hebben zóó gewend, dat zij er thans niet veel meer om geven?

A. Ja, dat is een gewoonte geworden.

9360. V. Vindt gij het niet zeer betreurenswaardig?

A. Zeker, ik zou wel eens gezellig 's Zondags thuis willen zijn; het zou mij wel vreemd vallen, maar op den duur zou het mij wel bevallen. Doch ik heb 26 jaren medegelopen en weet niet beter, of het hoort zoo.

J. D. VAN DEN EIJKHOFF.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

J. C. TH. HEYLIGERS.

W. H. J. ROJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van **Theodorus Nieuwenhuizen**, oud 28 jaar, wagenmaker in de rijtuigfabriek der firma Beijnes, te Haarlem.

9361. De **Voorzitter**: Hebt gij van jongs af bij de firma Beijnes gewerkt?

A. Neen, ik ben daar 28 Februari van het vorige jaar gekomen. Vroeger heb ik in kleinere inrichtingen gewerkt.

9362. V. Zoodat het werk in eene groote fabriek u vreemd was, toen gij daar kwaamt?

A. Ja zeker.

9363. V. Waar vindt gij het aangenaamer?

A. In eene groote fabriek is het altijd gezelliger.

9364. V. Hoe groot is het personeel in uwe afdeeling?

A. Het juiste getal zou ik u niet kunnen noemen.

9365. V. Het zijn ruime, mooie lokalen, waar gij werkt, niet waar?

A. Zeker, goed verlicht en geventileerd.

9366. V. Worden in uw vak ook jongens beneden de 16 jaren gebruikt?

A. Er is één jongetje, dat 's morgens om 7 uur komt en 's avonds om 7 uur heengaat. Ik vermoed daarom, dat hij beneden 16 jaar is.

9367. V. Hoe lang is de werktijd van het personeel?

A. Van 's morgens vijven tot 's avonds achten, met schaftijden, 's morgens van achten tot half negen, 's middags van twaalfen tot half twee en van half vijf tot vijf uur. In het geheel dus 12½ uur werktijd.

9368. V. Is dat de gewone werktijd?

A. Als het slapper is, dan beginnen wij eerst om 6 uur.

9369. V. Is het al geruimen tijd, dat gij om vijf uur begint?

A. Misschien een drie maanden.

9370. V. Wordt er 's avonds nog wel na 8 uur gewerkt?

A. Ja, wanneer ik bij het inpakken van de rijtuigen voor de verzending werkzaam ben, werk ik wel tot 10 uur.

9371. V. Komt er ook Zondagswerk voor?

A. Neen.

9372. V. Gij weet zeker niet, hoe het in de andere afdeelingen gaat?

A. Neen.

9373. V. Worden in uwe afdeeling de menschen per uur aangenomen?

A. Ja, dit geschiedt voor alle wagenmakers.

9374. V. Wordt er nooit werk uitbesteed?

A. Ja, ons hoogste loon is laat mij zeggen 16 cent, doch wanneer wij flink doorwerken, kunnen wij 3 à 4 cts. over verdienen, hetwelk wordt afgerekend, wanneer het werk af is.

9375. V. Wanneer het werk af is, wordt dan het overgeld uitbetaald op den Zaterdag, die volgt op den dag, op welken het werk gereed is gekomen?

A. Neen, den volgenden Zaterdag.

9376. V. Gij zeidet, over het uurloon sprekende: «laat mij zeggen, dat 16 centen het hoogste is». Is dat feitelijk het hoogste?

A. Ja.

9377. V. Wordt de verdienste door aanneming belangrijker grooeter?

A. Ja, 3, 3½ of 4 centen meer.

3978. V. Een getuige, die niet op de fabriek van de heeren Beijnes heeft ons medegedeeld, dat er wel eens moeilijkheid ontstaat over dat meerdere aannemingsloon. Is dat zoo?

A. Mopperaars zijn er altijd, maar ik heb daarvan nooit last gehad.

3979. V. Van een ander getuige, die eveneens niet op de fabriek werkzaam was, vernamen wij, dat, niettegenstaande het verbod om sterken drank op de fabriek te gebruiken, misschien nergens zoo gedronken wordt, als juist daar. Moet gij dat bevestigen?

A. Ik kan dat niet bevestigen. Zelf gebruik ik zelden drank, maar op de fabriek is mij nog nooit een borrel gepresenteerd geworden.

3980. V. Gij hebt dat feit dus nooit waargenomen?

A. Neen.

3981. V. Wanneer wordt het loon uitbetaald?

A. 's Zaterdagavond om 6 uur, als wij met het werk geëindigd zijn.

3982. V. Was dat bij de patroons, waar gij vroeger werktet, ook zoo?

A. Neen, daar duurde het werk op Zaterdag tot 7 à 8 uur.

3983. V. Waardeert gij het, dat op deze fabriek op Zaterdag vroeger wordt uitgescheiden?

A. Ja, ik woon op het Staten-Bolwerk, dus doe ik nog al veel boodschappen voor mijn vrouw; ik vind het dus wel plezierig, dat wij om 6 uur vrij zijn op Zaterdag.

3984. V. Is er niet onlangs een ongeluk gebeurd in de wagenmakerij?

A. Ja, een man stond op de 4de trede van een dubbele trapladder; de ladder gleed uit en hij kwam met zijn been tusschen twee treden; toen de ladder uitgleed, brak hij zijn been.

3985. V. Hoe waren de beide opstaande zijden van de ladder verbonden: door een haak of met touw?

A. Dat weet ik niet, ik heb den man eerst gezien, toen men hem in het teekenkantoor had nedergelegd.

3986. V. Zijn de dubbele ladders in den regel voorzien van haken?

A. Ik kan het u niet zeggen, want ik gebruik zelden die laddertjes.

3987. V. Is die man lang buiten werk geweest?

A. Het is nu de 27ste week; verleden week is hij uit het gasthuis gekomen.

3988. V. De man was, meen ik, gehuwd; heeft hij in dien ziekte-tijd zijn loon gekregen?

A. Ja, elke week f 10.

3989. V. Is er een ziekefonds aan de fabriek?

A. Ja.

3990. V. Hoe is dat geregeld?

A. Van elken gulden loon word een cent ingehouden

en bij ziekte wordt, geloof ik, een ziekenveld uitgekeerd naar 10 uren daags. Ik ben nog nooit ziek geweest en dus weet ik er niet meer van. Bij kraamgevallen wordt f 10 betaald uit het fonds.

3991. V. Is het lidmaatschap verplichtend voor de werklieden?

A. Ja, de bijdrage wordt van het loon afgehouden.

3992. V. Wie beheert het fonds?

A. Dat weet ik niet.

3993. V. Interesseert u dat niet?

A. Ik heb er nooit van gehoord.

3994. V. Is het u niet bekend, of de firma harerzjids iets tot het fonds bijdraagt?

A. Dat weet ik niet.

3995. V. Wordt er veel boete toegepast?

A. Zeker; wanneer wij ons een, twee of drie schaften verslapen, dan hebben wij 10 centen boete, terwijl de verzuimde tijd natuurlijk afgehouden wordt.

3996. V. Komen er ook andere boeten voor?

A. Neen, alleen wanneer men met licht werkt en men laat de kaars branden, dan heeft men f 4 boete; doch zoolang ik er ben, is die boete niet toegepast.

3997. V. Zijn er nog meer soortgelijke boeten?

A. Neen.

TH. NIEUWENHUIZEN.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

J. C. TH. HEYLIGERS.

W. H. J. ROJJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van **George Pieter Donleben**, oud 37 jaar, metaaldraaier in de machinesfabriek van de Gebr. Figée, te Haarlem.

3998. De **Voorzitter**: Hoe is de werktijd bij de Gebr. Figée geregeld?

A. Wij werken van 6 tot 8, van 8½ tot 12, van 1¼ tot 4½ en van 5 tot 8 uur.

3999. V. Werkt gij al lang in die fabriek?

A. Sinds 1874.

4000. V. Is de middagrusttijd altijd vijf kwartier geweest?

A. Sinds ik er werk, ja.

4001. V. De werkelijke arbeidsduur is dus $11\frac{3}{4}$ uur daags; wordt die somtijds nog verlengd?

A. Ja, maar in het laatste jaar is het nog niet voorgekomen.

4002. V. En hoe was het soms vóór dien tijd?

A. Van 's morgens 5 tot 's avonds 9 uur, ook wel eens, maar hoogst zelden, tot 10 uur.

4003. V. Komt er ook nachtwerk voor?

A. Hoogst zelden, van het jaar is het maar éénmaal voorgekomen.

4004. V. Gij zegt, dat er in den laatsten tijd over het algemeen weinig wordt overgewerkt. Hangt dit samen met weinig drukte, of heerscht er bij den patroon een streven in die richting?

A. Er wordt bepaald naar gestreefd om den gewonen werktijd zooveel mogelijk te behouden.

4005. V. Acht gij een arbeidsduur van $11\frac{3}{4}$ uur niet te bezwaard?

A. Ik zou een korteren werktijd wel wenschelijk achten, maar natuurlijk onder voorwaarde, dat het loon er naar geregeld werd, daar anders de werkman niet zou kunnen bestaan.

4006. V. Geloof gij, dat gij, bij een arbeidsduur van $11\frac{3}{4}$ uur, in het laatste gedeelte van den dag minder arbeidsvermogen hebt?

A. Dat laat zich wel verstaan.

4007. V. Werkt gij op stuk?

A. Ja.

4008. V. Welnu, zoudt gij, in plaats van $11\frac{3}{4}$ uur, 10 uren werkende, evenveel en evengoed werk kunnen leveren?

A. Ik geloof, dat dit op den duur wel zou gaan, maar direct bepalen kan ik het niet.

4009. V. Wanneer de patroon u voorstelde om den werktijd op 10 uren te brengen, maar het tarief voor het stukloon onveranderd te laten, zoudt gij dit dan aandurven?

A. Ik zou het er niet op wagen.

4010. V. Welken arbeidsduur beschouwt gij in uw vak als den gewenschten?

A. 10 uren, indien dit, gelijk ik reeds zeide, gelijken tred hield met loonsverhooging.

4012. V. Wanneer de wetgever, gelijk hij reeds deed ten aanzien van jeugdige personen en vrouwen, ook voor volwassen mannen een maximum van arbeidsduur voorschreef en dien stelde op 10 of 11 uren zonder iets te bepalen omtrent de loonen, zoudt gij dat dan toejuichen, verwachtende, dat van zelf de loonen zouden stijgen?

A. Ik kan dat niet rechtstreeks goedkeuren.

4013. V. Is uwe verwachting, dat door overleg tusschen patroons en werklieden en door de aandacht, die de

algemeene opinie er op gaat vestigen, de arbeidsduur allengs zal worden bekort zonder inmenging van den wetgever?

A. Daarop kan ik niet met beslistheid antwoorden, dat zal van den patroon afhangen.

4014. V. Is nooit onder de werklieden of met den patroon over de quaestie van den arbeidsduur gesproken?

A. Dat weet ik niet. Ik kom weinig met den patroon in aanraking; wel met den meesterknecht en de bazen.

4015. V. Hoeveel bedraagt uw verdienste gewoonlijk?

A. Bij dezen arbeidsduur, tegen 18 centen per uur, f 12.33 in de week.

4016. V. Maar met stukloon maakt gij zeker meer?

A. Op hetgeen men aanneemt, mag men 20 pct. overhouden. In den regel blijft het er beneden.

4017. V. Maar als het eens meer was?

A. Dat is nog niet voorgevallen, maar dan zou dat ophouden, denk ik.

4018. V. Hebt gij wel aantekening gehouden van uw feitelijke verdiensten?

A. Niet altijd; maar over de 2 laatste jaren zal ik f 14 per week gemaakt hebben.

4019. V. Is dat veel in verhouding tot de andere werklieden?

A. Dat houdt verband met de uurloonen, die loopen van 14 tot 23 centen.

4020. V. Er wordt uitbetaald op Zaterdagavond?

A. Ja.

4021. V. Wordt het meerdere, dat gij boven uw uurloon verdient, geregeld per week uitbetaald?

A. Neen, dat hangt van de aflevering af. Dat kan weken, maar ook maanden loopen. Ziehier een week-briefje; daar staat ook het overgeld op.

4022. V. Begrijp ik u goed, dat het overgeld alleen op Zaterdag wordt betaald, voor zoover het werk in die week is gereed gekomen?

A. Ja.

4023. V. Worden er veel boeten toegepast in de fabriek?

A. Daar hebben wij niet over te klagen; wie een schaft verzuimt zonder kennisgeving, betaalt 25 cents, wie 10 minuten te laat komt een dubbeltje.

4024. V. En wat gebeurt er, als men verzuimt met kennisgeving?

A. Daarvoor wordt niets afgehouden.

4025. V. Worden ook nog andere boeten opgelegd?

A. Ja, het halen van sterken drank wordt met f 2.50 boete gestraft, en dat is goed ook.

4026. V. Komt het opleggen van die boete veel voor?
A. Heel zelden; slechts een enkelen keer wordt eens een borreltje gedronken.

3027. V. Wordt ook boete opgelegd voor minder goed afgeleverd werk?

A. Ik geloof het niet; mij zelf is het nog niet overkomen, en op anderen heb ik haar ook niet zien toepassen.

3028. V. Wat gebeurt er met de boetegelden?

A. De helft wordt gestort in het onderling ziekenfonds der werklieden en de andere helft blijft aan het kantoor, maar dit betaalt daarvan de geneeskundige hulp bij eventuele ongelukken; zoo weet ik, dat dit jaar aan een oogarts f 60 is betaald en aan een dokter f 40, wat veel meer is dan de boeten bedragen. Ik keur dus deze regeling goed, want zij strekt tot voordeel van den werkman.

4029. V. Wordt het ziekenfonds door de werklieden zelf beheerd?

A. Ja.

4030. V. Wie bewaart de gelden?

A. Dat bepaalt het bestuur.

4031. V. Wordt de contributie dan afgehouden van het loon op het kantoor?

A. Dat gebeurt voor het gemak, maar dan neemt de penningmeester de gelden mede.

4032. V. Is het lidmaatschap van het fonds verplichtend?

A. Neen.

4033. V. Zijn toch alle werklieden er lid van?

A. Ja, ook bazen en werkmeesters, zelfs eenige heeren van het teekenkantoor.

4034. V. Hoeveel is de contributie?

A. 10 cents per week.

4035. V. En de uitkeering?

A. f 6 's weeks.

4036. V. Zoolang de ziekte duurt?

A. Neen, gedurende 13 achtereenvolgende weken; om dan weer recht op uitkeering te krijgen, moet men eerst weder 4 weken hebben gewerkt.

4037. V. Treedt de uitkeering dadelijk in?

A. Neen, na drie dagen ziek geweest te zijn.

4038. V. Krijgt men daarna echter ook over die drie eerste dagen uitgekeerd?

A. Neen.

4039. V. Wordt door de firma in het ziekenfonds bijgedragen?

A. Neen.

Enquête—Haarlem.

4040. V. Krijgen de werklieden in geval van ziekte boven de uitkeering van het fonds nog eene tegemoetkoming van de firma?

A. Voor zoover ik weet, niet.

4041. V. Gij hebt zeker wel eens ongelukken in de fabriek zien voorkomen?

A. Ja, maar niet dikwijls.

4042. V. Krijgen de werklieden in zulk een geval eene toelage van de firma?

A. Dat is mij onbekend.

4043. V. Werken er in uwe afdeeling jeugdige personen beneden de 16 jaren?

A. Ja, twee.

4044. V. Wat voor werk verrichten die jongens?

A. Licht werk, bouten draaien, enz.

4045. V. Wanneer er laat gewerkt wordt, werken die jongens dan mede?

A. Neen, zij gaan om 7 uur naar huis, de wet wordt stipt nagekomen.

4046. V. Gingen zij vóór de invoering van de arbeidswet ook vroeger naar huis?

A. Neen, toen niet.

4047. V. Wanneer er toen, zoals gij straks zeidet, tot 10 uur gewerkt werd, werkten zij dan ook zoo laat?

A. Niet altijd.

4048. V. Wanneer er bij hooge uitzondering nachtwerk was, namen zij dan daaraan ook deel?

A. Een enkele jongen werkte wel eens mede, maar nooit beneden de 16 jaren.

4049. V. Is er niet sprake van het organiseeren van onderwijs aan de fabriek?

A. Ja, de patroon heeft ons gezegd, dat hij een school aan de fabriek verbinden zal, waar de jongen les zullen krijgen in aardrijkskunde, teekenen, Fransch, enz. Ook ouderen zullen daaraan kunnen deelnemen.

4050. V. Hecht gij groote waarde aan zulk een school?

A. Ja.

4051. V. Maar zoudt gij er ook groote waarde aan hechten, dat daar Fransch onderwezen werd?

A. Mijne meening is, dat kennis macht is, dus de kennis van Fransch kan ook zijn nut hebben.

4052. V. Zoudt gij niet meenen, dat er vakken zijn, die voor den werkman van meer belang zijn dan kennis der Fransche taal?

A. Ik acht Fransch leeren nu wel niet rechtstreeks noodig voor een werkman, maar waarom zou men het niet aanpakken, wanneer men in de gelegenheid is het voor niets te leeren?

4053. V. Geschiedt het smeren altijd bij stilstand van de machine, of ook wel onder het loopen?

A. Alléén op de draaiërij onder het loopen.

4054. V. Zou het moeilijkheid opleveren, om ook op de draaiërij bij stilstand van de machine te smeren?

A. Wel neen. Het zou wel zoo gemakkelijk onder schafftijd kunnen gebeuren, en het zou bovendien verkieslijk zijn, met het oog op het gevaar voor ongelukken.

4055. V. Hebt gij bij het smeren wel eens ongelukken zien gebeuren?

A. Nooit.

4056. V. Hoe geschiedt het opleggen van de riemen?

A. In den regel met de hand.

4057. V. Zijn er geen riemopleggers in gebruik?

A. Die heb ik er nooit gezien.

4058. V. Zijn er vroegere werklieden van de heeren Figée door dezen gepensionneerd?

A. Mijn vader is 7 April 1860 aan de fabriek gekomen en is 1 Mei 1888 ontslagen met een pensioen van f 450 in de week.

4059. V. Wat was uw vader?

A. Modelmaker.

4060. V. Zijn u meer gevallen bekend?

A. Twee: een modelmaker en een grofsmid; de eerste heeft f 4, de tweede f 350.

4061. V. Worden daaromtrent vaste regelen gevolgd?

A. Ik geloof het niet.

4062. V. Waren de beide anderen, die gij bedoelt, ook bejaarde lieden, of waren zij door een ongeluk onbekwaam geworden tot werken?

A. Zij waren eveneens bejaard.

P. G. DONLEBEN.

A. KERDIK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

J. C. TH. HEYLIGERS.

W. H. J. ROJJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van **Karel Johannes Van der Gaag**,
oud 73 jaar, werkman in de zeepfabriek der
firma D. Swens & Co., te Haarlem.

4063. De **Voorzitter**: Hebt gij daar al heel lang gewerkt?

A. Ik ben er nu 34 jaar, vroeger was de fabriek bestemd voor het maken van chemicaliën.

4064. V. Waarin bestaan uwe werkzaamheden?

A. Ik help de zeep maken. Tegenwoordig ben ik aan het persen, omdat ik het staan niet meer kan uithouden.

4065. V. Kunt gij dat persen dan zittende doen?

A. Ja, ik heb daarvoor een bijzonder hooge bank.

4066. V. Werken de jongens en meisjes bij den heer Swens in hetzelfde lokaal?

A. Neen.

4067. V. Is dit altijd zoo geweest?

A. Ja.

4068. V. Waarin bestaat het werk van de meisjes?

A. Zij halen de ruige kantjes van de geperste stukken zeep; dit is een doodgemakkelijk werkje, waarbij ieder op haar eigen bank zit.

4069. V. En wat doen de jongens?

A. Zij zetten de vormen in elkaar, halen de zeep, die geperst moet worden, en roeren de zeep, die langs den kouden weg wordt gemaakt.

4070. V. Welke zijn de werktijden bij den heer Swens?

A. De volwassenen werken in den zomer van 6 tot 8 uur, met 2 maal een half uur rust en een middagrust-tijd van 1½ uur. In den winter werken zij van half acht tot 8 uur 's avonds, zoodat er dan 1½ uur minder wordt gewerkt.

4071. V. Komt er ook overwerk voor?

A. Neen, dit is nooit geweest.

4072. V. En wat is de werktijd van de jongeren?

A. Zij werken 's zomers van half 7 tot 7 uur en 's winters van 8 tot 7 uur.

4073. V. Het is zeker pas sedert kort, dat zij 's avonds niet later dan 7 uur blijven?

A. Dit is nu al een heelen tijd.

4074. V. Gaan de kinderen onder werktijd naar de catechisatie of de leering?

A. Ja, wanneer zij permissie vragen, kunnen ze op tijd weggaan.

4075. V. Gaan ze 's avonds nog wat leeren?

A. Ja. Tweemaal in de week krijgen de meisjes les in naaien, breien, benevens herhalingsonderwijs. Dit laatste is voor de jongens ook.

4076. *V.* Is dat de school van den heer Loran?

A. Dat weet ik niet. Er zijn 2 meesters voor de jongens en 2 voor de meisjes.

4077. *V.* Gaan zij er allen heen?

A. Ja, daar staat mijnheer op.

4078. *V.* Staan die kinderen onder uw toezicht?

A. De meisjes, als de directeur er niet is.

4079. *V.* Hebt gij er nog al wat mede te stellen?

A. Ja, zij zijn niet heel gemakkelijk, want wat op een fabriek komt, is niet van het fijnste soort, meest kinderen van groote gezinnen, die niet altijd goed geleerd hebben. Ik heb er een, die kan bijv in 't geheel niet lezen, ofschoon drie zusters van haar, die ik vroeger had, dat wel konden.

4080. *V.* Is dat dan een verwilderd gezin?

A. Dat zal wel; de vader is nu dood.

4081. *V.* Staan fabrieksmeisjes over 't algemeen niet slecht aangeschreven?

A. Ja, het woord is altijd: een fabriek! Die het stellen kan, laat er zijn kinderen niet heen gaan. Toch is het bij ons niet zoo slecht. Op 16jarigen leeftijd moeten de meisjes bij ons weg; dan zegt mijnheer: «ga nu maar dienen», dan moeten zij weg, anders zouden zij blijven hangen.

4082. *V.* Wat verdienen zulke meisjes?

A. Dat begint met *f* 1 en slaat dan op tot *f* 2.50 toe.

4083. *V.* Verdienen jongens meer?

A. Dat zal zoo gelijk zijn.

4084. *V.* Blijven de jongens langer dan de meisjes?

A. Neen, die gaan dan tegen den leeftijd van 16 jaar aan een vak of zoo. Er komen er ook wel eens bij ons terug. Onder de jongens is meer wisseling dan onder de meisjes.

4085. *V.* Worden de kinderen op hun 12de jaar aangenomen?

A. Ja, maar alleen op vertoon van een bewijs, dat zij den leeftijd hebben bereikt.

4086. *V.* Moeten zij tegenwoordig een bewijs overleggen, dat zij de geheele lagere school doorloopen hebben?

A. Dat weet ik niet; wel moeten zij het bewijs medebrengen, dat zij gevaccineerd zijn.

4087. *V.* Hoe zijn de verdiensten voor de volwassenen?

A. Allen hebben een vast wekgeld; dat begint voor de doozenmakers met *f* 6, anderen hebben *f* 7, *f* 8 en *f* 9; ik heb *f* 10 in de week; de feestdagen in de week worden nooit afgetrokken.

4088. *V.* Komt daar nog iets bij?

A. Sedert twee jaren krijgen wij jaarlijks een deel van de winst. Het eerste jaar heb ik *f* 20 gehad en

verleden jaar *f* 10; toen zijn er veel reparaties geweest, en was er dus minder winst.

4089. *V.* Heeft mijnheer ulieden medegedeeld, hoeveel percent van de winst hij bestemde voor het personeel, of zegt hij: «bet kan dit jaar lijden, dus gijlieden krijgt zooveel»?

A. Mijnheer heeft ons dat mondeling gezegd; hoeveel percent van de winst het echter is, weet ik niet. De boekhouder rekent dat uit, als de balans is opgemaakt, en verder vraag ik niet; ik ben blij, dat ik dat appeltje voor den dorst heb. Als ik verder vroeg, zou mijnheer kunnen zeggen: «dat zijn je zaken niet». Er zijn een heele boel mooie zaken aan onze fabriek. Voor kinderen heeft mijnheer die winst op spaarbankboekjes gezet, maar daar zijn zij zelf baas over, zoodat de meesten het geld er al af hebben gehaald; één heeft het echter laten staan en die heeft nu al *f* 20.

4090. *V.* Hoe gaat het met verzuimen?

A. Dat wordt niet afgehouden.

4091. *V.* En met het overwerken?

A. Dat komt niet voor.

4092. *V.* Is er een ziekenfonds?

A. Neen, dat behoeft ook niet. Vroeger gaf mijnheer bij ziekte het volle loon, maar daar werd een loopje mee genomen; nu wordt bij ziekte het halve loon gegeven en nu zijn zij veel minder ziek. Dus wij krijgen, zonder fonds, bij ziekte ons halve weekloon.

4093. *V.* Werd er werkelijk misbruik gemaakt van het volle loon?

A. Ja.

4094. *V.* Zijn er onder die menschen, die *f* 6, *f* 7, *f* 8 verdienen, getrouwd?

A. Onder die van *f* 7 en *f* 8 wel.

4095. *V.* Verdienen de vrouwen er dan nog iets bij?

A. Ja, de een heeft een winkeltje en de andere gaat uit werken.

4096. *V.* Heeft het personeel nog andere voordeelen?

A. Neen.

4097. *V.* Hebt gij een gezin tot uw last?

A. Ja, een vrouw en een kind.

4098. *V.* Hoeveel verwoont gij?

A. Wij wonen in bij een ongehuwden heer, voor wiens huishouden mijne vrouw zorgt. Wij hebben daarvoor vrij vuur en licht en *f* 2.50 per week.

4099. *V.* Hebben de anderen, die minder verdienen, ook zulke buitenkansjes?

A. Die zijn niet gemakkelijk te vinden; daarbij komt, dat niet iedere vrouw er geschikt voor is, want in den werkenden stand bestaan wel drie of vier klassen.

4100. *V.* Wordt door de werklieden onderling op die «klassen» erg gelet?

A. Zeker; ik stel mij ten minste niet gelijk met een turfdrager, al ben ik maar een werkman.

4101. *V.* Hoe oordeelt gij over het personeel van den heer Swens?

A. Het zijn allen geschikte lieden.

4103. *V.* Zijn er aparte privaten voor de jongens en de meisjes?

A. Neen, die gaan op hun beurt naar beneden. Er is maar één privaat.

4104. *V.* Maar gij hebt in uw lokaal geen jongens. Hoe regelt gij dat dan?

A. De jongens moeten wachten, totdat de meisjes klaar zijn. Er hangt in mijn lokaal een klok, en wanneer het half elf is, gaan de meisjes van de rij af naar beneden, dan moeten zij allemaal. De meisjes blijven dan ook niet langer dan tot haar 16de jaar op de fabriek, het zijn allen kinderen.

4105. *V.* Zou het zoo moeilijk zijn een tweede privaat te bouwen?

A. Dat kan moeilijk.

4106. *V.* Waar is dat ééne privaat?

A. In de fabriek zelf. Zij behoeven dus niet naar buiten.

4107. *V.* Beschouwt gij dit als een voordeel?

A. Neen, het is beter in de open lucht, maar het kan niet buiten. Het kan evenwel geen last geven, want het staat geheel aan het eind en buiten loopt de groote heul.

4108. *V.* Het is over het algemeen geen zwaar werk op de fabriek, is het wel?

A. Neen, vooral de kinderen hebben niets te lijden.

4109. *V.* Maar is er niet een gedeelte van de fabriek, de droogkamer, waar het zeer heet is?

A. Ja, maar de jongens komen er alleen om de zeep op de rekken te zetten, buiten de kast.

4110. *V.* Gij zelf gaat er altijd in?

A. Ja, verscheidene malen per dag. De jongens zijn de rekken niet machtig, zoodat ik ze ook voor hen moet afnemen en opzetten.

4111. *V.* Hoe lang blijft gij dan in die droogkamer?

A. Slechts een oogenblikje.

4112. *V.* Weet gij, hoe warm het er is?

A. Neen. Er hangt wel een thermometer, maar die is stuk. Ik houd van warmte en kan er ook best tegen.

4113. *V.* Welke soort zeep maakt de heer Swens?

A. Harde toiletzeep, een heerlijke lucht. Er worden ook wel harde groene en Spaansche zeepen gemaakt, maar dat blijft beneden.

4114. *V.* Op welken dag van de week wordt het loon uitbetaald?

A. 's Zaterdags. 's Middags wordt alles schoongemaakt en 's avonds het loon uitbetaald.

4115. *V.* Dat schoonmaken wordt zeker door de meisjes zelf gedaan?

A. Ja. De knechts halen water.

4116. *V.* Maken de meisjes de andere gedeelten van de fabriek ook schoon?

A. Beneden wordt er alleen geveegd, want daar is het een vette hoel en men kan er niet schrobben. Boven wordt gedweild en geveegd.

4117. De heer **Kolkman**: Gij hebt straks gezegd, dat, wanneer er feestdagen in de week zijn en er niet wordt gewerkt, het loon toch door gaat. Zijn er ook Katholieken aan de fabriek?

A. Ja. Wanneer zij naar de kerk moeten gaan, vragen ze verlof om er heen te gaan, en dit wordt hun steeds toegestaan.

4118. *V.* Mijnheer maakt het hun dus volstrekt niet moeilijk om naar de kerk te gaan?

A. Zeker niet. De jongeren kunnen naar de catechisatie of leering of school gaan, mijnheer ziet het gaarne.

4119. De **Voorzitter**: Hebt gij wel eens oude werklieden zien weggaan?

A. Neen.

K. J. VAN DER GAAG.

A. KERDIJK, *Voorzitter*.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

J. C. TH. HEYLIERS.

W. H. J. ROJJAARDS, *Aadj.-secretaris*.

Verhoor van **Christoffel Anthony Leeman**,
oud 49 jaar, werkman van de scheepstimmerwerf en
machinefabriek «de Conrad,» te Haarlem.

4120. De **Voorzitter**: «De Conrad» is zoowel
scheepstimmerwerf als machinefabriek?

A. Ja, er wordt allerlei groot werk gemaakt: vaar-
tuigen, machines, bruggen, lichttorens, enz.

4121. *V.* Is het personeel groot?

A. Soms 250 man. Thans een 180, denk ik.

4122. *V.* Zijt gij er reeds lang werkzaam?

A. Bij de firma 24 jaren. Ik ben van de Leidsche
vaart bij den heer Thomas Figée overgaan; nu is de
zaak een naamlooze vennootschap.

4123. *V.* Hoe is de werktijd?
- A.* 's Zomers van 6 tot 8 en 's winters van 6 tot 7 of van 7 tot 8 uur, met $2\frac{1}{2}$ uur rusttijd.
4124. *V.* Geldt dat ook voor jongens?
- A.* Die onder de 16 jaar, ik heb er zelf een zontje bij, gaan om 7 uur naar huis.
4125. *V.* Wordt het dikwijls later dan 8 uur?
- A.* Bij groote drukte wel.
4126. *V.* Wordt er soms wel een heelen nacht door-gewerkt?
- A.* Ja, maar dan krijgen wij 's avonds van 8 tot 9.30 rust. Dan werken wij met tusschenpoozen van nog een uur rust door tot 6 uur 's morgens en zijn dan vrij tot den volgenden morgen.
4127. *V.* Toen de wet zich nog niet bemoeide met den arbeid van jongens beneden de 16 jaar, kwam het toen wel voor, dat kinderen van 12—16 jaar 's nachts mede moesten werken?
- A.* Ja, als zoo'n jongen in de ploeg viel, zeker, maar dan waren wij, werklieden, wel zoo wijs om zoo'n jongen, zoodra wij hem maar missen konden, wat te laten slapen. Ik stuurde ze dan maar op den ketel, daar lagen zij warm, en als ik ze dan weer noodig had, riep ik ze.
4128. *V.* Komt Zondagswerk wel op «de Conrad» voor?
- A.* Heel enkel, verleden jaar zal het b.v. een keer of 6, 7 geweest zijn, en dan nooit langer dan van 's morgens 6 tot 's middags 12 uur.
4129. *V.* Is het aan den vrijen wil van de werklieden overgelaten, of zij op Zondag werken willen of niet?
- A.* Ja, als ik b.v. naar de kerk wil, zeg ik tegen den baas: «zie, dat gij een ander voor mij krijgt», en dan gebeurt dat.
4130. *V.* Wordt gij per uur betaald, of werkt gij op het stuk?
- A.* Op «de Conrad» werken wij steeds per stuk, maar als wij in de stad op een boot moeten werken of in een andere fabriek, kan dat niet, dan heb ik 18 cts. per uur.
4131. *V.* Hoe hoog zijn de uurloonen?
- A.* Die loopen van 15 tot 20 cts. per uur.
4132. *V.* Is de verdienste met stukwerk hooger?
- A.* Ja, tot 25 pct. toe.
4133. *V.* Komen er wel eens moeilijkheden voor bij het bepalen van den prijs van het stukwerk?
- A.* Neen. Als er een stuk gemaakt moet worden, vraagt men aan den ploegbaas: «hoeveel moet gij daarvoor hebben»? Deze geeft zijn prijs op, en dat gaat naar het kantoor. Kan mijnheer Goekoop zich met de opgaaf vereenigen, dan wordt het werk gegund; maar is het te duur, dan wordt de ploegbaas op het kantoor geroepen met den baas, en dan wordt de zaak met den heer Goekoop besproken en nagegaan, of men zich met de berekening niet vergist heeft.

Enquête—Haarlem.

4134. *V.* Dus dat doet de heer Goekoop zelf?
- A.* Ja, meestal.
4135. *V.* Wordt gij het dan gemakkelijk eens in den regel?
- A.* O ja; ik heb het zelf gehad, dat ik een werk had aangenomen voor f 125 en er niet mede kon uitkomen; toen heeft de heer Goekoop mij nog f 30 bijbetaald.
4136. *V.* Is over het algemeen de verhouding tot den heer Goekoop een aangename?
- A.* Zeker. Hij komt het eerst in de fabriek en zegt ieder goeden morgen; wanneer nu de werkman niet het eerst behoeft te spreken, dan schilt het nog al. Er zijn natuurlijk altijd ontevreden, maar daar stoort men zich niet aan.
4137. *V.* Zijn de ontevreden bepaald in de minderheid?
- A.* Ja.
4138. *V.* Zoodat er over 't algemeen onder het werkvolk een tevreden geest heerscht over de wijze, waarop het behandeld wordt?
- A.* Ja.
4139. *V.* Geldt dat ook voor de verhouding tot de bazen?
- A.* Zeker.
4140. *V.* Worden die bazen meestal uit het werkvolk zelf gekozen?
- A.* Ja.
4141. *V.* Door wien worden de menschen aangenomen?
- A.* Door den heer Goekoop, die ze ook ontslaat.
4142. *V.* En de jongens?
- A.* Door den baas, maar altijd met goedkeuring van den patroon.
4143. *V.* Al is de verhouding over 't algemeen goed, toch zullen er zeker wel eens kleine moeilijkheden met de bazen rijzen. Wanneer er nu zulke moeilijkheden zijn, en de werkman gelooft, dat hij verongelijkt wordt, gaat hij dan naar den heer Goekoop om er over te spreken?
- A.* Onmiddellijk, en die onderzoekt altijd de zaak. In bijna alle opzichten is de werf wel 50 pct. beter, dan toen de heer Figée er patroon was.
4144. *V.* Wordt er bij het geven van ontslag eenigen tijd te voren door den patroon gewaarschuwd?
- A.* Acht dagen te voren.
4145. *V.* Door den werkman bij vertrek zijnerzijds ook?
- A.* Ja.
4146. *V.* Komt het niet voor, dat deze op stel en sprong vertrekt?
- A.* Neen, want dan verliest hij twee dagen loon, volgens het reglement. De week loopt van Donderdag tot Donderdag, en er wordt des 's Zaterdags eerst uitbetaald. Het reglement bepaalt ook boete voor te laat komen, terwijl zij, die moedwillig gereedschap breken, het zelf moeten betalen. De boete komt voor de eene helft in het ziekenfonds en voor de andere helft in het ondersteuningsfonds.

4147. V. Legt de heer Goekoop zelf de boeten op?
A. Neen, alleen de zeer zware boeten, de baas mag 25 cent boete opleggen.
4148. V. Hangt het reglement in de fabriek?
A. Ja, aan het hek bij den portier.
4149. V. Uit uw mededeelingen is reeds gebleken, dat er een ziekenfonds aan de fabriek is; hoe is dat geregeld?
A. Het is een onderling ziekenfonds. Daaraan betalen wij 1 percent van het loon, terwijl wij daaruit bij ziekte 35 uren in de week uitbetaald krijgen, dertien weken lang.
4150. V. En wanneer de ziekte langer duurt?
A. Dan wordt er een collecte gehouden. Dit is ook gebeurd voor mijn broer, die gestorven is. Mijnheer Goekoop gaf f 10 daaraan en de geheele collecte bracht nog f 80 op.
4151. V. En als de man sterft, krijgt de weduwe dan nog uitkeering uit het ziekenfonds?
A. Ja, zes weken lang.
4152. V. Door wie wordt het ziekenfonds beheerd?
A. Door het kantoor en door drie voorlieden en één gewoon werkmán.
4153. V. Worden die vier werklieden door het volk gekozen?
A. Ja.
4154. V. Is daar belangstelling voor?
A. Zeker, wij willen wel eens weten, hoe het er mede gaat en vragen er dan naar. Vier malen in het jaar kijken wij de boeken na.
4155. V. Is er in de inrichting der fabriek niet nog al veel verbeterd in den laatsten tijd?
A. Ja. Wij hebben goed drinkwater gekregen, terwijl dat vroeger maar van het zinken dak afkwam. Wij hebben den vloer met 25 cm. zien ophoogen en blauwe klinkers, op den grond gekregen. Wij hebben een nieuwe lichtkap, en er zal een nieuwe machine voor electrisch licht komen. De machines zijn thans grootendeels bedekt, en er zijn nog steeds vier man aan het werk om alles te verbeteren.
4156. V. Sedert wanneer is de heer Goekoop directeur?
A. Sedert 1888.
4157. V. Liet vroeger de toestand der fabriek veel te wenschen over?
A. Ja, vroeger was het veel erger. Ik weet niet, of de heer Thomas Figée wel zoo goed in de kas was, als de heer Goekoop.
4158. V. Was vroeger ook de omgang met den patroon niet zoo goed?
A. De heer Goekoop is zachtzinniger. De heer Thomas, ik noemde hem altijd maar zoo, was opvliegender. Wanneer ik hem wat te vragen had, was hij soms wel eens raar, en dan ik ook wel eens raar.
4159. V. Is dat tegenwoordig niet meer het geval?
A. Neen.
4160. V. Wilt gij te kennen geven, dat, wanneer de werkmán welwillend toegesproken wordt, dit door hem wordt gewaardeerd en hij van zijn kant ook meer zijn plicht doet?
A. Zeker, een werkmán is geen hond, en een goed woord vindt altijd een goede plaats.
4161. V. Was de verhouding tot de bazen vroeger ook minder gunstig?
A. Ja.
4162. V. Niettegenstaande de bazen dezelfde zijn gebleven?
A. Ja.
4163. V. Waaraan schrijft gij dat toe?
A. Daaraan, dat de heer Thomas opvliegender was.
4164. V. Zijn de privaten buiten?
A. Ja.
4165. V. Zijn zij behoorlijk afgeschoten?
A. Door een schot, dat er voor staat. Maar 't zou fatsoenlijker zijn, als zij van elkander waren door een deur, want nu zit men naast elkander.
4166. V. Hebt gij daarover wel eens met den heer Goekoop gesproken?
A. Neen.
4167. V. Als er gesmeerd wordt, staat de boel dan stil?
A. Ja, dat gebeurt door een vasten man, 's morgens en 's middags onder rusttijd?
4168. V. Legt gij wel eens riemen op met de hand?
A. Ja, als de boel zacht loopt, maar niet op alle plaatsen.
4169. V. En als ge er niet bij kunt?
A. Dan gebeurt het met een ladder.
4170. V. Er zullen in eene fabriek als deze wel eens ongelukken gebeuren, waardoor iemand tijdelijk niet werken kan. Wat wordt er dan voor zoo iemand gedaan?
A. Op kleine ongelukjes kijken wij niet. De meeste gebeuren door onachtzaamheid; zoo kreeg laatst een man een 15-streeps bijtel in zijn knie, en zekere Van der Sluis, die probeeren wilde om zelf een blad te ponsen, raakte met zijn duim tusschen den trekker en bezeerde zich aan den nagel. Daar is echter ziektestof bij gekomen met het gevolg, dat het den heer Goekoop zeker f 1000 heeft gekost, want de man is bij verschillende professoren in behandeling geweest.
4171. V. Heeft hij zijn loon gekregen, zoolang hij ziek was?
A. Ja, hij verdiende 14 ct. en kreeg f 7.50 uitbetaald, bovendien droeg mijnheer zijn verplegingskosten, zijn reizen naar Leiden en naar Amsterdam, en schonk hem nog menige versnapering.

4172. De heer **Kolkman**: Als een ploeg werklieden te zamen een stuk werk heeft afgemaakt, krijgt dan elk lid van de ploeg afgepast het geld, dat hij verdiend heeft, of krijgt de ploegbaas de geheele som om die te verdeelen?

A. Ieder krijgt zijn afgepaste geld van het kantoor. Als er b. v. 21% op het stuk verdiend is en ik heb er f 30 aan verwerkt, dan krijg ik $30 \times 21\%$, en heeft een ander er f 10 aan verwerkt, dan krijgt die $10 \times 21\%$. Is er wat te reclameeren, dan gaat men naar den boekhouder.

4173. De **Voorzitter**: Hoort gij wel, dat op andere fabrieken aan den ploegbaas de geheele som wordt gegeven om te verdeelen?

A. Neen.

4174. *V.* Zijn er al oude werklieden van de fabriek gepensionneerd?

A. Neen, «de Conrad» bestaat pas van 1880; ik ben de oudste en ben sedert 1887 in dienst: eerst 17 jaar bij gebr. Figée en daarna ben ik met mijnheer Thomas overgegaan naar «de Conrad», dus er is nog niet te pensionneeren.

4175. *V.* Hebt gij ons wellicht nog een of ander mede te deelen?

A. Neen, niet anders dan dat ik een groot gezin heb en dus gaarne wat meer zou verdienen, maar daar zal ik maar niet over spreken, want ik krijg wat ik verdiën.

4176. *V.* Hoe groot is uw gezin?

A. Als ik thuis kom, wellicht 13 kinderen, want toen ik van morgen wegging, liep mijn vrouw al te kraken. Ik wilde wel, dat er wat meer werk in het vak kwam, want mijn vier zoons van 19, 18, 16 en 13½ jaar zijn allen in mijn vak, en mijn oudste heeft wegens vermindering van werk gedaan gekregen.

4177. *V.* Op welken leeftijd zijn die gaan werken?

A. Na hun twaalfde jaar.

4178. *V.* Gingen uwe kinderen op de openbare of op een bijzondere school?

A. Op de openbare.

4179. *V.* Hadden zij de geheele school doorlopen?

A. Ja.

4180. *V.* Gaan er jongens van de fabriek des avonds nog onderwijs ontvangen?

A. Ja, op de avondschool.

4181. *V.* Bestaat niet het plan om aan de fabriek zelve een school te verbinden?

A. Ik heb er niets van gehoord.

4182. *V.* Krijgen de jongens teekenonderwijs?

A. Ja, twee van mijn zoons gaan op de teekenkamer, 's Woensdags van 6 tot 8 uur, en voor de anderen is dan gelegenheid om teekenen te leeren 's Zaterdags van 6 tot 8 uur.

4183. *V.* Mogen alle jongens daaraan deelnemen?

A. Ja.

4184. *V.* Zoudt gij er u in het belang van uwe kinderen over verheugen, wanneer de welgever het werken van kinderen beneden de 13 of 14 jaar verbodt?

A. Ik zou er in het belang van mijne kinderen in berusten, maar hoe eerder zij iets verdienen, hoe meer welkom dit voor de meeste ouders is, vooral wanneer zij een huishouden als het mijne hebben.

4185. *V.* Hoeveel neveninkomsten hebt gij bij hetgeen gij aan de fabriek verdient?

A. Van mijne kinderen, waardoor ons wettelijksch inkomen tot ongeveer f 18.50 stijgt.

4186. *V.* Wat verwoont gij?

A. f 2 per week.

4187. *V.* Wat hebt gij daarvoor?

A. Twee kleine kamers met één bedstede.

4188. *V.* Hoe slapen dan de kinderen?

A. Eén bij ons en de overigen in ledikanten op den zolder, twee aan twee, jongens en meisjes apart.

4189. *V.* Waarmede voedt gij 's middags uw gezin?

A. Aardappels met een beetje groenten en wat vet, en eens in de week een stukje paardenvleesch, dat door de vrouw heel lekker wordt klaargemaakt.

4190. *V.* Krijgt gij ook boter op uw brood?

A. Ja, margarine van 30 cents de 5 ons.

4191. *V.* En krijgen de kleine kinderen behoorlijk melk?

A. 's Morgens en 's avonds een halve kan melk voor het heele gezin. Dat is niet te veel, maar wij komen er en zijn, Goddank, gezond.

4192. *V.* Heeft uw vrouw vroeger gediend, dat zij zoo lekker koken kan?

A. Zeker.

4193. *V.* Hebt gij er wel eens over gedacht uw meisjes naar de fabriek te zenden?

A. Volstrekt niet, ik wil ze niet eens op eene bleekerij hebben.

4194. *V.* Staan ook de meisjes van bleekerijen ongunstig aangeschreven in werkmanskringen?

A. Ja, natuurlijk. Men praat altijd van eene «knappe dienstmeid» en van «het is maar een bleekersmeid»; de naam «fabrieksmeid» is nog leelijker. Ik heb dan ook op de fabriek van Prévinaire, waar ik heel jong ben gekomen, genoeg gezien om te weten, swat het leven op de fabrieken is.

4195. *V.* Als hoedanig zijt gij op de fabriek van Prévinaire werkzaam geweest?

A. Eerst als wever, toen als bankwerker. Met mijn 13de jaar ben ik eerst in het smidsvak begonnen.

4196. V. Hoe oud zijt gij dan op de fabriek van Prévinaire gekomen?

A. Op mijn zevende jaar.

4197. V. En wat deedt gij daar op dien jeugdigen leeftijd?

A. Katoen weven, dat men dan van dezen of genen man leert.

4198. V. Hoe lang werktet gij toen?

A. Van 6 uur 's morgens tot 7 uur 's avonds, met één uur schaftijd.

4199. V. Hebt gij toen, langzamerhand ouder wordende, van de fabrieksmeisjes genoeg gezien, om u te doen zeggen: «laat mijn meisjes maar uit de fabriek blijven»?

A. Mijne dochters zou ik er niet op willen hebben.

4200. V. Ons is door meer dan één getuige gezegd, dat het een zegen is, dat die weverij is opgedoekt. Denkt gij er ook zoo over?

A. Ja, de meisjes leerden er niet veel anders dan kwaad.

C. A. LEEMAN.

A. KERDIJK. Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

J. C. TH. HEYLIGERS.

W. H. J. ROJNAARS, Adj.-secretaris.

Verhoor van **Willem Frederik Schouten**, oud 28 jaar, loodraammaker in de glasslijperij van de firma Van Dresen & Kerrebijn, te Haarlem.

4201. De Voorzitter: Zijt gij bij die firma in uw vak opgeleid?

A. Ja. Ik ben daar al bij gekomen, toen de schildersafdeeling nog bestond. De patroon deed toen al in dat werk. Ik heb dit van een anderen knecht geleerd en later de leiding zelf op mij genomen.

4202. V. Op welken leeftijd zijt gij daar gekomen?

A. Op 15½jarigen leeftijd. Vóór dien tijd ben ik 1½ jaar bij een rijtuigschilder geweest.

4203. V. Werken er veel lieden bij de firma?

A. Ongeveer 11 knechts en 8 à 9 jongens.

4204. V. Zijn er jongens behulpzaam bij het in het lood zetten der glazen?

A. Ja, 4 of 5.

4205. V. Op welken leeftijd beginnen zij daarmede?

A. Soms op 12jarigen leeftijd, soms ook ouder. Wanneer ze 12 jaar zijn, is er niet veel mede te beginnen.

4206. V. Zijn ze dan nog te onontwikkeld en onhandig?

A. Zij stooten meer stuk dan ze in orde maken. Het is alles breekbare waar.

4207. V. Zijn ze, wanneer ze op den leeftijd van 13 of 14 jaar komen, kersversch van de school, of zijn ze dan al ergens anders geweest?

A. De meesten zullen wel loopwerk bij den eenen of anderen patroon gedaan hebben.

4208. V. Wat uwe werkzaamheden betreft, vindt gij het zeker goed, indien ze wat later van school gaan?

A. Ja, 13 of 14 jaar is voor ons vak vroeg genoeg.

4209. V. Wat verdient zoo'n jongen?

A. Hij begint met f 1 ongeveer, totdat hij uurloon krijgt, als hij tegen de 16 jaren aan komt. Ik meen, dat het begint met 3 centen.

4210. V. Wat verdient gij zelf?

A. 17 centen, het hoogste loon.

4211. V. Is in de afdeling slijperij het loon niet hooger?

A. Neen.

4212. V. Hoeveel uren werkt gij per dag?

A. In den zomer van 6 tot 8 uur, 's winters 1 uur minder, met 1½ uur rust en een paar kleine rusttijden om wat te nuttigen.

4213. V. Wordt er nooit langer gewerkt?

A. De winkelknecht en pakhuisknecht blijven tot 10 uur.

4214. V. Gaan de jongens onder 16 jaar geregeld om 7 uur naar huis?

A. Ja, die gaan dan nog naar school.

4215. V. Mogen de jongens naar de catechisatie of de leering gaan?

A. Ja.

4216. V. Mogen zij daarvoor onder den werktijd weg?

A. Ja, altijd.

4217. V. Zijn de lokalen over het algemeen ruim?

A. Ja, flink.

4218. V. Maar wordt er ook niet in een kelder gewerkt?

A. Ja, daar geschiedt het glasbuigen, omdat daar geen tocht bij mag komen, maar daar wordt maar ééns in de week in gewerkt.

4219. V. Hoe gaat het met het loon in geval van ziekte?

A. De patroon heeft ons hier in Den Haag verzekerd tegen ongelukken; dat geeft dan f 6 in de week.

4220. V. Maar bij gewone ziekte krijgt gij dan een tegemoetkoming van den patroon?

A. Neen.

4221. *V.* Zijt gijlieden in een ziekenfonds?
A. Er zijn er wel in.
4222. *V.* Niet alle gehuwden?
A. Ik althans niet.
4224. *V.* Wanneer gij nu ziek wordt, zijt gij dan geheel zonder inkomsten?
A. Ja, alleen behoef ik dan mijn huishuur niet te betalen.
4225. *V.* Omdat gij lid zijt van eene coöperatieve vereeniging?
A. Ja, van die, waarvan de heer Van der Velde voorzitter is.
4226. *V.* Voor dien vrijdom van huur betaalt gij immers iets extra?
A. 5 ct., dat is in de huur begrepen.
4227. *V.* Was het huis nieuw, toen gij het betrok?
A. Neen, ik heb het overgenomen van een ander.
4228. *V.* Hoeveel hebt gij daarvoor moeten betalen?
A. f 200.
4229. *V.* En hoeveel stond toen te goed in het boekje, dat op uw naam werd overgeschreven?
A. / 127.
4230. *V.* Is het u bekend, hoe lang de vorige bewoner er in gewoond had?
A. Naar zijn zeggen 3 jaar, maar hij had het ook al overgenomen.
4231. *V.* Waarom deed hij u zijn lidmaatschap over?
A. Hij begon een winkeltje in de oude stad.
4232. *V.* Hadt gij die f 200, die gij moest betalen, reeds overgespaard?
A. Ja.
4233. *V.* Hoe lang woont gij er nu in?
A. 1½ jaar.

4234. *V.* Hoeveel staat er nu op uw boekje te goed?
A. Er is eerder afgegaan dan bijgekomen, want de grond is opgehoogd en er is geschilderd, wat voor onze eigen rekening is.
4235. *V.* Maar het volgend jaar denkt gij er nu weder bij te krijgen?
A. Dat hoop ik.
4236. *V.* Gij blijkt een spaarder te zijn; gaat gij thans voort met sparen en dit in uw huisje te beleggen?
A. Neen.
4237. *V.* Bevalt de woning u goed?
A. Zeer goed.
4238. *V.* Hebt gij er ook grond bij, waarop gij wat teelt?
A. Ik heb 100 M², maar ik heb geen tijd om er iets op te telen; het is beplant met bloemen en boomen.
4239. *V.* Er zijn toch anderen, die op hun grond wel groente telen?
A. Ja, die zijn er.
4240. *V.* Zijt gij wel eens ziek geweest?
A. Neen.
4241. *V.* Intusschen hangt dat gevaar u boven het hoofd, gelijk ieder ander. Gij zijt niet lid van een fonds, zoodat gij bij ziekte ook geen inkomsten hebt. Vindt gij dat niet bedenkelijk?
A. Ik ben maar op goed geluk afgegaan, omdat ik nooit ziek was.

W. F. SCHOUTEN.

A. KERDIJK. *Voorzitter.*

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

J. C. TH. HEYLIERS.

W. H. J. ROIJARDS, *Adj.-secretaris.*

ZITTING VAN DONDERDAG 13 AUGUSTUS 1891.

Tegenwoordig de heeren:

KERDIJK, *Voorzitter.*

KOLKMAN (bij een gedeelte der verhooren).

VISSER.

HEYLIGERS, *Secretaris der Staatscommissie* (bij een gedeelte der verhooren).

Verhoor van **Johannes Cornelis De Wilde**, oud 32 jaar, wagenmaker bij de Hollandsche Spoorwegmaatschappij, te Haarlem.

4243. De Voorzitter: Hoe talrijk is uwe afdeeling?

A. 133 man, meen ik.

4244. V. Zijn dat uitsluitend volwassenen?

A. Neen, er zijn ook leerlingen bij.

4245. V. Hoeveel leerlingen zijn er?

A. Dat getal kan ik niet opgeven.

4246. V. Is aan ieder leerling niet een bepaald werkmans aangewezen?

A. Ik geloof, dat de baas hoofdzakelijk over de leerlingen gaat.

4247. V. Hebt gij een oordeel over het leerlingstelsel bij de maatschappij?

A. Uitstekend voor iemand, die altijd bij de maatschappij blijft, omdat men dan flink van alles op de hoogte komt; anders is het niets waard. Ik ben vroeger op timmeren geweest en pas 4 1/2 jaar geleden aan de werkplaats gekomen. Voor iemand, die door de wereld moet, is het beter een vak geleerd te hebben.

4248. V. Is intusschen de toekomst bij de Hollandsche Spoorwegmaatschappij gunstig, wat de verdiensten en het werk betreft?

A. De verdiensten zijn, naar mijn idee, best, maar

Enquête. — Haarlem.

de werktijd is veel te lang. Wij werken van 's morgens zes tot 's avonds negen uur, behalve des Zaterdags, van zes tot zes uur.

4249. V. Is dat de gewone werktijd?

A. Het is ten minste twee jaren lang zoo geweest in mijn afdeeling.

4250. V. Welke zijn de schafttijden?

A. Van 's morgens acht tot half negen en van 's middags 12 uur tot half twee.

4251. V. Zoodat er van half twee tot negen uur zonder rusttijd doorgewerkt wordt?

A. Juist.

4252. V. Hoe eet gij dan uw boterham?

A. Onder het werk door.

4253. V. Kunt gij daarvoor niet gaan zitten?

A. Neen.

4254. V. Gij vindt den werktijd, naar gij zeldet, veel te lang?

A. Ja, men heeft niets aan zijn huiselijk leven, wanneer men 's morgens vroeg weggaat en 's avonds laat afgemat terugkomt.

4255. V. Wordt er nog wel eens later dan tot 9 uur gewerkt?

A. Dat heb ik nooit gezien.

4256. *V.* Nacht- en Zondagsarbeid komen zeker ook niet, of slechts zeer zelden, voor?

A. In mijn afdeling is dat in de 4½ jaar slechts een paar malen gebeurd.

4257. *V.* Is er wel eens over dien langen werktijd gesproken?

A. Ja, natuurlijk.

4258. *V.* Ik bedoel niet onder elkaar, maar of er wel eens met den ingenieur of de bazen over gesproken is?

A. Dat betwijfel ik.

4259. *V.* Wat verdient gij?

A. 16 cts. per uur. De loonen loopen van 16 tot 20 cts.

4260. *V.* Zijn de loonen boven de 16 cts. ongewoon hoog?

A. Er zijn er maar weinigen, die dat hebben. De meesten hebben van 14 tot 16 cent.

4261. *V.* Het zullen wel bij uitstek bekwamen zijn, die meer dan 16 cts. hebben, niet waar?

A. Dat weet ik niet.

4262. *V.* Gij verdient dus aan uurloon *f* 12 in de week. Maar er komt zeker bij door stukwerk?

A. Wij hebben geregeld aangenomen werk en mogen 25 % à 30 % van ons weekgeld overhouden; gemiddeld maak ik zodoende 21 cts. per uur.

4263. *V.* Gij zegt daar: wij *mogen* 25 à 30 % overhouden. Wanneer gij, door u sterk in te spannen, meer dan 30 % boven het uurloon komt, wordt het meerdere dan niet uitbetaald?

A. Dat zou ik wel denken.

4264. *V.* Zou een zeer bekwaam werkman meer kunnen halen?

A. Neen.

4265. *V.* Wat beteekent dan die uitdrukking? Toch niet, dat, als iemand door buitengewone inspanning meer dan 30 pct. oververdiende, zulks niet uitbetaald zou worden?

A. Wel neen, dan zou men het zeker ontvangen. Ik denk, dat het maar zoo'n uitdrukking is van het volk.

4266. *V.* Hoeveel bedraagt uwe gemiddelde verdienste?

A. *f* 15.

4267. *V.* Zoudt gij met die betrekkelijk goede verdienste er *f* 2 voor over hebben om daags 2 uren minder te werken, als u dat in de keus werd gelaten?

A. Neen, wat men dan aan het eene zou winnen, zou men aan het andere verliezen. Van de verdienste

kan niets gemist worden. Het loon zou toch, meen ik, hetzelfde moeten blijven.

4268. *V.* Maar gesteld, dat dit niet mogelijk was?

A. Dan zou ik moeten kiezen van 's morgens 6 tot 9 uur 's avonds te werken.

4269. *V.* Hoe talrijk is uw gezin?

A. Ik heb een vrouw en een kind.

4270. *V.* Gij hebt dus een mooie verdienste, in verhouding tot de getalsterkte van uw gezin?

A. Zeker, en toch kan er niets af.

4271. *V.* Hoeveel verwoont gij?

A. *f* 2.40 in een woning van de bouwvereniging.

4272. *V.* Zijt gij met uw woning tevreden?

A. Ja, nergens in de stad heeft een werkman zulk een woning. Het is prachtig. Er is een stuk grond bij van 100 M², eigenlijk wel wat groot, want tijd en gelegenheid om er wat op te telen heeft men toch niet.

4273. *V.* Aan eene andere afdeling der Staatscommissie is verklaard door een getuige, die ook bij de Holl. IJzeren Spoorw. Maatsschappij werkte, dat de huizen van die coöperatieve bouwverenigingen te duur waren en te vochtig. Dat is uw oordeel niet?

A. Vochtig zijn de woningen, als men er in komt; dan zijn ze pas afgebouwd, en omdat ze onmiddellijk voor rekening van het lid komen, moet men ze wel dadelijk betrekken, want twee huizen kan men niet verwonen. Toen ik in December in mijn huisje kwam, liep het water met stralen van den muur, maar ik heb 's winters goed gestookt en 's zomers de ramen opengezet, en nu is alles zoo droog als het kan.

4274. *V.* Woont gij al lang in die woning?

A. Met Januari was het 10 jaar.

4275. *V.* En hoeveel hebt gij te goed?

A. Ik geloof *f* 270.

4276. *V.* Is dat bedrag uitsluitend te goed gemaakt met de huur, of hebt gij er nog wat bij gedaan van uw besparingen?

A. Neen; dat is van de huur te goed gemaakt.

4277. *V.* Wordt elk jaar evenveel te goed geschreven?

A. Het huisje kost *f* 1800, en het eerste jaar is mij *f* 20 te goed geschreven, het tweede *f* 33, het derde *f* 36, en toen eens weer wat minder.

4278. *V.* En hoeveel aan onderhoudskosten gaat er gewoonlijk per jaar af?

A. Dan eens *f* 16, dan eens *f* 18, dan eens *f* 12, dat hangt er van af, wat er moet gebeuren; het huisje schilderen kost heel wat.

Ik vind het wonen in zoo'n vereniging veel beter dan huren, want men maakt een spaarpotje. Van

eigendom zal wel niets komen, want zoolang zal ik niet leven, maar dan is het toch goed voor het kind.

4279. *V.* Is, afgescheiden van de besparing, de woning veel beter dan men voor denzelfden prijs in de stad krijgt?

A. Ja, onze woningen zijn altijd netjes, en als men ze knap houdt, dan doet men dat voor zich zelf, terwijl, als men een woning in de stad wat opknappt, de huisbaas al gauw zegt: «het huisje ziet er nog al goed uit, gij moogt wel een dubbeltje meer verwonen».

4280. *V.* Heeft de vereeniging niet ook een soort ziekenfonds in den vorm van vrij huur?

A. Ja, daarvoor wordt 5 cts. extra betaald.

4281. *V.* Hoe lang heeft een zieke vrij wonen?

A. 13 weken, maar als de ziekte langer duurt, vinden de leden wel goed, dat langer vrij wordt gegeven, dan wordt nog 2½ cts. per week betaald.

4282. *V.* Geschiedt de administratie gratis?

A. Alleen de penningmeester heeft een kleine vergoeding. Vroeger was dat anders.

4283. *V.* Wie kreeg vroeger nog meer salaris?

A. De secretaris.

4284. *V.* Is het juist, wat een getuige heeft gezegd, dat een coöperatieve winkelvereeniging aan een der bouwvereenigingen verbonden is?

A. Neen, die staat geheel op zich zelf.

4285. *V.* Is dat de coöperatieve winkelvereeniging van «Des Werkmans Vriend»?

A. Ja.

4286. *V.* Heeft die ook een tweeden winkel in de stad?

A. Ja.

4287. *V.* Zijt gij daar lid van?

A. Ja.

4288. *V.* Hoe is uw oordeel er over?

A. Gunstig.

4289. *V.* Zijt gij tevreden met de waren, die er verkocht worden?

A. Daar heb ik niet over te klagen.

4290. *V.* Wordt daar verkocht voor denzelfden prijs als in andere winkels?

A. Ja.

4291. *V.* Wordt de gemaakte winst uitgekeerd in het handje?

A. Men krijgt een boekje; dan kan men lid worden door *f* 5 te storten, of die te winnen door boodschappen

te halen; men krijgt dan de helft van de winst. Zijn er echter *f* 25 op het boekje geschreven, dan krijgt men de volle winst.

4292. *V.* Zijt gij reeds aan de *f* 25?

A. Dat weet ik niet, dit is eene zaak van moeder de vrouw.

4293. *V.* Het getal leden van die winkelvereeniging is betrekkelijk niet groot, is het wel?

A. Neen, het bedraagt slechts ongeveer 400.

4294. *V.* Waaraan schrijft gij dat toe?

A. Hieraan, dat de menschen zich een verkeerd oordeel over die zaak vormen.

4295. *V.* Zou het ook hieraan kunnen liggen, dat de menschen bij de kruideniers veel in de schuld zitten en niet kunnen overgaan naar een winkelvereeniging, waar alles contant moet betaald worden?

A. Dat kan ik niet zeggen.

4296. *V.* Hoe oud is uw kind?

A. 5 jaar.

4297. *V.* Met uw inkomen en slechts één kind hebt gij het zeker altijd kunnen geven, wat een kind toekomt aan melk, eieren, enz.?

A. Tot nog toe wel.

4298. *V.* Eet gij geregeld vleesch?

A. Volstrekt niet.

4299. *V.* Met *f* 15 loon en slechts één kind, moet gij u toch beter kunnen voeden dan het gros der werklieden?

A. Wanneer men ook ziet, wat die menschen naar binnen krijgen, dan is het wel treurig met hen gesteld.

4300. *V.* Worden in uwe afdeling boeten toegepast?

A. Ja, voor te laat komen, slecht werk maken, enz.

4301. *V.* Door wien worden de boeten opgelegd?

A. Ik geloof, dat de baas er met den opzichter over spreekt?

4302. *V.* Wie is die opzichter?

A. Mijnheer Ribhagen.

4303. *V.* Staat deze in rang tusschen den ingenieur en den baas?

A. Juist.

4304. *V.* Is het dus de opzichter, die feitelijk de boeten oplegt?

A. Dat weet ik niet recht.

4305. *V.* Komt het wel voor, dat werklieden in uwe afdeeling zich door opgelegde boeten verongelijkt achten, of zijn zij steeds van oordeel, dat de boete terecht is opgelegd?

A. Ik heb er geen ondervinding van, want ik heb tot nog toe geen straf gehad, en van de straffen of boeten van anderen trek ik mij weinig aan.

4306. *V.* Geschiedt het wel, dat een werkman over de hem opgelegde boete met den opzichter spreekt?

A. Dat zal wel.

4307. *V.* Kan men bij den opzichter voor kleine grieven of wenschen steeds een welwillend oor vinden?

A. Dat weet ik niet, ik heb nooit aanleiding tot een of ander gehad.

4308. *V.* Wanneer er werk door een ploeg wordt aangenomen, ontvangt dan de ploegbaas het door allen te zamen verdiende loon, om het met de anderen te verdeelen?

A. Neen, ieder man ontvangt van de maatschappij zijn geld afgepast.

4009 *V.* Hebt gij vroeger te Haarlem als timmerman gewerkt?

A. Ja.

4310. *V.* Is het u dan wel voorgekomen, dat bij aangenomen werk aan eenige werklieden te zamen bijv. een bankbiljet gegeven werd, in plaats van aan ieder afzonderlijk diens aandeel?

A. Dit gebeurt altijd zoo, en dat biljet wordt dan gedeeld.

4311. *V.* Waar?

A. In een kroeg of koffiehuis.

4312. *V.* Is deze gewoonte algemeen?

A. Ja.

4313. *V.* Bij wien hebt gij al zoo gewerkt?

A. Bij den heer Jansen, bij den heer Zuijthoff, bij den heer Hoss; daarna nog eens bij den heer Zuijthoff, toen bij den heer Zurendonck. Daarna ben ik in dienst gegaan, en vervolgens bij de heeren Verijck, Hoss, Van Es, en Van Ops geweest.

4314. *V.* Gebeurde het bij al die heeren?

A. Ja. Bij kleine burgerbazen heeft men echter weinig aangenomen werk.

4315. *V.* Weet gij, hoe het gaat bij den heer Geijl?

A. Dat weet ik niet.

4316. *V.* Geloofst gij, dat het door de werklieden onaangevaam wordt gevonden om op die manier te worden uitbetaald?

A. Ja, zij hadden liever, dat de patroon pasmunt gaf.

4317. *V.* Ook omdat men op die manier gedwongen wordt in een kroeg te gaan?

A. Ja.

4318. *V.* Is er niet een ziekenfonds bij de Nederlandsche Spoorwegmaatschappij?

A. Ja. Wij moeten 1% van ons loon missen en krijgen in geval van ziekte 5 uren daags uitbetaald, gedurende 13 weken. Wanneer men gewond is, krijgt men 10 uren daags, zoo lang als men ziek blijft, waarvan de helft uit het fonds en de helft uit de kas van de maatschappij komt.

In geval van ziekte wordt na die 13 weken nog wel eens half geld betaald.

4319. *V.* Voor een andere afdeeling der Staatscommissie is verklaard, dat het volle loon wordt uitbetaald in geval van een ongeluk, niet door eigen schuld ontstaan. Is dat dan niet juist?

A. 10 uren wordt als het volle loon beschouwd.

4320. *V.* Draagt de maatschappij in geval van ziekte ook bij, behalve die 1% van de werklieden?

A. Van alles, wat aan de maatschappij geleverd wordt, b. v. hout en dergelijke, gaat 1% af en dit komt ook in het fonds.

4321. *V.* Is het lidmaatschap van het ziekenfonds verplicht?

A. Ja.

4322. *V.* Door wien wordt het beheerd?

A. Door de opzichters en den ingenieur, terwijl er 4 of 5 werklieden ook in het bestuur zitten.

4323. *V.* Worden die door de andere werklieden gekozen?

A. Ja.

4324. *V.* Is daar veel belangstelling voor?

A. Niet erg.

4325. *V.* Worden er toch in den regel knappe werklieden voor gekozen?

A. Ja.

4326. *V.* Maar wordt er van te voren niet veel over gesproken?

A. Neen, de stemmen loopen nog al uit elkaar.

4327. *V.* Zoodat er vaak herstemmingen zijn?

A. Ja, dikwijls drie.

4328. *V.* Komt er verslag uit van dat fonds?

A. Ja, dat wordt bij den portier aangeplakt, ook worden de boeken nagezien door de gekozenen uit de werklieden.

4329. *V.* Worden er geregeld vergaderingen gehouden voor dat fonds?

A. Neen.

4330. V. Bestaat er, behalve het algemeene, ook nog een bijzonder ondersteuningsfonds?

A. Ja, nog wel een drietal, waarvan dat op de stelplaats de meeste leden telt, een 180. Ook dat geeft 13 weken lang f 5. Ik ben er zelf in.

Meer dan in één fonds naast het algemeene mag men niet zijn, om het misbruik, dat er van gemaakt zou kunnen worden.

4331. V. Wordt er nu reeds dikwijls misbruik gemaakt?

A. Dat mag ik niet zeggen; die een goed loon hebben, zooals ik, verliezen toch altijd bij het ziek zijn.

4332. V. Is er een pensioenfonds aan de fabriek verbonden?

A. Neen, en dat is wel jammer.

4333. V. Kent gij oud-gedienden, die eene toelage genieten van de maatschappij?

A. Ja, maar aanspraak hebben zij er niet op. In mijn tijd zijn er drie of vier in dien toestand gekomen.

4334. V. Is u bekend, wat die menschen, die in uw tijd gepensionneerd zijn, ontvangen hebben?

A. Ik heb wel gehoord, dat zij dit jaar meer hebben ontvangen, maar het bedrag ken ik niet.

4335. V. Wanneer eene wettelijke regeling tot stand kwam, die pensioensverzekering verplichtend stelde, maar zóó, dat én de werkgever én de werkmán zelf daartoe moesten bijdragen, hoe zoudt gij dat vinden?

A. Uitstekend, als de bijdrage maar niet te hoog was, want van het weekgeld moet al zooveel af voor ziektefondsen, enz. vóór het bij moeder de vrouw komt, dat het niet veel kan lijden; 1 0/0, dat zou gaan.

4336. V. Ik begrijp, dat gij een voorbehoud maakt omtrent het bedrag; dat doen de werkgevers ook, die men er over spreekt; maar eenig offer zou het u waard zijn?

A. Ja zeker, dan ben ik gewaarborgd op mijn ouden dag.

4337. V. Denken de werklieden, naar uwe meening, er vrij algemeen zoo over?

A. Ik houd het er wel voor.

4338. V. Hebt gij wel ongelukken zien gebeuren bij den arbeid?

A. Ja, een of meer vingers afzagen of afrukken aan de schaaf- en zaagmachines.

4339. V. Waren dat gevolgen van eigen onvoorzichtigheid of van slechte voorziening aan de machines?

A. De machines zijn vooral de laatste twee jaren geregeld verbeterd, maar naarmate men er meer mede omgaat, wordt men wel wat brutaler er mede.

4340. V. Zoudt gij kans zien om in 12 uren hetzelfde en evengoed werk te verrichten, dat gij thans in 13 uren doet?

A. Ja.

4341. V. Wanneer de directie zeide: „ik wil den arbeidsduur op 12 uren brengen, om te zien, of ik in die 12 uren even veel en even goed werk zal krijgen als nu in 13 uren, en wanneer dat blijkt, dan zal voortaan in de 12 uren evenveel verdiend worden als nu in de 13 uren.” Zoudt gij dat dan aandurven?

A. Ja, en dat zou de maatschappij geen schade doen.

4342. V. Zoudt gij het ook beneden de 12 uren aandurven?

A. Neen, dat zou te bar wezen.

4343. V. Zoudt gij dus deze uitspraak durven doen, dat, wanneer het loon zóó geregeld was, dat gij in 11 uren evenveel kreeg als nu in 13 uren, dit aan de maatschappij slechts 1 uur werk zou kosten?

A. Ja, de maatschappij zou 1 uur schade hebben.

4344. V. Wanneer de directie dat voorstel deed, en zeide: „maar dan moet blijken, dat het ons maar één uur kost,” zoudt gij dan zeggen: „dan moet er nog meer bloed van mijn lijf gegeven worden”?

A. Neen, dat zou ik niet zeggen.

J. C. DE WILDE.

A. KERDIJK, *Voorsitter.*

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROIJJAARDS, *Adj.-secretaris.*

Verhoor van **Jacobus Johannes Van Westerhoven**, oud 35 jaar, werkmán bij de Haarlemsche katoenmaatschappij, te Haarlem.

4345. De **Voorzitter**: Waarin bestaat uw werk?

A. Ik ben in de roodververij.

4346. V. Al laag?

A. Van jongs af.

4347. V. Hoe oud zijt gij op de fabriek gekomen?

A. Met mijn 10de jaar.

4348. V. Kwamen in dien tijd nog wel jeugdiger kinderen op de fabriek?

A. Neen.

4349. V. Tot welke klasse hadt gij het gebracht, toen gij op uw 19de jaar de school verliet?

A. Dat kan ik niet erg goed meer voor mij halen.

4350. V. Hebt gij na dien tijd nog wat geleerd?

- A. Neen.
4351. *V.* Kunt gij nu nog ietwat lezen en schrijven?
- A. Dat gaat wel.
4352. *V.* Leest gij wel?
- A. Ja.
4353. *V.* Ook boeken?
- A. Ja.
4354. *V.* Waar haalt gij die van daan?
- A. Uit den winkel, waar zij boeken verhuren, of van het Nut. Des winters krijg ik de boeken van het Nut, en des zomers laat ik ze nog al eens uit den winkel halen.
4355. *V.* Waarin heeft uw werk, toen gij 10 jaar oud waart, bestaan?
- A. Het garen, dat op stokken zat, moest ik daarvan afhaken en in vrachtjes neerleggen.
4356. *V.* Hoe lang wordt er nu gewerkt?
- A. De stokers in het ketelgebouw, waar het garen ingaat, komen om 5 uur; die in de ververij werken, om 6 uur; de kinderen, waaronder ook enkele jonge mannen, om 7 uur, terwijl het werk voor allen 's avonds 7 uur eindigt.
4357. *V.* Gij behoort tot de tweede groep, die werkt van 6 tot 7 uur, niet waar?
- A. Ja.
4358. *V.* Welke schafttijden hebt gij?
- A. Wij nemen de schafttijden zelf, naarmate het werk het lijden kan.
4359. *V.* Hoeveel rust neemt gij dan gemiddeld per dag?
- A. Tweemaal een half uur en drie kwartier om te eten.
4360. *V.* Gaat gij niet naar huis om te eten?
- A. Neen, het eten wordt ons aan de fabriek gebracht.
4361. *V.* Is er een apart lokaal om het eten te gebruiken?
- A. Neen, wij eten in de werkplaats.
4362. *V.* Gaan de lieden, die de ketels stoken, naar huis eten?
- A. Neen; allen, die op stuk werken, blijven op de fabriek.
4363. *V.* En op de drukkerij?
- A. Dat weet ik niet, dat is een personeel op zich zelf.
4364. *V.* Vindt gij het niet erg onaangenaam, dat gij niet thuis kunt gaan eten?
- A. Ja, en ik geloof, dat allen het met mij eens zijn.
4365. *V.* Hebt gij wel eens gevraagd om thuis te mogen gaan eten?
- A. Neen.
4366. *V.* Vindt gij dat zelf niet vreemd?
- A. Ja, doch het is zoo de gewoonte. Toen ik er kwam, was het eveneens zoo.
4367. *V.* Gij spreekt waarschijnlijk zelden met den directeur, doch spreekt gij nog al eens met den baas?
- A. Zeker, dat is een zeer geschikte man.
4368. *V.* Hoe wordt het stukwerk betaald?
- A. Dat kan ik moeilijk zeggen, want het is een geheele becijfering. Eén van de ploeg houdt de administratie.
4369. *V.* Begrijpt gij zelf niet goed, hoe het in elkaar zit?
- A. Zeker wel; wanneer de rekening is opgemaakt, kan ik het wel narekenen.
4370. *V.* Hoeveel maakt gij gemiddeld in de week?
- A. Ongeveer f 12.
4371. *V.* Is dat voor allen zoowat hetzelfde?
- A. Ja. Maar er zijn bij ons ook hog daggelders, die ander werk doen en om 7 uur komen. Die krijgen per 12 uren f 1.25 of f 1.50, doch ontvangen dat maar 5 1/2 keer per week, zoodat zij in werkelijkheid 11 uren ontvangen, doch zij gaan dan ook een uur naar huis.
4372. *V.* Hebben die daggelders nog andere schafttijden?
- A. Nog tweemaal 1/2 uur.
4373. *V.* Komt er bij uw gemiddelde verdienste van f 12 nog iets bij?
- A. Neen.
4374. *V.* Wordt er 's avonds wel overgewerkt?
- A. Een enkele maal, als er wat aan de machine hapert.
4375. *V.* Krijgt gij voor dat verlet extra betaald?
- A. Neen.
4376. *V.* Tegenspoed aan de machine komt dus ten laste van den werkman?
- A. Ja, maar het gebeurt zelden, niet noemenswaard.
4377. *V.* Werd tot vóór eenigen tijd niet later gewerkt dan tot 7 uur?
- A. Neen, het is altijd zoo geweest.

4378. *V.* Komt nachtarbeid voor?

A. Alleen voor nachtwakers en een paar stokers, die de vuren aan moeten houden.

4379. *V.* En Zondagsarbeid?

A. Enkel voor smids- en timmerlieden, wanneer er wat gerepareerd moet worden en dan nog maar den halven dag.

4380. *V.* Wordt dat Zondagswerk dan extra betaald?

A. Ja, maar naar het gewone loon.

4381. *V.* Zijn die menschen, die 's nachts de vuren aanhouden, dezelfde, die over dag werken?

A. Neen, dat zijn de nachstokers, die komen 's avonds om 7 uur en gaan 's morgens om 6 uur weg.

4382. *V.* Doen die menschen altijd jaar in jaar uit dien nachtarbeid?

A. Ja.

4383. *V.* Kent gij die menschen?

A. Ja wel.

4384. *V.* Vinden zij het niet onaangenaam steeds 's nachts te moeten werken?

A. Ik heb ze nooit er over hooren klagen.

4385. *V.* Wat verdienen zij?

A. Ik geloof f 1.50 per nacht.

4386. *V.* Hebt gij straks niet gezegd, dat de verfketelstokers op stuk werkten?

A. Ja wel, maar dat zijn menschen, die het goed in de ketels behandelen; maar dit zijn eigenlijke vuurstokers, die alleen zijn om 's nachts de vuren aan te houden, zoodat 's morgens vroeg kan begonnen worden, en één is er, die de kamers warm moet houden, waar de boel hangt te drogen.

4387. *V.* Komt gij wel eens in de droogkamers?

A. Neen, dat behoort wel tot onze afdeeling, maar daar is mijn werk niet.

4388. *V.* Zijn die droogkamers erg warm?

A. Ja natuurlijk, de boel moet in 24 uren droog wezen.

4389. *V.* Weet gij welke hittegraad daar bereikt wordt?

A. 40 à 45 graden; wanneer het goed er echter in gehangen wordt, is het daar niet zoo warm.

4390. *V.* Moeten de menschen lang in die kamer zijn?

A. Hoogstens een uur en viermaal per dag.

4391. *V.* Er is, als ik mij niet vergis, laag drijfwerk bij de centrifuge in de ververij; is dat omheind?

A. Ja.

4392. *V.* Al lang?

A. Neen, sinds een paar jaren.

4393. *V.* Is er sedert dien tijd niet langzamerhand veel veranderd?

A. Ja, er is over het algemeen veel verbeterd.

4394. *V.* Is er op de ketels in de verfkokerij een veiligheidsklep gekomen?

A. Ja.

4395. *V.* Zijn de paanen voor salpeterzuur in uwe afdeeling?

A. Neen, die behooren bij de blauwververij.

4396. *V.* Zoo'n ververij geeft zeker een vuilen boel?

A. Dat is zoo erg niet.

4397. *V.* Wordt daar geregeld schoongemaakt?

A. Ja, alle weken.

4398. *V.* Wanneer wordt het loon uitbetaald?

A. Des Donderdags.

4399. *V.* Is dat altijd zoo geweest?

A. Voor zoover ik weet, wel.

4400. *V.* Gaat er bij degenen, die niet al te best oppassen, veel af voor boete?

A. Neen, boeten worden bijna niet toegepast.

4401. *V.* Wanneer zij echter voorkomen, waarvoor worden zij dan gegeven?

A. Voor slecht werk bij voorbeeld.

4402. *V.* Wie legt die boete op?

A. De baas.

4403. *V.* Doch wanneer de werkmán meent, dat hij ten onrechte een boete heeft gekregen, kan hij dan reclamieren?

A. Ja.

4404. *V.* Bij wien?

A. Op het kantoor; bij den chef de bureau.

4405. *V.* Gebeurt dat wel eens?

A. Ik heb er nooit van gehoord.

4406. *V.* Is dat, omdat de menschen overtuigd zijn, dat de boeten terecht zijn opgelegd?

A. Ja.

4407. *V.* Als gij iets op het hart hebt, kunt gij dan altijd aan het kantoor terecht?

A. Ja.

4408. *V.* Is er een ziekenfonds?

A. Ja.

4409. *V.* Is het lidmaatschap verplichtend?

A. Niet meer sedert 4 of 5 jaren.

4410. *V.* Waarom niet meer?

A. Ik weet het niet.

4411. *V.* Is de deelneming nu niet meer algemeen?

A. Zeker wel.

4412. *V.* Hoe is het fonds ingericht?

A. Er zijn drie klassen; de 1ste klasse, jongens beneden 16 jaren, contribueeren 7 cent in de week en krijgen bij ziekte *f* 2.50 in de week; de 2de klasse, die onder de *f* 9 verdienen, contribueeren 12 cent in de week en krijgen bij ziekte *f* 4.50 in de week; de 3de klasse, die boven de *f* 9 verdienen, contribueeren 17 cent in de week en krijgen bij ziekte *f* 7.20 in de week. Allen hebben bovendien vrij dokter en meester.

4413. *V.* Kan men met die storting toe?

A. Neen, er komt gestadig te kort, maar dit wordt door de maatschappij aangevuld.

4414. *V.* Hoe wordt het fonds beheerd?

A. Door de directie, terwijl er bovendien vijf arbeiders in het bestuur zitting hebben. Dezen worden eens in het jaar op een vergadering van alle afdelingen gekozen.

4415. *V.* Worden meestal dezelfde gekozen?

A. Er komen dikwijls nieuwe.

4416. *V.* Er is dus nog al animo bij het kiezen?

A. Ja wel.

4417. *V.* Is dokter Wijnhoff niet de dokter van het fonds?

A. Ja.

4418. *V.* Zijt gij met dien dokter zeer ingenomen?

A. Hij is een heel best dokter.

4419. *V.* Wordt er niet wel eens gezegd: «wij kunnen wel bemerken, dat wij in een bus zijn»?

A. Volstrekt niet.

4420. *V.* Hebt gij wel eens een ongeluk in de fabriek bijgewoond?

A. Ja, een paar jaren geleden heeft iemand zijn

hand tusschen de machine ingedraaid, maar het was meer door eigen schuld.

4421. *V.* Nu de machines meer beveiligd zijn, zullen die zoogenaamde ongelukken door eigen schuld zeker wel minder voorkomen?

A. Ja.

4422. *V.* Hoe lang heeft de man, dien gij bedoeldet, niet kunnen werken?

A. 4 à 5 weken.

4423. *V.* Is er toen van den kant der directie wat voor hem gedaan?

A. Hij heeft een bedrag gekregen, alsof hij ziek was, doch dit is niet van het fonds uitgegaan, maar van de maatschappij zelf.

4424. *V.* Er zijn oudjes door de fabriek gepensionneerd, niet waar?

A. Ja.

4425. *V.* Hoe oud waren zij?

A. Ongeveer 60 jaar.

4426. *V.* Is daar een vaste regel op?

A. Neen.

4427. *V.* Wat krijgen zij 's weeks?

A. *f* 3.

4428. *V.* In uwe afdeling werken geen meisjes, is het wel?

A. Neen.

4429. *V.* Hebt gij geen kinderen op de fabriek?

A. Ja, een jongen.

4430. *V.* Geen meisjes?

A. Neen, die gaan niet naar de fabriek.

4431. *V.* Waarom zegt gij dat zoo beslist?

A. Omdat ik het beter vind, dat zij in een dienst gaan, dan dat zij op de fabriek werken.

4432. *V.* Doet hetgeen gij van de meisjes ziet of hoort u zeggen: «mijne meisjes gaan niet naar de fabriek»?

A. Ja.

4433. *V.* Wordt er vrij algemeen zoo over gedacht?

A. Dat weet ik niet. Ik kan een anders gedachten niet raden.

4434. *V.* Hebt gij ons nog iets mede te deelen?

A. Ja. Ons loon, dat *f* 12 bedroeg, zal met 10% verlaagd worden, omdat anders de fabriek de concurrentie niet vol kan houden.

Drie of vier weken geleden heeft de chef de bureau

een paar werklieden laten roepen, aan wie hij mededeelde, dat de fabriek op den tegenwoordigen voet niet langer kon blijven bestaan; dat zij dit moesten mededeelen aan hunne kameraden en vragen, of zij 10 % wilden missen van hun loon. Wij hebben toen eene vergadering gehad en besloten het voorstel aan te nemen, liever dan de fabriek te zien stilstaan. Eenigen onzer zijn dit aan den directeur gaan vertellen.

4435. *V.* Dit was eene pijnlijke mededeeling voor u?

A. Dat was het zeker, doch waar moesten we anders heen?

4436. *V.* Wanneer zou die loonsverlaging ingaan?

A. Van daag.

4437. *V.* Gij hebt ons verteld, dat ge 'smiddags niet thuis gingt eten, en er bij gevoegd, dat gij op stuk werkt. Gesteld, dat de maatschappij, die indien zij, volgens uw zeggen, in min gunstigen toestand verkeert, wel geen hogere nitgaven kan doen, zeide: «gij kunt een uur middagrust krijgen, mits gij maar zorgt, dat er evenveel op een dag afgewerkt wordt», zoudt gij dat dan aandurven?

A. Neen, wij werken al zoo gespannen mogelijk. Bovendien zou er te veel tijd verloren gaan met het verkleeden, want wij werken niet in ons gewone pak, maar in emballage.

J. J. VAN WESTERHOVEN.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROIJJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van **Johanna Catharina Hoogveld**, weduwe Negrijn, oud 57 jaar, arbeidster bij de Haarlemsche katoenmaatschappij, te Haarlem.

4438. De Voorzitter: Waarin bestaat uw werk?

A. De effen stukken goed worden door mij bewerkt met een plaat en een hamer. Dat is een heel zwaar werk. En als ik dat niet doe, dan moet ik de bloemen invullen, hetgeen geschiedt door kloppen met de hand. Dat werk doe ik nu, omdat ik van dat gewone, zware drukwerk zoo ongesteld ben geweest.

4439. *V.* Dat zware werk verricht gij met een hamer; is die zwaar?

A. Ja, die is van ijzer, en voor een vrouw is die zwaar.

4440. *V.* Maar hebt gij nu dus lichter werk?

A. Ja, alleen als dat lichte werk er niet is, moeten wij nog aan dat zware, maar dat komt heel weinig voor; er zijn nu mannen voor genomen, omdat de directie begreep, dat het te zwaar was voor ons. De dokter wil

mij eene operatie doen ondergaan en zegt, dat als deze gelukt is, ik dat zware werk wel weer kan doen.

4441. *V.* Is de noodzakelijkheid van die operatie een gevolg van de omstandigheid, dat gij altijd staande moest werken?

A. Dat kan wel, want als ik mijn rust kan houden, ben ik goed, maar dat zware werk kan ik op mijn leeftijd niet meer doen.

4442. *V.* Moet uw werk altijd staande worden verricht?

A. Ja, het goed moet op de plaat geklopt worden, de plaat moet verlegd worden en dan weder geklopt, dat kan niet zittende gebeuren. En dat bloemen invullen is wel lichter, maar men moet toch bij het blok staan.

4443. *V.* Hoe lang zijt gij al aan de fabriek?

A. Al 48 jaar; ik was een kind van 9 jaar, toen mijn moeder bleef zitten met 8 kinderen, en ik moest naar de fabriek. Daar heb ik later een man gevonden, die er ook 48 jaar is geweest; twee jaar geleden is hij gestorven.

4444. *V.* Welk werk deedt gij, toen gij 9 jaar waart?

A. Toen was ik hulp van een drukster, er waren toen alleen vrouwen; nu zijn er twee en ik, zei de gek, zijn drie. Toen ik 14 jaar was, moest ik het invullen gaan leeren, en op mijn 20ste jaar moest ik aan het drukken.

4445. *V.* Hoe lang werktet gij per dag, toen gij 9 jaar oud waart?

A. Van 's morgens 6 tot 12¹/₄, met ¹/₄ uur rust en van 1¹/₄ tot 7¹/₄ uur, dus 12 uren.

4446. *V.* Is de werktijd tegenwoordig nog zoo?

A. Neen, veel beter. Nu werken wij van 7 uur 's morgens tot 's avonds 7 uur, met een schaftijd van 1¹/₄ uur. Het staat ons bovendien vrij 's morgens en 's middags ¹/₄ uur rust te nemen om ons brood te eten.

4447. *V.* Neemt gij des morgens en des middags altijd dat kwartier uur rust?

A. Ja.

4448. *V.* Gij werkt dus nu korter dan vroeger; verdient gij thans evenveel?

A. Neen, veel meer. Ik heb thans weken van *f* 7 à *f* 8, terwijl ik vroeger hoogstens *f* 4 à *f* 5 verdiende.

4449. *V.* Dus is het loon veel verhoogd?

A. Ja; toen ik een kind was, verdienden de kinderen 15 cent per dag, terwijl zij nu 40 cent per dag verdienen.

4450. *V.* Is u ook aangezegd, dat de loonen verlaagd zullen worden?

A. Ik heb er niet van gehoord, omdat ik vijf weken thuis ben geweest.

4451. *V.* Hebt gij kinderen?

A. Ja, zes; Daarvan dienen er drie, één is er gehuwd, zoodat er nu nog twee tehuis zijn.

4452. V. Gij hebt den tijd gekend, dat uwe kinderen klein waren en uw man nog leefde; deedt gij toen zelve uw huishoudentje?

A. Ja.

4453. V. Beschrijf ons dit eens, voor den geheelen dag.

A. 's Morgens om vier uur stond ik op, en dan zorgde ik eerst voor het eten, dat dan in bed gezet werd. Dan maakte ik de kindertjes gereed en bracht die naar mijn moeder, een heel knappe vrouw, die ik, omdat ze het ook niet missen kon, daarvoor f 3 in de week moest betalen, zoodat ik met mijn man maar f 7 over had. Wanneer ik dan kwart over twaalfen weer tehuis kwam, was mijn eerste zorg het eten op het vuur te warmen en den boel gauw wat op te knappen. Kwam ik dan 's avonds van de fabriek, dan moest ik nog bij nacht en ontijd gaan wasschen en verstellen; van daar, dat mijne krachten mij ook geheel ontnomen zijn.

4454. V. Hoe laat gingt gij in den regel naar bed?

A. Meestal om één uur, ook wel later, maar dan stond ik ook wel eens wat later op, maar nooit na vijf uur, omdat ik precies zes uur op de fabriek moest wezen en dan vóór dien tijd mijn kinderen nog had op te knappen en over te brengen.

4455. V. En hebt gij dat jaren lang volgehouden?

A. Ja, mijnheer. Daarom zegt dokter Wijnhoff, dat ik rust moest nemen, en nu heb ik vijf weken lang f 4.50 uit het ziekenfonds gehad. Doch nu wil dokter Kouwer geen bewijs meer geven, tenzij ik zijn zin doe en mij laat opereeren. Dit wil ik echter niet doen, want ik ben er te zwak voor. Ik kan nu het beste eten niet meer verdragen. Tegenwoordig hebben ze het beter op de fabriek, doch ik heb den slechten tijd gekend.

4456. V. Gij hebt straks gezegd, dat gij f 3 voor de kinderen moest betalen en met uw man maar f 7 over hadt. Hoeveel verdiende uw man dan?

A. 55 centen daags, toen ik met hem trouwde.

4457. V. Wist gij niet vooruit, dat hij zoo weinig verdiende?

A. Neen, ik had het hem niet gevraagd. Hij was ook erg bijziende, en dit wist ik ook niet vooruit. Intusschen hebben wij in de 35 jaren, gedurende welke wij samen leefden, altijd ons brood verdiend en zijn wij van stad en armen afgebleven.

4458. V. Uw man had lang bij de maatschappij gewerkt, niet waar?

A. Ja, 48 jaar.

4459. V. Hebt gij, toen hij gestorven was, eene uitkeering van de maatschappij gekregen?

A. Neen, omdat ik met hem medewerkte en nog op de fabriek werkte.

4460. V. Krijgen andere weduwen het wel?

A. Dat heb ik wel eens gehoord. Toen ik echter in den laatsten tijd met mijn man medewerkte, verdiende ik nog niet zooveel, omdat ik te zwak was. Zelfs de wasch doen kan ik nu niet meer, waarvoor ik nu ook moet betalen.

4461. V. Uwe meisjes zijn in een dienst, niet waar?

A. Ja.

4462. V. Waarom doet gij ze niet op de fabriek?

A. Zij komen soms aan een man en weg is hun leven, net als ik; dat is niet goed. Droog brood hebben wij jaren lang gegeten om onze kinderen te laten leeren. Maar nu zouden wij het goed hebben gehad.

4463. V. Hebt gij in dien harten tijd u al die opofferingen voor uw kinderen getroost, omdat de ondervinding u geleerd had, dat het fabrieksleven voor meisjes nadeelig is?

A. Ja, maar niet wat slechtheid betreft of iets anders, o neen, maar men komt er arm en blijft er arm. Onder de menschen krijgen de kinderen voedsel en op de fabriek sta je uit te drogen. Vroeger althans, want nu is het zoo niet meer.

4464. V. Toen uw kinderen opgroeiden, hadt gij het toen nog slecht?

A. Ja.

4465. V. Gij zeidet, dat gij van slechtheid niet spreken wildet, maar bij menigeen staan toch de fabrieksmeisjes niet goed aangeschreven. Hebt gij dat ook nooit ondervonden?

A. Ja, mijnheer, maar slechte huishoudens heeft men overal. Maar van zulke menschen moet mijnheer Van de Poll niets hebben. Daar mag op de fabriek niets onhebbelijks gebeuren. Mijnheer laat de kinderen den heelen winter leeren op de school. Neen, nu is het goed, vijfmaal beter dan vroeger, en als mijn man nog leefde, zouden wij een goed stuk brood hebben.

4466. V. Wat verstaat gij onder „goed“?

A. Dat wij een behoorlijk stuk kleeren hebben, en 's Zondags een stukje vleesch.

4467. V. En in de week vet in het eten?

A. Ja, een ons bijv.; vroeger gebeurde dat een paar maal maar in de week.

4468. V. En hebt gij voldoening van de opofferingen, die gij u voor uwe kinderen hebt getroost?

A. O ja, allerbest. Een juffrouw, bij wie mijn eene dochter heeft gediend, is zelfs nu met mij hierheen gekomen in de 2de klasse, want ik ben zoo naar, mijn lichaam is uitgeput van het staan van vroeger, zoodat ik niets meer gebruiken kan, het lekkerste eten niet. Ik heb altijd hard moeten tobben en de kinderen moesten toch te eten hebben. Mijn man verdiende niet altijd evenveel; dan eens had hij meer, dan minder verdiende. Toen ik met hem trouwde, had hij 55 cents daggeld en later kreeg hij 90 cts. daags vast, maar het werd, wel eens 10 tot 12 gulden in de week.

4469. V. Is er geen mogelijkheid, dat gij een

pensioentje krijgt, nadat uw man zoolang aan de fabriek heeft gewerkt en gij ook?

A. Dat was te wenschen, maar ik weet niet, dat daar kans op is.

+

Handmerk van J. C. HOOGVELD, die verklaarde niet te kunnen schrijven.

W. H. J. ROIJAARDS.

A. KERDIJK, Voorzitter.
KOLEMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROIJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van Maarten Koning, oud 39 jaar, arbeider in de caoutchoucfabriek van Gebr. Merens, te Haarlem.

4470. De Voorzitter: Bij Gebr. Merens werken alleen volwassen werklieden, niet waar?

A. Ja.

4471. V. Hoe lang zijt gij daar reeds?

A. Ik ben er eerst 6 jaar geweest en daarna 4 $\frac{1}{2}$ jaar; gedurende drie maanden tusschen beide perioden ben ik geweest op de fabriek van de heeren Pompe te Amsterdam.

4472. V. Waarom waart gij naar Amsterdam gegaan?

A. In het belang van mijn gezin; ik kon daar meer verdienen.

4473. V. Is u dat niet medegevallen, dat gij zoo spoedig teruggekomen zijt?

A. Voor de gezondheid van mijn vrouw en kinderen was het, volgens den dokter, beter in Haarlem. Ik heb toen aan de heeren Merens geschreven, en die hebben mij op mijn eersten brief terug genomen.

4474. V. Heeft u dat teruggaan naar Haarlem een geldelijk offer gekost?

A. Ja, ik ben op het oude loon terug gekomen van 17 cts. per uur, en in Amsterdam had ik f 15 per week.

4475. V. Hoe is de werktijd bij Gebr. Merens?

A. Van 's morgens 6 tot 's avonds 8 uur en daar gaat 1 $\frac{1}{2}$ uur en 2 halve uren schafttijd af, dus dat is 11 $\frac{1}{2}$ uur werktijd; 's Zaterdag scheiden wij 1 uur vroeger uit, dus wij werken wekelijks 68 uren, hetgeen tegen 17 cts. f 11.56 maakt.

Enquête. — Haarlem.

4476. V. En hoe was de werktijd in Amsterdam?

A. Van 's morgens 6 tot 's avonds 6 uur, daar ging af 2 uren schafttijd, dus dat was 10 uren werktijd.

4477. V. Daar was het dus 25 cent per uur. Dat is een belangrijk verschil: meer loon voor minder werktijd. Waren de kosten van levensonderhoud naar uwe meening evenredig duurder dan in Haarlem?

A. Ja, dat scheelde aanmerkelijk. Met het loon, dat ik nu heb, kan ik ongeveer hetzelfde hebben te Haarlem, wat ik toen te Amsterdam had.

4478. V. Waren de levensmiddelen in Amsterdam duurder dan in Haarlem?

A. Ja.

4479. V. Zoodat gij in Haarlem met f 11.50 even ver komt als in Amsterdam met f 15?

A. Het verschil is kleiner, want in Haarlem verdient mijne vrouw er iets bij. Zij heeft twee wasschen van dienstboden en krijgt daarvoor f 46 in de drie maanden.

4480. V. Dus dan bedraagt toch ten slotte het wekelijksch inkomen van het gezin in Haarlem evenveel als in Amsterdam; terwijl gij in Haarlem niet zooveel te verteren hebt?

A. Ja, dat is zoo.

4481. V. Verdient gij nog extra met overwerk?

A. Overwerk komt betrekkelijk weinig voor; hoogstens drie- à viermaal een week per jaar.

4482. V. Wanneer het voorkomt, is het loon dan hooger?

A. Ja, 25 percent.

4483. V. Komt er wel eens Zondagswerk voor?

A. Nooit.

4484. V. Wat zijn uwe werkzaamheden?

A. Het maken van buizen of waterslangen. Dit geschiedt geheel met de hand. Vroeger heb ik ook wel met de machine gewerkt, een jaar of 8 geleden.

4485. V. Werkt gij in het bovenlokaal?

A. Ja.

4486. V. Is daar niet een sterke benzine-lucht?

A. Neen, dat is meer beneden. Doeh daar is een luchtkoker gemaakt, vlak boven de machine, waar de naphtha haar uitwerking heeft. Hij steekt 2 meter bezijden de fabriek uit en is drie jaren geleden gebouwd. De onaangename lucht is daardoor veel verminderd.

4487. V. Hebt gij nooit nadeeligen invloed van de benzine op de gezondheid bespeurd?

A. Nooit; een enkelen keer, wanneer er nieuwe vaten aangekomen zijn, is de lucht wel eens heel sterk. Maar ik heb zelf een zwager, die aanhoudend in de benzine werkt en nooit last met zijn gezondheid heeft.

4488. *V.* Hebt gij wel eens aan de kalenders, d. w. z. de walzen, waar de caoutchouc doorloopt, gewerkt?

A. Ja wel.

4489. *V.* Hebt gij daarmee wel eens een ongeluk zien gebeuren?

A. Neen, met de kalenders nooit.

4490. *V.* Zijn daar borgbouten aangebracht?

A. Neen, dat zou niet kunnen.

4491. *V.* Hebt gij wel eens op andere wijze ongelukken zien gebeuren?

A. Een der heeren Merens heeft zich aan den vinger geblesseerd met de buispers, daarover was toen nog geen kap.

4492. *V.* Zijn nu al de kamraden met kappen bedekt?

A. De meesten wel en er worden nog steeds nieuwe kappen bijgemaakt.

4493. *V.* Worden boven het loon geen premien toegekend?

A. Ja, van elk K.G., dat goed afgeleverd wordt, krijgt ieder 3 centen, waarvan men $\frac{2}{3}$ in de hand krijgt.

4494. *V.* Hoeveel bedraagt dat in de week?

A. 40 cent ongeveer.

4495. *V.* En wat gebeurt er met dat andere derde gedeelte?

A. Dat wordt voor het uitkeeringsfonds bestemd.

4496. *V.* Heeft dat fonds geen andere inkomsten?

A. Van de zijde der werklieden niet, doch ik weet niet, of de heeren er zelf niet wat bijpassen.

4497. *V.* Hoeveel wordt er door dat fonds nitgekeerd?

A. Naar gelang de toestand van de kas is, $\frac{2}{3}$ van het loon of minder.

4498. *V.* Doet het er niet toe, hoe lang men ziek is?

A. Daarvan is geen bepaling gemaakt, doch er is niemand langer dan 5 à 6 weken ziek geweest. In de eerste weken krijgt men $\frac{2}{3}$ van het loon, later minder.

4499. *V.* Wie beheert het fonds?

A. De heer Merens.

4500. *V.* Wordt daarvan aan de werklieden verantwoording gedaan?

A. Neen, wij hooren er niets van.

4501. *V.* Zijn er nog werklieden in andere uitkeeringsfondsen?

A. Van de anderen weet ik het niet. Ik zelf ben in geen ander fonds.

4502. *V.* Zijt gij in een ziekenbus?

A. Ja.

4503. *V.* Hebt gij reden om over de geneeskundige behandeling tevreden te zijn?

A. Ja.

4504. *V.* Bestaan er bij de heeren Merens boeten?

A. Ja, maar die worden niet dikwijls toegepast. Dat gebeurt alleen, als er werk niet goed is. Het hoogste, wat ik betaald heb, is *f* 0.25 geweest, maar er zijn er ook, die wel eens *f* 1.25 gehad hebben.

4505. *V.* Wie legt de boete op?

A. De heeren zelve, want een meesterknecht hebben wij niet.

4506. *V.* Gij praat dus zeker wel eens met de heeren. Ook over uwe bijzondere belangen?

A. Nu, op Nieuwjaar komen wij allen bij de heeren op het kantoor om een extratje te ontvangen, en dan praten wij zoo wel eens over onze belangen.

4507. *V.* Wat krijgt gij dan voor een extratje?

A. De ouderen bijv. *f* 3, de jongeren *f* 0.50

4508. *V.* Wordt er op Zaterdag uitbetaald?

A. Ja, om 12 uur. Vroeger was dat zoo niet, maar de heeren schijnen begrepen te hebben, dat het voor ons geschikter was om het geld vroeg te ontvangen, met het oog op den inkoop. Wij vinden het heel geriefelijk.

4509. *V.* Zijt gij lid eener bouwvereniging?

A. Nog niet, maar ik heb er al werk van gemaakt om bij Patrimonium een huis te krijgen.

4510. *V.* Hoort gij veel goeds van de huizen dier bouwverenigingen?

A. Bijzonder; zij moeten aan alle eischen van den tijd voldoen.

4511. *V.* Wat doen die van Patrimonium voor huur?

A. De laatste serie 49 stuiver; daarin is begrepen 5 ets. voor het vrij wonen bij ziekte.

4512. *V.* Hoe lang woont men dan vrij?

A. Ik meen 13 weken.

4513. *V.* Hoeveel aflossing is in die huur begrepen?

A. Ik meen 7 of 8 st.

4514. *V.* Wat verwoont gij thans?

A. *f* 2.

4515. *V.* En is die woning veel minder dan die van de bouwvereniging?

A. Neen, de huizen van de bouwvereniging zijn wel netter en zij hebben meer open ruimte, maar wat gerief aangaat, ben ik nu niet minder.

4516. V. Hebben die huizen van Patrimonium niet een 60 M² grond?

A. Dat weet ik niet.

4517. V. Woont gij in het nieuwe deel van de stad?

A. Ja, in het Rozenprijel.

4518. V. Hebt gij ook in het oude deel van de stad gewoond?

A. In mijn trouwen niet, maar wel, toen ik bij mijn ouders thuis was; toen was er in het nieuwe stadsdeel nog niet gebouwd.

4519. V. Wanneer gij de woning, waarin gij uw kinderjaren doorbracht, vergelijkt met uw tegenwoordige woning, wat is dan uw indruk?

A. Dat scheelt veel; de tegenwoordige woningen zijn veel doelmatiger en hebben meer licht en lucht. Bijna alle zijn aangesloten aan de waterleiding en de laatste serie, die gebouwd is aan de Leidsche Vaart, die, om welke reden weet ik niet, aan de waterleiding niet is aangesloten, heeft goede Nortonpompen.

4520. V. Komt gij nog wel in woningen in de oude stad?

A. Bij mijn schoonvader kom ik wel; diens woning is een beknopt, donker hok.

4521. V. Kent gij buurten in Haarlem, waar bepaald slechte woningen staan?

A. Zij zijn er wel, maar ik kom er niet. Ik zie ze liever van buiten dan van binnen.

4522. V. Gij zijt lid van het werkliedenverbond Patrimonium?

A. Ja.

4523. V. Hebt gij daar wel eens besprekingen bijgewoond over den leeftijd, waarop het wenschelijk ware, dat de arbeid van kinderen eerst zou mogen beginnen?

A. Neen, ik ben pas 3 maanden lid.

4524. V. Hebt gij kinderen?

A. Ja, van geweld, 6.

4525. V. Hoe oud is de oudste?

A. Dat is een jongen, die is 15 jaar.

4526. V. Hoe lang heeft die schoolgegaan?

A. Van zijn 6de tot zijn 13de jaar.

4527. V. Wat doet die?

A. Hij is op de lichtdrukkerij van de firma Emrik & Binger.

4528. V. Wat voor werk deed hij, toen hij daar op zijn dertiende jaar kwam?

A. Hij was toen op de steendrukkerij en deed boodschappen en dergelijke.

4529. V. Hebt gij nog andere kinderen, die niet meer school gaan?

A. Neen.

4530. V. Hoe oud is het tweede?

A. Tien jaar.

4531. V. Zal die ook tot zijn dertiende jaar op school blijven?

A. Wanneer het toegestaan wordt, willen wij het hopen.

4532. V. Zoudt gij u verblijden, wanneer kinderen niet vóór hun dertiende jaar mochten werken?

A. Zeker, al was het veertien jaar; dat zou heilzaam zijn voor het opkomend geslacht. Ik ben reeds op mijn negende jaar begonnen, en daarom weet ik, dat het niet goed is, wanneer kinderen zoo vroeg aan het werk gaan.

4533. V. Als de wetgever bepaalde, dat een kind niet vóór zijn veertiende jaar mocht werken, dan zou dat toch een groot bezwaar voor de ouders worden?

A. Dat is zoo, maar wanneer men er later de vruchten van ziet, dan zal het leed wel gedragen worden. Het is niet voldoende om te zeggen: «ik zal blijde zijn, dat mijn jongen f 0.50 of f 1.— verdient», maar men moet ook op zijn verder leven letten.

4534. V. Denkt moeder de vrouw daar ook zoo over?

A. Gelukkig wel.

4535. V. Toen uw jongen twaalf jaar was, hunkerde hij toen niet om van school te komen?

A. Ja, dat is algemeen bij de jongens, maar daar mijn jongen veel lust in teekenen had en dat op de school leerde, kostte het mij weinig moeite hem op school te houden.

4536. V. Uw jongen heeft thans des avonds om 7 uur gedaan, niet waar?

A. Om 6 uur; hij werkt van 's morgens 6 uur tot 's avonds 6 uur.

4537. V. Wat doet hij dan na 6 uur 's avonds?

A. Dan komt hij naar huis; daar teekent hij of houdt zich bezig met figuurzagen.

4538. V. Stuurt gij hem des winters niet naar de burgeravondschool of naar de teekenschool?

A. Zeker, hij is op de teekenschool van kunstnijverheid.

4539. V. Hoeveel moet gij daarvoor betalen?

A. f 10 per jaar.

4540. *V.* Wordt dat onderwijs niet aan sommigen kosteloos verstrekt?

A. Dat heb ik wel eens gehoord en ik heb dan ook hier en daar al eens gevraagd, maar ik ben zeker nog niet aan het rechte kantoor geweest.

4541. *V.* Het rechte kantoor zal toch wel bij den directeur zijn?

A. Daar ben ik ook geweest, maar of ik mijn armoe niet genoeg aan den directeur heb durven blootleggen, weet ik niet.

4542. *V.* Worden er bij u aan huis boeken gelezen?

A. Ik voor mij lees alle dag. Mijne kinderen lezen christelijke boeken en dan is er voor andere boeken geen plaats.

4543. *V.* Van waar krijgt gij uw boeken?

A. Aan de fabriek kunnen wij van «Weten en Werken» kaarten krijgen voor voordrachten en voor de bibliotheek.

4544. *V.* Zijt gij een trouw bezoeker van die voordrachten?

A. Ik kom er zeer weinig; de enkele malen, dat ik er geweest ben, is het er mij niet bevallen, omdat ik het christelijk beginsel er miste.

4545. *V.* Dat wil zeker niet zeggen, dat gij er gehinderd werdt in uw beginsel, maar dat de voordrachten zich niet bewogen op christelijk gebied?

A. Het laatste, Mijnheer de Voorzitter!

4546. *V.* Toen gij op uw negende jaar de school verliet, waart gij zeker nog niet sterk in het lezen?

A. Ik heb er mij van lieverlede nog wat in geoefend; het onderwijs ging in mijn jongen tijd nog zoo ver niet als tegenwoordig.

4547. *V.* Gij zaidet straks: «wanneer mijn jongen om 6 uur vrij is, dan komt hij naar huis». Sommigen zeggen, dat het verlaten van de fabriek om 7 uur, zooals door de wet wordt geëischt, eigenlijk voor de jongens zelve verkeerd is, omdat zij dan niet veel goeds gaan uitvoeren.

A. Dat hangt veel van de ouders zelve af.

4548. *V.* Hoort gij door uwe medewerklieden wel klagen over het rondslenteren van de jongens tot schade van zich zelve?

A. Och, daar hoor ik zeer weinig naar; ik heb genoeg met mijn eigen huisgezin te doen.

M. KONING.

A. KERDIJK, Voorzitter.

W. M. VISSER.

J. C. TH. HEYLIERS.

W. H. J. ROIJJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van Geert Piers, oud 37 jaar, brouwersknecht in de bierbrouwerij van de heeren De Haan & Raven, te Haarlem.

4549. De Voorzitter: Met hoeveel man werkt gij bij de heeren De Haan & Raven?

A. Met 11 man.

4550. *V.* Wat verdient gij daar?

A. f 9 in de week vast weekloon, en een kermis en een Nieuwjaar voor het Zondagswerk.

4551. *V.* Anders niets?

A. Neen.

4552. *V.* Hoeveel krijgt gij met kermis en Nieuwjaar?

A. f 2.50.

4553. *V.* Hoe lang werkt gij per dag?

A. 's Morgens van 6 tot 8 uur. Dan schoften we tot 9 uur, werken van 9 tot 12 uur en schoften van 12 tot half 2. 's Avonds hebben we weer een half uur rust en om 7 uur gaat de kast dicht.

4554. *V.* Werkt gij nooit later?

A. De stalknecht een enkelen keer, maar wij niet.

4555. *V.* Gij krijgt zeker vrij bier?

A. Niet al te veel. De jonge heer De Haan is er nog al streng op. 's Morgens krijgen we een kruikje versch bier, en daarmee moeten we het tot 12 uur doen. Om 3 uur krijgen we een kruikje oud, doch als we na dien tijd over dorst klagen, zegt de heer De Haan: nu, oude zeurkous, neem maar een glas.

4556. *V.* Dat «oude zeurkous» bedoelt hij zeker niet zoo kwaad?

A. Neen, dat is maar een liefdenaampje. Ik ben er nu al 24 jaar en weet er alles van.

4557. *V.* Wat zit er in zoo'n kruikje?

A. Een liter.

4558. *V.* Kreegt gij vroeger meer?

A. Ja, vroeger werd er veel meer gedronken, maar daar werd misbruik van gemaakt, en daarom is dat teruggebracht tot 2 kruikjes, dat is ook voldoende.

4559. *V.* Wordt er bovendien wel niet eens een borrel gebruikt?

A. Neen, vroeger niet, en nu evenmin.

4560. *V.* Wordt er op Zondag gewerkt?

A. Nu, mijn zwager, die er nog 6 jaar langer is, en ik werken wel eens een of twee uren om het bier na te loopen, dat, als wij het lieten liggen, op Maandag bedorven zou wezen. Dat kan bepaald niet wachten, dat is een uitgemaakte zaak.

4561. *V.* En voor dat werk krijgt jelui met kermis Nieuwjaar *f* 2.50?

A. Ja.

4562. *V.* Is er 's Zondags niet te mouten?

A. Neen, dat laat mijnheer nu ergens anders doen. Vroeger was ik daarmede den heelen Zondag bezig, maar dat gaf *f* 1.

4563. *V.* Hebt gij dien gulden gaarne opgeofferd voor uw Zondagsrust?

A. Ja zeker.

4564. *V.* Er zijn immers brouwerijen, waar op Zondag nog wordt gewerkt?

A. Niet zooveel meer als vroeger.

4565. *V.* Vindt gij dus, dat wij in dat opzicht op den goeden weg zijn?

A. Ja, mijnheer De Haan zegt: «6 dagen zijn om te werken, de 7de dag is om te rusten».

4566. *V.* De brouwerij is flink ruim, is het niet?

A. O! de brouwerij is, met de nieuwe er bij, zoo groot. Men kan er wel twee uit maken.

4567. *V.* Zijn op de brouwketels walmkappen?

A. Ja.

4568. *V.* Waren die er vroeger ook?

A. Ja, alles is in orde, walmkappen, windwaaiers op het dak, zoodat de lucht op den zolder komt.

4569. *V.* Gij hebt geen gezond bedrijf, maar er komt toch zeker ook wel ziekte voor onder de werklieden?

A. Ik ben in mijn heelen tijd geen 14 dagen ziek geweest, maar laatst heeft een knecht 7 weken met het water in het gasthuis gelegen; hij is nu beter.

4570. *V.* Heeft die gedurende zijn ziekte een deel van zijn loon gehouden?

A. Het volle loon; dat is de gewoonte bij mijnheer De Haan.

4571. *V.* Hebt gij kinderen?

A. Ja, natuurlijk, vijf; één is er getrouwd.

4572. *V.* Dus gij hebt er nog 4 thuis?

A. Ja.

4573. *V.* Werken die al?

A. Ja, twee; een jongen van 20 jaar, die verdient *f* 6.50 in de week, en de andere, die is 13 jaar en verdient *f* 1.25 in de week bij een smid.

4574. *V.* Brengt die zoon van 20 jaar zijn weekgeld geheel thuis, of geeft hij kostgeld?

A. Hij geeft alles aan moeder; die kleedt hem

daarvoor en geeft hem te eten, en van mij krijgt hij een kwartje in de week zakgeld.

4575. *V.* Dat is zeker een goede jongen dan?

A. Ja, hij slacht zijn vader, hij past goed op.

4576. *V.* Is het in Haarlem de gewoonte van jongens van een jaar of 20, om hun geheele loon thuis te brengen?

A. Neen, in den regel, als zij *f* 6 verdienen, geven zij de helft thuis als kostgeld, en van de rest kleeden zij zich; maar bij mij gaat dat zoo niet.

4577. *V.* Is dat jongetje van 13 jaar bij een kachelsmid?

A. Ja.

4578. *V.* Hoe laat komt die 's avonds thuis?

A. Om half zeven.

4579. *V.* Winter en zomer?

A. Ja.

4580. *V.* Ook in den drukken tijd, in het najaar?

A. Een enkelen keer komt hij dan om 8 uur thuis, maar die keeren kan ik wel tellen.

4581. *V.* Laat gij hem 's avonds nog wat leeren?

A. Ja, hij gaat viermaal in de week naar den dominé; twee keer is de dominé er zelf, dan is er catechisatie, en twee avonden krijgt hij les van een schoolmeester; daar betaal ik een kleinigheid voor, maar dat is de moeite niet.

4582. *V.* Is dat een school?

A. Neen, het is bij den koster van de kerk, hij geeft ze godsdienstig onderwijs.

4582 a. *V.* Dus krijgt hij vier keer in de week godsdienstonderwijs?

A. Ja.

4583. *V.* Tot welken leeftijd zijn uwe jongens school gegaan?

A. De oudste tot zijn zestiende jaar; dat komt, omdat hij wat stommelijk was. Ik heb hem echter op school gelaten tot hij de hoogste klasse doorloopen had.

4584. *V.* Wat was dat voor een school?

A. Een armenschool.

4585. *V.* En tot welken leeftijd is de tweede op school gebleven?

A. Tot zijn twaalfde jaar.

4586. *V.* Had hij toen de geheele school doorloopen?

A. Ja, hij kon niet hooger komen.

4587. *V.* Wanneer hij hooger had kunnen komen, hadt gij hem dan nog langer op school gelaten?

A. Zeker.

4588. *V.* Wanneer de wet bepaalde, dat kinderen beneden de 13 of 14 jaren niet mochten werken, maar tot zoolang op school moesten blijven, zoudt ge dat goed vinden?

A. Aan den eenen kant wel; maar wanneer er in een huishouden veel kinderen zijn, dan zeggen moeder en vader: «hoe moeten wij de week doorkomen, wanneer de kinderen niets inbrengen».

4589. *V.* Er is een getuige geweest, die dat ook zeide; maar hij voegde er bij: «wij zullen er wel doorkomen, en voor de toekomst van den jongen zal het veel beter zijn».

A. Ja, maar zij moesten toch eten.

4590. *V.* Goed, maar gij zelf hebt, toen uw zoon wat achterlijk was, hem veel langer op school gelaten, om hem de geheele school te doen doorloopen, hoewel hij in dien tijd toch reeds wat had kunnen verdienen.

Daarom dacht ik, dat gij het zoudt toejuichen, wanneer andere ouders gedwongen werden even goed te handelen in het belang hunner kinderen.

A. Neen, zeker niet.

4591. *V.* De bierbrouwerij van de heeren De Haan & Raven bestaat immers reeds lang?

A. O ja.

4592. *V.* Kent gij oude menschen, die vroeger arbeidden aan de brouwerij, maar nu niet meer kunnen werken?

A. Neen. Ik heb een zwager, die 60 jaar oud is, maar nog net zoo goed werkt als ik.

4593. *V.* Maar toch zal, indien gij zoo lang leeft, eenmaal de dag komen, dat noch uw zwager, noch gij meer kunt werken; denkt gij, dat de heeren u dan geheel zullen laten loopen?

A. Dat zullen zij niet doen. Dan zie ik er in, dat zij ons wel een klein broodje zullen geven, om te kunnen leven, zoolang het den Heer behaagt.

4594. *V.* Is de verhouding tusschen patroon en werkmán een goede?

A. Ja, goed en prettig.

4595. *V.* Bespreekt gij wel eens met den heer De Haan ook uwe particuliere belangen?

A. Wel zeker.

4596. *V.* Gij zeidet: «de heeren zullen mij niet laten loopen, wanneer ik niet meer kan werken». Goed, dat hoop ik voor u. Maar dit neemt niet weg, dat gij toch in ieder geval afhankelijk zijt van de goedgunstigheid der heeren.

Wanneer gij nu eens dien leeftijd bereikt hebt, dat gij niet meer kunt werken, wat zoudt gij er dan wel van zeggen, wanneer het van uw jeugd af zóódanig was geregeld geweest, dat de heer De Haan ieder jaar wat hadt moeten betalen en gij zelf eenige centen van uw loon hadt moeten afzonderen, met het gevolg, dat gij, te oud geworden om te werken, niet meer een goedgunstigheid van uw patroon zoudt behoeven aan te nemen, maar recht zoudt hebben op eenig levensonderhoud?

A. Dan zou ik daar zeer blijde mee zijn.

4597. *V.* Zoudt gij dus voor uwe kinderen wenschen, dat zulk eene wettelijke regeling tot stand kwam, niettegenstaande zij offers oplegde aan den werkmán?

A. Ja zeker.

+

Handmerk van G. PIERS, die verklaarde niet te kunnen schrijven.

W. H. J. ROIJAAEDS.

A. KERDIJK, *Voorzitter.*

W. M. VISSER.

J. C. TH. HEYLIGERS.

W. H. J. ROIJAAEDS, *Adj.-secretaris.*

ZITTING VAN VRIJDAG 14 AUGUSTUS 1891.

Tegenwoordig de heeren:

KERDIK, *Voorzitter.*

KOLKMAN.

VISSER.

HEYLIGERS, *Secretaris der Staatscommissie.*

Verhoor van **Johannes Van Zijl**, oud 53 jaar, meubelmakersgezel bij den heer J. J. Van Gemund, te Haarlem.

4598. De **Voorzitter**: Hoe lang werkt gij al bij den heer Van Gemund?

A. . 20 jaar.

4599. *V.* Zijn er tegenwoordig veel minder werklieden dan vroeger?

A. Toen ik er vóór 20 jaar kwam, waren er 33 werklieden en thans zijn er 18, met den meesterknecht er bij.

4600. *V.* Is er niet een tijd geweest, dat er 40 waren?

A. Neen.

4601. *V.* Is de zaak intusschen zoo achteruitgegaan?

A. Zij is voortdurend minder geworden, vooral in de laatste 10 jaren.

4602. *V.* Zeker door de concurrentie?

A. Ja, vooral door den heer Randoe. Deze gaat ook meer met zijn tijd mede, terwijl de heer Van Gemund het meer met den ouden tijd houdt.

4603. *V.* Er zijn steden, waar het thuis werken voor magazijnen of uitdragerijen zóó toeneemt, dat de meubelmakerij er onder lijdt. Is dit in Haarlem niet het geval?

Enquête.—Haarlem.

A. Niet zoozeer. Er zijn wel veel kleine bazen, die aan de groote winkels veel concurrentie aandoen.

4604. *V.* Uw loon is 17 ct., niet waar?

A. Ja, 17 cent is het hoogste.

4605. *V.* Is het juist, dat de werkplaats van den heer Van Gemund de eenige is, waar geen hooger loon dan 17 ct. wordt uitbetaald?

A. Ja, dit is waar.

4606. *V.* Was het loon vroeger niet hooger?

A. Ja, vóór 4 jaren was het 18 ct.

4607. *V.* Hoe komt het, dat het op 17 ct. is teruggebracht?

A. Wij werkten tot 6 uur, doch toen zeide de baas, dat wij het licht moesten betalen, indien wij langer dan dien tijd wilden werken. Wij hebben dit voorstel aangenomen, doch bij de uitbetaling van het loon op Zaterdagavond bleek, dat het zijne bedoeling was 1 ct. van het loon per uur voor den geheelen dag te laten vallen. Daartegen is wel gereclameerd, doch het hielp niet.

4608. *V.* De heer Van Gemund verklaarde ons, dat hij het loon op 17 centen terug had gebracht wegens de concurrentie, niet om daarvan het licht te betalen?

A. Dat is niet juist.

4609. *V.* Ik heb immers goed van u begrepen, dat op andere winkels tot 18 en 19 centen betaald wordt?

A. Ja.

4610. *V.* Is het voor den heer Van Gemund dan niet moeilijk om bekwame knechts te krijgen?

A. Ja.

4611. *V.* Zijn wegens die verlaging destijds knechts beëengegaan?

A. Neen, wel later.

4612. *V.* Zijn er toen lui voor eigen rekening gaan werken?

A. Ja, maar meer, omdat de baas hen zocht.

4613. *V.* Denkt gij o. a. aan zekeren De Wilde?

A. Neen, die is weggegaan om verschil over werk.

4614. *V.* Werken er bij den heer Van Gemund niet ook jongens?

A. 3 boven 16 jaar. Vroeger waren er beneden dien leeftijd, maar die gingen om 7 uur naar huis.

4615. *V.* En vóór de invoering der arbeidswet?

A. Toen werkten zij met ons op en neder.

4616. *V.* Is het waar, dat zij, nadat het werk afgelopen was, nog dikwijls kantoorwerkzaamheden deden tot 10, 11 uur?

A. Dat heb ik nooit gezien; 1 of 1½ uur bleven zij wel na, maar om 9½ uur waren zij toch altijd weg.

4617. *V.* Hoe is het gesteld met de warmte in de werkplaats?

A. Dat is niet alles. Kachels zijn er niet. Op iedere werkplaats boven en beneden is een haard, die met «mot», dat is afval van spaanders en krullen, wordt aangehouden voor het werk, maar zulk vuur geeft geen voldoende warmte.

4618. *V.* Wordt er nooit turf of steenkool gebrand?

A. Neen.

4619. *V.* Kan het stoken met krullen en spaanders, wanneer er wat veel op zoo'n haard gegooid wordt, niet gevaarlijk zijn met het oog op brand?

A. Ja wel, maar bij ons is daarvan geen sprake; daarvoor is er niet genoeg mot.

4620. *V.* Kunt gij bepaald verklaren, dat er minder gestookt wordt op dien haard, dan zou kunnen gedaan worden zonder brandgevaar te doen ontstaan?

A. Zeker, dat kan ik verklaren.

4621. *V.* Wanneer gezegd werd: als er meer gestookt werd, zou de boel in brand kunnen vliegen, dan zoudt gij dit beslist onjuist noemen?

A. Ja.

4622. *V.* Komt het wel voor, dat de werklieden, wanneer de baas of de meesterknecht er niet is, eens flink opstoken, en de baas, als hij dan komt, daarop aanmerking maakt?

A. Dat is wel gebeurd. Als het theedrinken is, blijven wij aan den winkel en dan zoeken wij al alles bijeen om een vuur aan te leggen; daar gaan wij dan om heen zitten om wat te praten, en daarop heeft de baas wel aanmerking gemaakt.

4623. *V.* Ongerechtvaardigd, naar uwe meening?

A. Ja.

4624. *V.* Geen aanmerkingen dus, die haar grond vonden in gerechtvaardigde zorg voor de veiligheid?

A. Neen, want wij zaten toch allen bij den haard, en na het theedrinken bleven wij er om heen werken; dus gevaar kon er niet ontstaan.

4625. *V.* Heeft de baas wel eens water in het vuur gegooid om het spoedig uit te dooven?

A. Ja wel.

4626. *V.* En zonder dat gij moest toegeven, dat dit goed was, omdat er anders brand zou hebben kunnen ontstaan?

A. Er kon geen brand ontstaan; we bleven er immers bij.

4627. *V.* In de stoffeerderij is wel een kachel, is het niet?

A. Ja, de pijp er van loopt door de meubelmakerij, die boven is.

4628. *V.* Wordt de werkplaats beneden alleen door een haard verwarmd, zonder dat zelfs die pijp er door loopt?

A. Ja, die werkplaats is in een ander perceel.

4629. *V.* Wanneer gezegd wordt: «s winters lijkt die werkplaats wel Siberië», dan kunt gij die uitdrukking wellicht eenigszins overdreven achten, maar acht gij, die 20 jaar bij den heer Van Gemund hebt gewerkt en op mij den indruk maakt van een bezadigd man, haar toch niet zoo heelemaal misplaatst?

A. Om te zeggen Siberië, dat is wel wat bar.

4630. *V.* Maar is toch uwe meening, dat men terecht kan zeggen: «het is in die werkplaats zóó koud, dat men zich moest schamen om er een werkman te laten werken»?

A. Dat kan men niet anders zeggen. Het is er te koud, voornamelijk voor kastenmakers. Timmerlieden kunnen zich nog eens warm werken, maar wij staan soms uren met een klein beitelkje op een zelfde plaats te werken.

4631. *V.* Is er groot verschil tusschen de temperatuur boven en die beneden?

A. Neen, de pijp boven geeft niets boven; zoodat het ook boven veel te koud is.

4632. *V.* Komt het veel voor, dat meubelmakerswerkplaatsen niet verwarmd zijn?

A. Neen, daar heb ik nooit van gehoord, en de werkplaatsen, waar ik vroeger gewerkt heb, waren alle verwarmd door een kachel.

4633. *V.* Behalve den haard voor de lijmpot door een kachel?

A. Ja.

4634. *V.* Is de kachel op de stoffeerderij pas eenige jaren geleden geplaatst?

A. Neen, die staat er zoolang als het mij heugt. Eén jaar is er geen kachel geweest.

4635. *V.* Ons is gezegd door getuige Holster, dat de stoffeerderij goed verwarmd was op aandringen van hem zelf. Kan dat dan zijn in verband met dat ééne jaar, toen er geen kachel was?

A. Ja.

4636. *V.* Toen heb ik hem gevraagd, waarom de meubelmakers ook niet aangedrongen hebben om een kachel te krijgen, en hij antwoordde, dat zij dit gedaan hadden, maar geen kachel gekregen hebben.

A. Ook dit is juist.

4637. *V.* Hoe komt het, dat de baas in de stoffeerderij een kachel heeft gezet, en niet bij de meubelmakers?

A. Omdat men in de stoffeerderij niet zonder warmte kan werken. Bij het overtrekken met leer bijv. zou het leer in de handen barsten.

4638. *V.* Toen gij om een kachel gevraagd hebt en de patroon dit weigerde, zijn er toen woorden gevallen?

A. Woorden juist niet. Wij weten, hoe het met den baas gesteld is, en dan is zwijgen het beste.

4639. *V.* Bedoelt gij, dat hij opvliegend is?

A. Ja.

4640. *V.* Holster zeide, dat de patroon tegenover hem altijd zeer geschikt was, krek anders dan tegenover de meubelmakers. Hoe zou dat komen?

A. Daarop kan ik weinig antwoorden; het spookt bij Holster ook wel eens.

4641. *V.* Is verleden winter de gasmeter niet twee malen bevroren geweest, terwijl de werklieden aan het werk waren?

A. Ja. Eenmaal is de meter om half vijf een uur bevroren geweest en zijn wij een uur later begonnen, maar dat uur is ons afgehouden. De tweede maal toen de meter bevroren was, zijn wij zoo wijs geweest om naar huis te gaan.

4642. *V.* Waar staat die gasmeter?

A. In den gang, vlak bij de straat.

4643. *V.* Is het waar, dat een van de twee keeren, dat de gasmeter bevroren was, dien keer dat de werklieden thee zaten te drinken, de baas gezegd heeft, dat dit een verloren uur was en des avonds moest worden ingehaald, maar dat de werklieden dit niet verkozen te doen?

A. Dat is niet juist.

4644. *V.* Hoe laat wordt er bij u des Zaterdag-avonds uitbetaald?

A. Om acht uur.

4645. *V.* Er is ons wel van werkplaatsen verteld, waar soms veel later uitbetaald wordt.

A. Ja, dat is bij ons ook wel eens gebeurd, als de meesterknecht niet uit den winkel weg kon om ons uit te betalen. Maar anders wordt al het mogelijke gedaan om ons spoedig naar huis te helpen.

Enquête.—Haarlem.

4646. *V.* Worden er boeten bij den heer Van Gemund toegepast?

A. Bij mijn weten nooit geweest. De baas heeft er vroeger wel eens over gesproken, maar er is niets van gekómen.

4647. *V.* Wanneer dus gezegd wordt, dat de baas het geprobeerd heeft, is dat onjuist?

A. Zeker, het zou toch niet gebeurd zijn ook. Wij zijn niet van zins om ons 50 cents te laten afhouden, zonder dat er een reglement is. Is er een behoorlijk reglement, dan moet ik dat aannemen en anders de werkplaats niet betreden.

4648. *V.* Zijt gij Katholiek?

A. Ja.

4649. *V.* Stelt gij er prijs op op kerkelijke feestdagen de kerk te bezoeken?

A. Zeker, dat doe ik altijd. Daarvoor is 's morgens om 5 uur gelegenheid, zoodat ik nog om zes uur aan de werkplaats kan zijn.

4650. *V.* Is het nooit aan den patroon gevraagd onder werktijd?

A. Ja. Zekere Horn stond er erg op om zulk een dag te verzuimen. Hij heeft het ook gedaan gekregen, maar mocht nog twee dagen er bij verzuimen, ten pleziere van den baas.

4651. *V.* Ik heb aan den heer Van Gemund gevraagd, of de Katholieke werklieden in den tijd van het werk naar de kerk mochten gaan, en daarop antwoordde hij: «zij vragen het mij nooit.» Had het antwoord moeten luiden: «het is maar één keer met Horn gebeurd en na dien tijd is het niet meer voorgekomen, omdat de schrik er inzat.»

A. Neen, want er bestaat te veel gelegenheid buiten werktijd om naar de kerk te gaan, er zijn zelfs nog kerken, die onder schafttijd bezocht kunnen worden.

4652. *V.* Begrijp ik u goed, dat het antwoord had moeten luiden: «er is maar één geval voorgekomen?»

A. Ja.

4653. *V.* Maar de man, wien het gold, had 's morgens naar de kerk kunnen gaan?

A. Ja.

4654. *V.* Zeggen de werklieden, wanneer zij den winkel willen verlaten, eenigen tijd van te voren op?

A. Soms, en soms ook niet. Het is wel eens voorgekomen, dat een werkmán, die wilde vertrekken, 8 dagen van te voren waarschuwde, maar dat hij, den volgenden dag te werk komende, van den patroon hoorde, dat hij onmiddellijk weg kon gaan.

4655. *V.* Zoodat dit naar uwe meening voor anderen eene aanleiding was om te denken: ik zal nu maar niet vooruit opzeggen?

A. Natuurlijk. Wanneer ik 8 dagen van te voren opzeg, doch den volgenden dag gedaan krijg, dan heb ik de geheele werk geen werk. Op die manier wordt een mensch onverschillig.

4656. *V.* Het is dus naar uwe meening de schuld van den heer Van Gemund, wanneer zijn werklieden, die hem verlaten, niet van te voren opzeggen?

A. Wel zeker.

4657. *V.* Het is ons gebleken, dat de heer Van Gemund zóó doof was, dat ik hem de vragen schriftelijk moest stellen. Hoe gaat het nu in de werkplaats?

A. Daar behandelt men de zaken ook schriftelijk of door gebaren.

4658. *V.* Bemoeit hij zich met alles?

A. Ja, buiten hem is er niemand.

4659. *V.* Hij is het dus, die de geheele zaak drijft en bestuurt, ook in de werkplaats?

A. Ja.

4660. *V.* Zijt gij lid van eene bouwvereniging?

A. Neen.

4661. *V.* Ook niet van den R. K. Volksbond.

A. Neen, alleen van de congregatie van de Heilige Familie.

J. VAN ZIJL.

A. KERDIJK, *Voorzitter.*

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

J. C. TH. HEYLIERS.

W. H. J. ROJJAARDS, *Adj.-secretaris.*

Verhoor van **Jan Kerrebijn**, oud 53 jaar, fabrikant van glas en verfwaren, te Haarlem.

4662. De **Voorzitter**: Hoe talrijk is uw personeel?

A. 18 man vast. Maar in den regel heb ik er een man of 6 bij, voor timmer-, smeedwerk, enz., doch die worden mij geleverd door bazen in die vakken.

4663. *V.* Hoeveel jongens beneden 16 jaar hebt gij?

A. Twee.

4664. *V.* Op welken leeftijd neemt gij de jongens aan?

A. Als zij 13 of 14 jaar oud zijn.

4665. *V.* Niet beneden 13 jaar?

A. Als zij er flink uitzien, wel; waarom niet? De werkzaamheden vereischen geen kracht.

4666. *V.* Zoudt gij er in uw bedrijf ongerief van ondervinden, als de wetgever bepaalde, dat jongens beneden 14 jaar niet mogen werken?

A. Neen, ik zou dat zelfs zeer wenschelijk vinden, want als ik mijne ervaring en herinnering raadpleeg, komt het mij voor, dat de jongens er lichamelijk niet op vooruitgaan. Ik begon op mijn 12de jaar te werken en mijn kornuiten van dien leeftijd waren flinke jongens, maar ik vind, dat vele van die ventjes van dien leeftijd thans veel minder en tenderder zijn dan in mijn leeftijd. Het is vreemd, vroeger ontwikkelden wij ons zelf en nu ontwikkelen sommige menschen zich nog niet, niettegenstaande er thans zoovele hulpmiddelen meer zijn.

4667. *V.* Gij zegt: «vroeger ontwikkelden wij ons zelf»; zoudt gij dat kunnen zeggen van het gros van de menschen, die gij in uw jeugd gekend hebt? Of denkt gij daarbij aan degenen, die, door het ver te brengen in hun later leven, getoond hebben te behooren tot de besten?

A. De jongelieden hadden in mijn jeugd meer liefhebberij om wat te leeren. Ik heb nooit onderwijs gehad en alleen wat lezen, schrijven en rekenen geleerd, zoo kwam ik op mijn 12de jaar op het vak en heb mij verder zelf bekwaamd, zoodat ik op mijn 16de jaar reeds hier en daar medailles kreeg voor mijn werk; daarentegen kan ik er nu honderd anderen noemen, die met alle mogelijke onderwijs het niet ver hebben kunnen brengen.

4668. *V.* Maar oordeelt gij niet te veel naar u zelf? Geloof gij inderdaad, dat het gros van de menschen in lust tot ontwikkeling is achteruitgegaan bij vroeger?

A. Er zijn meer menschen gekomen, de markt is overvoerd; er zijn een massa goede knappe menschen, ook onder de werklieden, maar die leven stil daarheen, vandaar dat men ze niet opmerkt; maar zij, die den kop opsteken, zijn niet degenen, waar men het meest mee vooruit komt.

4669. *V.* Geloof gij, dat bij de lieden, die, zoals gij het noemt, den kop opsteken, de lust om zich en hun kinderen te ontwikkelen geringer is dan bij anderen?

A. Er zijn een groote massa ontevredenen; de eischen des levens zijn gestegen en daarmede hebben de loonen geen gelijken tred gehouden. Het ware uitnemend, wanneer men knappe werklieden wat meer kon laten verdienen, maar de loyale concurrentie belet dat. Als men failliet is geweest en gehomologeerd is, krijgt men maar weer een patent en inmiddels heeft men de markt gedrukt door voor een appel en een ei te verkoopen. Dergelijke lieden moesten geen patent kunnen krijgen. Er zijn daardoor allerlei wanverhoudingen ontstaan.

4670. *V.* Uwe waarneming, zeydet gij, is, dat, ondanks het onderwijs, de kinderen dikwijls minder ontwikkeld zijn dan vroeger, en in verband daarmede kwaamt gij op de lieden, die den kop opsteken. Mijn vraag nu was, of gij gelooft, dat juist die kopopstekers in den regel niet de zucht hebben tot meerdere ontwikkeling voor zich en hunne kinderen?

A. Vaak hebben zij niet zooveel zorg voor hun huishouden en kinderen als anderen.

4671. *V.* Gij zegt daar «vaak»; zijn er dus naar uwe meening onder hen ook andere voorbeelden?

A. Er zijn vele knappe werklieden onder, en daar er dikwijls gebrek aan werk is, zijn er een massa, die daardoor onverschillig worden.

4672. *V.* Gij hebt gezegd, dat de jongens, die gij in latere jaren gekregen hebt, zoo zwak zijn, en dat gij

daarom zoudt wenschen, dat zij niet vóór hun veertiende jaar mochten werken. Zijn nu de jongens, die bij u komen, wellicht de minsten, omdat de beteren in het bouwvak of in een geleerd ambacht gaan?

A. Wij kunnen wel jongens gebruiken, die niet sterk zijn, want bij ons doen zij licht werk; maar wanneer zij er niet een beetje fideel uitzien, nemen wij ze niet.

4673. *V.* Hoe is de werktijd bij u geregeld?

A. Er wordt in den zomer gewerkt van 's morgens 6 tot 's avonds 8 uur, doch het staat hun ook vrij om tot 's avonds 9 à 10 uur te werken, maar nooit later dan tot 10 uur; daarvan gaat af een rusttijd van $\frac{1}{2}$ uur 's morgens, 1 uur, $1\frac{1}{2}$ uur of voor de jongens 2 uren 's middags, en nog $\frac{1}{2}$ uur 's avonds. De knechts met huisgezinnen nemen liever 1 uur schafttijd dan $1\frac{1}{2}$ uur, maar wij hadden liever, dat zij $1\frac{1}{2}$ uur namen.

4674. *V.* Waarom hadt gij dat liever?

A. Opdat zij dan beter op hun tijd op het werk zouden komen, want nu moeten zij hun eten instokken en komen dan vermoeid van het haasten terug.

4675. *V.* De normale werkdag is dus van 6 tot 8 uur, maar daar gaat $2\frac{1}{4}$ uur rusttijd af, zoodat de werkelijke arbeidsduur $11\frac{3}{4}$ uur is?

A. Dat kan nooit zoo precies aangegeven worden, met het oog op transporten naar de boot, of naar het spoor?

4676. *V.* Er wordt bij u uitsluitend op uurloon gewerkt?

A. Ja.

4677. *V.* Ons is door den getuige Schouten gezegd, dat hij 17 cent per uur heeft; dat is zeker wel juist?

A. Ja, en hij werkt gemiddeld ruim 70 uren per week. Er zijn er in het geheel 3 van 17, 3 van 14 cent per uur, dan dalen de loonen verder af tot 7 cent voor de kleine ventjes.

4678. *V.* Blijkens uw mededeelingen is de werkelijke arbeidsduur een werkdag van 12 tot 14 uren; vindt gij dat niet te lang?

A. Het werk is bij ons niet vermoeiend.

4679. *V.* De lange werkdag moet toch waarschijnlijk ook naar uwe meening ook bekeken worden uit het oogpunt van ontstentenis van tijd om zich te ontspannen en zich te wijden aan zijn gezin. Al is dus de arbeid op zich zelf niet zwaar, zoo blijft toch de invloed van den langen arbeidsduur op het gezin drukken, vindt gij niet?

A. Zij hebben bij ons een aangenaam leven, het is geen slaafsche boel als op een fabriek.

4680. *V.* Dat is zeer verblijdend voor u en uwe menschen, maar raakt toch niet de vraag, hoe weinig tijd er voor het privéleven en het gezin overblijft.

A. Wij zouden liever om acht uur willen sluiten.

4681. *V.* Zou, naar uwe meening, door de menschen niet in korteren tijd evenveel en even goed werk kunnen worden verricht?

A. Dat kan op onze zaak niet van toepassing zijn. Het werk op het atelier is natuurlijk geregeld, maar de menschen, die zich met de bestellingen en het verpakken bezig houden, moeten dikwijls nog wat later goed naar den spoor of naar de boot brengen, dat anders tot den volgenden dag zou moeten blijven liggen.

4682. *V.* Dit geldt niet voor de glaswerkers, die om 8 uur heen gaan en 12 uren werken; gelooft gij niet, dat zij in korter tijd even veel en even goed werk zouden kunnen verrichten?

A. Neen.

4683. *V.* Indien men u voorstelde hun te zeggen: «de werktijd zal van 12 op 11 uren gebracht worden, en toch zult gij hetzelfde weekloon hebben, indien gij hetzelfde praesteert» — zoudt gij dan van zulk een proef zeggen: «dat wil ik niet probeeren, want ik ben overtuigd, dat het niet zal gaan»?

A. Ik kan er niet over oordeelen en ook geen proef nemen, want ons werk is iederen dag anders. In eene sigarenfabriek zou men dat kunnen doen, maar bij ons niet.

4684. *V.* Zoudt gij niet tegen de menschen kunnen zeggen: «ik acht het van groot belang, dat de werktijd verkort worde, doch wij zullen het drie maanden probeeren, en dan zullen wij elkander nader spreken»?

A. Dat kunnen wij niet doen. Bij ons is het zaak om netjes werken. Wij hebben zelden of nooit massa's werk van dezelfde soort. Meestentijds maken we luxe vensters met alle soorten van glas. Wij kunnen het werk niet afroffelen, want dan raken we onzen goeden naam kwijt.

4685. *V.* Zijt gij dus beslist van meening, dat in uw zaak de eenige weg om den werktijd te verkorten en toch dezelfde verdienste te geven, verhooging van loon is?

A. Ja, en dat zou ik graag doen ook, maar wij zitten met de kleine concurrenten, die ons vliegen afvangen, hankroet gaan en weer beginnen, enz.

4686. *V.* Zijt gij meer bevreesd voor de binnenlandsche concurrentie en de gevolgen van onze faillissementswetgeving, dan voor de buitenlandsche concurrentie?

A. Ja.

4687. *V.* Gesteld, dat de faillissementswetgeving naar uwen zin werd herzien, en de wetgever schreef een maximum arbeidsduur voor, gelooft gij dan, dat de loonen door zulk een maatregel naar boven zouden gaan?

A. Ja, maar wanneer zullen wij dat beleven? Ik weet heel goed wat er gedaan moet worden om den toestand te verbeteren. Er moest verhinderd worden, dat ons land overstromd worde met miljoenen waarde aan afgewerkte buitenlandsche artikelen, die evengoed hier vervaardigd kunnen worden, want de Franschman mag geestiger zijn dan onze werklieden, de onzen zijn degelijk en solide, gaan bedaard hun weg en laten zich niet zoo gelden, doch zij zijn daarom niets minder. En dat moet niet gezocht worden in een recht van 5 pct., want dat beteekent niets en kan op allerlei wijze ondervangen en onderkropen worden, maar door een zeer hoog recht. Bovendien zou de patentwet goed herzien moeten worden — want van invoering van gilden kan geen sprake meer zijn —, en zou er een streng toezicht op de werkplaatsen moeten bestaan, zoodat niet ieder persoon een zaak kon beginnen in een of andere spelonk ten nadeele van gezeten solide bazen, die daarvan dupe

worden. Want men moge zeggen, dat zulke zaken geen stand houden en dat de ondernemers er van bankroet moeten gaan, maar de eene bankroetier volgt zoo den anderen op, en zoo gaat iemands leven naar de maan. Met al je kennis en ervaring heb je ten slotte niets uitgevoerd, omdat het aantal tegenstanders legio is.

Ook de machines moesten zijn van het beste gehalte en alles moest er niet op ingericht wezen om maar uit te zuigen en dood te jagen; want dat alles leidt er maar toe, dat een patroon, die goed wil, er het loodje bij legt. De patroons zouden verplicht moeten zijn om hunne werklieden bij den staat te verzekeren tegen ongelukken en daarvoor aan den staat moeten betalen; want van eene maatschappij kan men alleen hopen, dat zij goed zal werken, weten doet men het niet. Het patent zou daarentegen vrij moeten zijn. Op 65jarigen leeftijd zou de werkmán een fatsoenlijk pensioen moeten kunnen genieten, want tegenwoordig is in den regel de oude dag van den werkmán treurig; er zijn er, die wat overgespaard hebben en een eigen huisje bezitten — er zullen altijd menschen zijn, die met een kwartje evenveel doen als een ander met een gulden —, maar het gros houdt niet over.

4688. *V.* Meent gij, dat voor de verzekering der werklieden lasten behoorden te worden gelegd op den werkgever?

A. Ja, de patroons zouden daarvoor aan den staat moeten betalen naar het aantal werklieden, dat zij in dienst hadden.

4689. *V.* Is het uwe meening, dat de patroon dat zou behooren te doen voor elken werkmán en voor elk jaar, dat deze bij hem in dienst is, onverschillig wanneer de werkmán hem verlaat, zoodat deze voor den tijd, gedurende welken hij bij een patroon is geweest, aanspraak op de uitkeering behoudt?

A. Ja.

4690. *V.* Zijn uwe werklieden verzekerd tegen ongelukken?

A. Ja, op het oogenblik bij een Haagsche maatschappij, maar zij zullen met het najaar in het onderlinge fonds komen, dat te Haarlem is opgericht?

4691. *V.* Werken de jongens beneden de 16 jaar evenlang als de volwassenen?

A. Neen.

4692. *V.* Vroeger ook niet, toen de wet nog niet zich daarmede bemoeide?

A. Toen ook niet, maar nu wordt er nauwkeriger opgelet. De jongens gaan 's avonds naar teeken- of burger-avondschool.

4693. *V.* Zet gij ze daartoe aan?

A. Ja, anders mogen ze bij ons niet blijven.

4694. *V.* Ons is verklaard door andere werkgevers: «wij zeggen den jongens wel: gij moet naar de burger-avondschool gaan of naar de teekenschool, maar zij doen het niet, en als wij hun gaan daarheen als voorwaarde stelden, zouden wij er geen krijgen». Dat is uwe ervaring niet?

A. Neen, wij kunnen ze wel krijgen. Een jongen van ons vak moet teekenen leeren anders zit er geen leven in.

4695. *V.* Er wordt ook wel gezegd: «als een jongen tot 7 uur 's avonds heeft gewerkt, is de fut er uit om te gaan leeren». In de eerste plaats zal dit wel afhangen van de soort van arbeid en ten tweede van de soort van onderwijs en van het vak, dat onderwezen wordt; teekenen zal een kind beter kunnen na een langen arbeidsdag, dan luisteren of de pen roeren. Intusschen, de wet moet algemeene regelen stellen; zoudt gij het nu van groot belang achten, dat de maximum-arbeidsduur voor jongens beneden 16 jaar, die thans 11 uren bedraagt, nog verder werd beperkt, bijv. 9 uren per dag, met de daaraan verbonden verplichting om nog vak- of voortgezet onderwijs te ontvangen?

A. Daarvan zou ik een beslist voorstander zijn, al werd de werktijd des noods op 8 uren gesteld. Zij moeten het schrijven, rekenen en vooral het teekenen bijhouden.

4696. *V.* De werkplaatsen bij u zijn ruim en frisch, naar ik meen. Is het privaatrechten niet in de werkplaats?

A. Neen, dat is op de pakkerij.

4697. *V.* Kan die bestekamer niet geheel naar buiten worden gebracht?

A. Dat is niet noodig. Het privaat is op een afdeling, waar goed geventileerd wordt; het is het tonnenstelsel en de boel wordt om den anderen dag weggehaald.

4698. *V.* Is er eene waterleiding door de fabriek?

A. Op enkele ateliers is er waterleiding.

4699. *V.* Is de waterleiding ook op het atelier, waar het lood in glas wordt gezet?

A. Neen, daar moeten zij het water op een ander atelier halen.

4700. *V.* Het in aanraking komen van de handen met het lood kan gevaarlijk zijn voor de gezondheid, en is het volgens het oordeel van alle deskundigen in het letterzettersvak zeker, wanneer men met ongewassen handen brood eet, of ook wel, zooda de letterzetters doen, de looden letters in den mond steekt. Komt die quaestie van gevaar niet in aanmerking bij uwe industrie?

A. Neen, ons lood is bijna altijd vertind, er is niets vergiftigs aan.

4701. *V.* Van loodvergiftiging kan er dus in uwe industrie geen sprake zijn?

A. Neen.

J. KERREBIJ

A. KERDIJK, *Voorzitter.*

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

J. C. TH. HEYLIERS.

W. H. J. ROJAARDS, *Adj.-secretaris.*

Verhoor van **Willem Hendrik Voet**, oud
55 jaar, sigarenfabrikant en winkelier,
te Haarlem.

4702. De **Voorzitter**: Hebt gij veel werklieden?

A. Ik heb er juist 2 of 3 opgezet, in verband met bijzondere orders uit Indië. Anders heb ik 9 à 10 man in het werk, behalve de jongens.

4703. **V.** Werkt elke man bij u met een jongen?

A. Neen. Ik wenschte trouwens, dat er voor de fabriek geen jongens noodig waren, omdat ik tienmaal liever werk heb van een man, die zonder jongens werkt. Men kan de jongens echter niet missen voor andere bezigheden, en bovendien moeten zij gaandeweg het vak leeren.

4704. **V.** Doch in uw werkplaats worden dan toch nog bosjesjongens gebruikt?

A. Enkel door menschen van den vroegeren tijd, zooals de man, die in de vorige week door u gehoord is. Nu wordt meer met den vorm gewerkt en is het bosjesmaken op den achtergrond geraakt.

4705. **V.** Werken de menschen zelf liever met een bosjesjongen?

A. Zeker. Het zou ook wel kunnen gaan, wanneer de jongens niet te veel vertrouwd worden. De wikkels, die door de jongens worden gemaakt, behooren één voor één te worden nagezien, voordat zij ingesloten worden.

4706. **V.** Acht gij het juist, dat, al wordt, na het wegvallen van den bosjesmaker, het loontarief verhoogd, niettemin de man, tegen dat hooger tarief werkend, tot minder verdiensten komt, zoodat de afschaffing der bosjesjongens, ook al krijgt de werkman per stuk wat meer, toch in diens nadeel is?

A. Dat is werkelijk zoo. Maar de bosjesjongens zijn niet bepaald afgeschaffd. Wanneer een werkman mij vraagt, of hij een bosjesjongen mag gebruiken, dan maakt het een groot verschil, of hij vrijgezel dan wel gehuwd is.

4707. **V.** De een werkt dus met een jongen en de ander niet. Door wien wordt nu de tabak gestript voor die genen, die zonder jongen werken?

A. Voor die mannen laat ik de tabak strippen. Vroeger moest ieder sigarenmaker zelf voor het strippen zorgen.

4708. **V.** Was er dan vroeger een bepaalde dag voor het strippen?

A. Neen, ieder werkman had meestentijds een bosjesjongen en een stripjongen.

4709. **V.** Strippte hij zelf niet mede?

A. Neen.

4710. **V.** Er zijn toch werkplaatsen, waar de man zelf strippt?

A. Ja, dat gebeurt, wanneer de jongen niet genoeg voortgemaakt heeft.

4711. **V.** Door wien wordt de bosjesjongen aangenomen?

Enquête.—Haarlem.

A. Door den werkman, althans wanneer hij hem zelf betaalt. De stripjongens en de opleggers neem ik aan en betaal ik ook zelf.

4712. **V.** Wat zijn de verdiensten van de stripjongens?

A. f 1.50 en f 1, zij beginnen met f 0.50 of f 0.60. Sommigen kan men bijna niet aan het werk houden, zoodat ik er verleden week dan ook twee weg heb moeten doen. Doch ik heb een stripjongen, die wel voor twee werkt.

4713. **V.** Op welken leeftijd neemt gij de jongens aan?

A. Na hun 12de jaar. Ik eisch dan altijd van hen, dat zij een bewijs toonen, dat ze voldoende de lagere school hebben doorloopen, maar dat gaat soms moeilijk. Ik dring er dan wel bij de ouders op aan om de jongens nog naar school te sturen. 's Winters geef ik den jongens met plezier permissie om naar de avondschool te gaan, doch men kan ze er haast niet naar toe krijgen.

4714. **V.** Mag ik uit uw antwoord opmaken, dat gij ten slotte de jongens aanneemt, ook al vertoonen ze het bewijs niet?

A. Ja, wanneer ik bemerk, dat ze toch niet meer naar school zijn te krijgen, hetgeen dikwijls gebeurt.

4715. **V.** Doet gij dezelfde poging ook bij de bosjesjongens?

A. Daar kom ik niet mede in aanraking. Onlangs heb ik nog met een werkman gesproken over een jongen, die geen zin in het sigarenmaken had en liever smid wilde worden. Dit is toen ook werkelijk gebeurd en hij komt nu op de draaijerij van den Holl. Spoor.

4716. **V.** Zoudt gij het kunnen goedkeuren, als de wetgever den arbeid verbood vóór het 14de jaar?

A. Uit een zedelijk oogpunt ja, maar het zou een nadeel hebben, namelijk dat het wel wat zou in den weg staan aan het leeren van het vak. Als nu een jongen flink gestript heeft, mag hij als belooning 's avonds bij Jan of Piet een rookertje maken, en zoo leert hij het vak spelende.

4717. **V.** Maar zou het bezwaar overwegend zijn?

A. Onderwijs moet n°. 1 zijn en de vakquaestie moet zich later maar daarnaar regelen. Eene moeilijkheid is hierbij echter, dat vele ouders op dien leeftijd al gaarne wat door de kinderen zien inbrengen, zelfs zóó, dat zij mij wel eens met den leeftijd verschalkt hebben.

4718. **V.** Hoe lang werken de volwassenen?

A. Van 7 tot 8 uur, maar als ik veranderde, zou ik liever om 6 uur laten beginnen en wat vroeger eindigen.

4719. **V.** Blevén vóór de invoering der wet de bosjesjongens ook tot 8 uur?

A. Ja.

4720. **V.** Is het geen overwegend bezwaar, dat de jongens nu om 7 uur heen moeten?

A. Neen, zij werken wat aan en maken wat voorraad. Als zij willen, gaat dat wel, maar het is een toer om er hen aan te houden.

Een sigarenfabrikant leeft niet voor zijn plezier. Wij spraken over de loonen. Ik heb nu een paar dagen geleden iemand in het werk, die al 15 jaar lang bij mij had willen werken om in Haarlem te kunnen wonen. Die man heeft bij Pelletier te Utrecht gewerkt en maakte een fijne sigaar. Hij kreeg daarvoor f 1 per 100 stuks, doch, op mijn vraag, hoeveel hij ervan maakte, kreeg ik ten antwoord 600 à 700 in de week.

4721. *V.* Wat maakt die man nu bij u?

A. Dat weet ik nog niet, maar ik hoop spoedig hem beter werk te kunnen geven.

4722. *V.* Hoeveel sigaren maakt een knap werkman?

A. 2000 à 2500 in de week. Er zijn er, die het tot 3000 brengen, maar dan mogen zij wel op hun horloge werken en tot zichzelf zeggen: «zooveel per kwartier.»

4723. *V.* En dan gaan hun de vingers ook beven?

A. Ja, maar ik heb toch heel sterke lui, die het werk aan kunnen; ik heb er gehad, die f 18 in de week verdienden.

4724. *V.* Wat haalt een gemiddeld goed werkman bij u?

A. 11, 12 gulden vrij, maar dan moet het een goed man zijn, een man, die zijn vak kent, die geen Maandag houdt en goed doorwerkt tot Zaterdag toe. Maar hier komen wij aan een cardinaal punt in ons vak. Het gebeurt wel, dat men eerst 's Dinsdags goed begint, om dan 's Zaterdagmiddags heel hard te werken om zijn getal te halen. Een vrijgezel, die f 4 à f 4,50 kostgeld moet betalen, is tevreden, als hij f 7 à f 8 verdient; dus die komt 's Maandags wel — dat moet, want als ze wegblijven zonder boodschap te zenden, neem ik, ze Dinsdag niet meer —, doch er wordt dan haast niet gewerkt, maar alleen gepraat over het genoegen van den vorigen dag, enz.

4725. *V.* Wij hebben hier een werkman van u gehad, die verklaarde f 14 bruto te verdienen, daar gaat af f 1,50 of f 2 voor den jongen, dus blijft er f 12,50 of f 12 vrij. Was dat nu een heel goed werkman?

A. Ja.

4726. *V.* Daar staat tegenover de slechte werkman, die hetzij zijn vak niet verstaat, hetzij 's Maandags niet werkt; doch daar tusschenin staat de gemiddeld goede werkman, die fatsoenlijk werkt. Ons is gezegd, dat die het niet brengt tot f 10 en f 11 vrij geld in de week; is dat juist?

A. Ik heb er reeds een paar jaar een, die veel knapper is dan die, welken gij hier hebt gehad, maar die man mist den noodigen ijver, hij werkt niet hard. Wilde hij vlug werken dan kon hij f 18 per week verdienen.

4727. *V.* Wij hebben reeds gesproken over den invloed van het wegvallen van de bosjesjongens op de verdiensten. Wanneer ik mij goed herinner, heeft Van Kruijningen gezegd, dat, terwijl hij nu werkt met een jongen en netto verdient f 12 à f 12,50, hij, zonder jongen moettende werken, het niet verder zou brengen dan f 9. Is naar uwe meening dat verschil zoo groot?

A. Ja; die jongens hebben een groote vlugheid en handigheid in dat werk gekregen, want zij doen niets anders, en die heeft de werkman niet. Ik heb zelfs een werkman, die in het geheel geen bosjes kan maken.

4728. *V.* Geloofst gij, dat het verschil niet zoo groot zal zijn voor het toekomstig geslacht; doordat de menschen van jongs af gewend zullen worden om met den vorm te arbeiden?

A. Het vak is tweeledig. Bij het werken met den vorm ontstaat er licht een gebrek aan den sigaar, zoodat goede sigaren toch altijd uit de hand zullen moeten gemaakt worden.

4729. *V.* Maar er worden natuurlijk oneindig veel meer sigaren van mindere kwaliteit gemaakt. Nu was de strekking van mijne vraag deze: «wanneer een jonge borst van het begin af met den vorm werkt, zal hij dan, wanneer hij 30 jaren oud geworden is, in een week evenveel verdienen, als wanneer hij met de hand werkt en met behulp van een jongen?»

A. Wel zeker. Met blokken kan men eerder meer maken. Goed werk laat ik echter niet in blokken maken, maar uit de hand. In Duitschland doet men dat ook, gelijk ik in Bremen heb gezien.

4731. *V.* Krijgen de werklieden in geval van ziekte eenige tegemoetkoming van u?

A. Het is maar eens gebeurd, dat er bij mij een man ziek is geworden. Eens is er een gestorven ten gevolge van een bloedspuwing, doch tijdelijke zieken komen niet voor.

4732. *V.* Wat hebt gij dien man, waarvan gij eerst sprakt, toen gegeven?

A. Dat weet ik niet meer, het is zoo lang geleden.

4733. *V.* Werken uw sigarenmakers ook nog thuis?

A. Tegenwoordig niet meer.

4734. *V.* Toen zij het deden, werkten zij toen laat thuis, om nog wat meerte verdienen?

A. Dat weet ik niet. Eens heb ik een man, die niet vlug genoeg werkte en niet genoeg kon verdienen, een haantje als houtkoopersknecht bezorgd, zoodat hij er thans beter aan toe is.

4735. *V.* Nemen de menschen wikkels mede, wanneer ze thuis moeten werken, zoodat zij geen jongen noodig hebben?

A. Ja, wanneer er een bestelling is, waar haast bij gemaakt moet worden, nemen ze wikkels mede, en dan is het niet zooveel moeite om die thuis op te rollen.

4736. *V.* Wordt door vele sigarenmakers te Haarlem niet veel huis gewerkt voor eigen rekening?

A. Van mijn personeel niet. Vroeger had ik er een, die dat deed en ook mocht doen.

4737. *V.* Hebt gij nog iets mede te deelen?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Ik wensch van deze gelegenheid gebruik te maken om te wijzen op de hoogst gebrekkige wijze, waarop de patentwet wordt toegepast. Moet er een patentwet zijn, enfin, ik heb er altijd tegen

gestreden. maar dan zou het toch wenschelijk zijn, dat zij anders werkte dan nu het geval is. De wet slaat aan van 1—6, van 6—12, van 12—21 werklieden, enz. Ik ben gepatenteerd voor 21 man zal ik zeggen, maar nu wil ik voor eenige weken er een werkman bij hebben, doch dan zou ik vallen in den aanslag van 21 tot 33. Is dat niet ongehoord? Bovendien werken mijne menschen bij mij in huis, hun aantal is dus gemakkelijk te controleren, terwijl schilders, timmerlieden, stalhouders, enz. op dat punt veel vrijer zijn in hunne bewegingen, omdat hun knechts buiten de deur werken.

W. H. VOET.

A. KERDIJK, *Voorzitter.*

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

J. C. TH. HEYLIERS.

W. H. J. ROIJAAARDS, *Adj.-secretaris.*

Verhoor van **Abraham Van Damme**,

oud 37 jaar, bankwerker in de rijtuigfabriek van de firma Beynes, te Haarlem.

4738. De **Voorzitter**: Werkt gij al lang bij de firma Beynes?

A. Al 16 jaar.

4739. V. Waar hebt gij uwe opleiding genoten?

A. Bij verschillende burgerpatroons.

4740. V. Op welken leeftijd zijt gij bij het vak gekomen?

A. Op mijn 13de jaar.

4741. V. Waart gij tot dien leeftijd op school geweest?

A. Ja, ik heb de geheele school doorlopen.

4742. V. Er zijn er zeker wel in uw vak, waarmede dat niet het geval is?

A. Ja, die zijn er wel.

4743. V. Hoe denkt gij over de quaestie van het verhoogen van den minimum-leeftijd, waarop de arbeid mag aanvangen?

A. Die mocht zeker wel verhoogd worden tot het 14de jaar, vooral omdat er velen zijn, die anders de geheele school niet hebben doorlopen, als zij op het vak komen.

4744. V. Spijt het u, dat er, toen gij jong waart, nog geen wettelijk verbod was om vóór het 14de levensjaar arbeid te verrichten in fabrieken of werkplaatsen?

A. Zeker, ik was liever op school gebleven, maar mijn ouders konden het niet uitzingen.

4745. V. Wanneer echter door de wet dat verbod thans werd ingevoerd, zou juist dat bezwaar voor vele ouders ontstaan.

A. Ja wel, maar dan zouden de loonen wel hooger worden.

4746. V. Meent gij inderdaad, dat, indien de wet in dien zin werd gewijzigd, de loonen der volwassenen zouden stijgen?

A. Ja, dan zouden de werklieden er meer voor opkomen, terwijl zij nu baseeren op hetgeen de kinderen in kunnen brengen.

4747. V. Dus gij meent, dat het verbod van arbeid beneden het 14de jaar indirect tot verhoogen der loonen zou leiden?

A. Ja wel.

4748. V. Hebt gij zelf kinderen?

A. Ja, drie.

4749. V. Werken die al?

A. Mijn oudste is pas 12 jaar.

4750. V. Gesteld, dat het verrichten van arbeid verboden werd beneden het 14de levensjaar, zoudt gij dan meenen, dat de jongens van 14—16 jaar mee zouden kunnen werken met de volwassenen, of zou dan naar uw oordeel de wetgever nog maatregelen moeten nemen om dezen, na betrekkelijk korten arbeid, des avonds nog onderwijs te doen genieten?

A. Ja zeker, dat is zeer noodig.

4751. V. Zou dat niet weder een bezwaar voor de ouders zijn, doordat zij dientengevolge in die jaren minder zouden verdienen?

A. Dat is niet altijd zoo. Wanneer de werktijd korter werd, zou er wel wat bij komen.

4752. V. Hoe lang wordt er bij den heer Beynes in uwe afdeeling gewerkt?

A. 's Maandags van 's morgens 6 tot 's avonds 8 uur, en de overige dagen van 5 uur 's morgens tot 8 uur 's avonds. Daarvan gaat af aan rusttijd 's morgens $\frac{1}{2}$ uur, 's middags $1\frac{1}{2}$ uur en 's avonds nog $\frac{1}{2}$ uur. Vroeger werd er gewerkt van 's morgens 5 uur tot 's avonds 9 uur.

4753. V. Weet gij, waarom dat veranderd is?

A. Neen; verleden jaar is het veranderd.

4754. V. Wordt er sedert verleden jaar dikwijls na 8 uur 's avonds gewerkt?

A. Dat is dezen winter nog al voorgekomen.

4755. V. Hoe laat wordt het dan wel?

A. 10 uur 's avonds; 's Zaterdag wel eens 11 uur.

4756. V. Komt dat zelden of dikwijls voor?

A. In onze afdeeling niet veel.

4757. V. Vindt gij uw werkdag een zeer langen?

A. Zeker, vooral om met den winter om 5 uur te beginnen.

4758. V. Werkt gij op stuk?

A. Ja.

4759. *V.* Indien de heer Beynes u vroeg, of gij kans zoudt zien om in minder uren evenveel en even goed werk te leveren, en u voorstelde om het, zonder verhooging van het stukloon, drie maanden te probeeren, zoudt gij dat aandurven?

A. Ik wel, vooral omdat men in den winter des morgens om 5 uur toch nog niet in staat is om flink aan te pakken.

4760. *V.* Geloof gij, dat uwe medewerklieden het evengoed zouden aandurven?

A. Zeker.

4761. *V.* Wordt het werk aan elken man afzonderlijk uitgegeven of aan ploegen?

A. Eene groote partij werk van eenige wagens b. v. soms aan ploegen van 13 of 14 man.

4762. *V.* Wordt in dat geval het gezamenlijke loon aan één man uitbetaald?

A. Neen, aan ieder afzonderlijk, percentsgewijze.

4763. *V.* Toen gij vroeger bij anderen werktet, hebt gij toen wel bijgewoond, dat aan eenige werklieden te zamen een bankbiljet werd uitbetaald?

A. Bij mijn vorige patroons was nooit van aangenomen werk sprake.

4764. *V.* Hoeveel maakt gij met uw arbeid in de week?

A. $72\frac{1}{2} \times 16 \text{ cent} = f 11.60$, en daar gaat 11 centen ziekenfonds af, dat is dus $f 11.49$ in het handje.

4765. *V.* Dat is het gewone uurloon, maar hoeveel verdient gij feitelijk met op stuk te werken?

A. Daarvoor reken ik 25 à 30 percent er bij.

4766. *V.* Is het zelden onder de 25 pct.

A. Ja.

4767. *V.* En ook zelden boven de 30 pct.?

A. Wij mogen niet hooger dan 30 pct. komen.

4768. *V.* Wij hebben een werkman van een andere fabriek gehoord, die zeide, dat 25 pct. boven uurloon werd gemaakt, doch die er ook bijvoegde, dat men niet hooger mocht gaan. Maar op mijn vraag, wat dat niet-mogen beteekende, wist hij geen goed antwoord te geven. Wat bedoelt gij er mede?

A. Het loon boven de 30 pct. zou worden gekort.

4769. *V.* Wil de uitdrukking: «wij mogen niet hooger», misschien zeggen, dat de tarieven zouden verlaagd worden, indien men meer bleek te maken dan 30 pct.?

A. Ja, dat wordt er bij gezegd.

4770. *V.* Is de fabrikant misschien bevreesd, dat he werk dan minder goed zou worden gemaakt?

A. Neen, want dat kan men nazien.

4771. *V.* Of dat de werkman zich te veel zou inspannen?

A. Ik weet het niet. Ik niet; van daar, dat ik het graag zou aandurven om een uur minder per dag te werken.

4772. *V.* Komt bij de firma Beynes nacht- of Zondagswerk voor?

A. Vroeger wel, nu niet, of het moet reparatie aan de machine wezen.

4773. *V.* Kwam het vroeger dikwijls voor?

A. Soms wel drie nachten in de week.

4774. *V.* Op zoo'n dag, wanneer men den nacht moest doorwerken, hadt gij 'smiddags om 5 uur het laatst geschoft. Hoe ging het dan verder?

A. Dan werkten wij tot 's nachts 12 uur, hadden dan rust tot 1 uur. Daarna werkten we tot 8 uur 'smorgens en van dien tijd af ging het tot 9 uur 's avonds gewoon door, met de rusttijden natuurlijk.

4775. *V.* Kwam het wel twee nachten achtereenvolgend voor?

A. Neen, wel 3 in de week. Den laatsten keer was het dan de nacht van Zaterdag op Zondag.

4776. *V.* Hoe komt het, dat het nu niet meer gebeurt?

A. Er is nu meer volk te krijgen, en dat was toen niet het geval.

4777. *V.* Zoodra het kon, heeft de patroon er dus een eind aan gemaakt?

A. Ja, en de baas ook, want die zag wel, dat het meer na- dan voordeel gaf en men toch half werk leverde.

4778. *V.* Werd het nachtwerk hooger betaald?

A. Ja, een kwartier per uur over.

4779. *V.* Waart gij des ondanks blij, dat gij er af waart?

A. Ja.

4780. *V.* Geloof gij, dat ééns in de week 's nachts doorwerken een mensch sloopt?

A. Men wordt er niet beter op, vooral bij aangenomen werk, en wat je op den dag wint, wordt 's nachts verloren.

4781. *V.* Een getuige, die niet op de fabriek van den heer Beynes werkt, heeft verklaard, dat er nog al eens moeilijkheid ontstaat over het loon voor aangenomen werk. Wat weet gij daarvan?

A. Ik heb er nooit last mede gehad, en zou het wel merken, als anderen dat hadden. Wel heb ik gehoord, dat het vroeger wel het geval is geweest.

4782. *V.* Wie bepaalt den prijs van het werk?

A. De baas, soms na overleg met het volk.

4783. *V.* Gaat dat in welwillenden geest?

A. Dat gaat wel. Van nieuw werk krijgen wij altijd 25 pct. boven het uurloon.

4784. *V.* Nog is ons verteld, ook door een getuige, die niet bij den heer Beynes werkt, dat er overal, maar nergens meer sterke drank wordt gedronken dan daar. Is dat ook uw oordeel?

A. Ik meen, dat dit sterk overdreven was, want er staat $f 4$ boete op inbrengen of drinken of hebben van jenever.

4785. *V.* Zijn er nog boeten voor andere zaken?
A. Ja, voor het laten branden van licht en voor te laat komen.

4786. *V.* Door wie worden die boeten opgelegd?
A. Door de bazen.

4787. *V.* Maar moet die oplegging goedgekeurd worden op het kantoor?

A. Och, wat de bazen doen, is goed, want zij zullen geen boeten opleggen, als zij iemand niet snappen.

4788. *V.* Meent het volk wel eens, dat het ten onrechte wordt beboet?

A. Neen, want wie bijv. op drank inbrengen gesnapt wordt, heeft dien bij zich, en zoo is alles: je wordt niet gesnapt, als er niets te snappen is.

4789. *V.* Bestaat de /1 boete op het drinken zoowel als op het inbrengen van drank?

A. Ja.

4790. *V.* Wat gebeurt er met de boeten? Worden zij in het ziekenfonds gestort?

A. Dat weet ik niet; er hangt wel een reglement bij de poort, maar dat ken ik niet, want ik kom aan den anderen kant binnen.

4791. *V.* Gij hebt dus alleen van hooren zeggen, wat er in dat reglement staat?

A. Ja, want ik heb aan dien kant van de fabriek, waar het hangt, niet noodig.

4792. *V.* De privaten zijn immers in de smederij zelf?

A. Ja, in elke afdeeling zijn de privaten binnen.

4793. *V.* En zij hebben niet behoorlijk lucht, is het wel?

A. Neen, weinig, hoewel er wel luchtkokers zijn.

4794. *V.* Ik heb die privaten bezocht, zij zagen er verre van mooi uit. Is er, gelooft gij, geen gelegenheid om ze buiten uit te bouwen?

A. Neen, want er is geen open ruimte om de fabriek heen.

4795. *V.* Zijn alle werklieden in het ziekenfonds van de fabriek?

A. Ja, dat wordt iedereen 's Zaterdags afgehouden.

4796. *V.* Hebben de werklieden het medebeheer van dat fonds?

A. Neen.

4797. *V.* Wordt er ook niet verslag uitgebracht over den stand van het fonds?

A. Neen.

4798. *V.* Weet gij niet, of de firma van haar kant iets stort bij de 1%, die de werklieden bijdragen?

A. Neen; ik heb er in al die 16 jaren, dat ik er ben, ten minste niets van gehoord.

Enquête.—Haarlem.

4799. *V.* Wordt daar nooit eens onder elkaar over gesproken?

A. Ja, door enkelen wel, als zij de fabriek verlaten, maar dan wordt altijd gezegd, dat het immer zoo is geweest en dat het goed staat.

4800. *V.* Dat wil ik gaarne gelooven; zoudt gij er intusschen belang in stellen te weten, hoe het met het fonds staat, en wenschen, dat de werklieden het medebeheer hadden?

A. Zeker, want het zou kunnen zijn, dat het ziekengeld hooger kon wezen.

4801. *V.* Ja, maar het zou ook kunnen blijken, dat er te kort komt, en dat de firma het te kort dekt.

A. Dan zouden onze bijdragen verhoogd kunnen worden.

4802. *V.* Hoe hoog is de uitkeering?

A. 11½ maal de helft van het uurloon; wie 16 cents per uur heeft, krijgt een matig bedrag, maar wie 12 cents heeft, krijgt maar 11½ maal 6 cents, dat is / 4.20.

4803. *V.* Zijn de meeste werklieden nog in andere fondsen daarenboven?

A. Niet allen, maar wel veel, omdat de uitkeering van het fabrieksfonds te laag is. Ik zelf ben echter in geen ander fonds.

4804. *V.* Er is ons door verscheiden getuigen, ook door werklieden, op grond van hun ervaring gezegd, dat het aan den eenen kant wel noodig is, dat de werkman, wanneer hij ziek is, zijne gewone inkomsten behoudt, maar dat dit aan den anderen kant zoo gevaarlijk is, want dat men dan zoovele zieken heeft — met andere woorden: dat er dan misbruik wordt gemaakt. Wat is uw meening daaromtrent?

A. Dat is de fout van die vele fondsen; er zijn er, die wel in drie fondsen zijn, en het is opmerkelijk, dat juist die menschen het meeste ziek zijn.

4805. *V.* Een werkgever gaf vroeger het geheele loon bij ziekte, maar een werkman zelf verklaarde ons, dat daarvan misbruik werd gemaakt.

A. Dan was zeker het toezicht niet goed.

4806. *V.* Zoudt gij meenen, dat in eene groote zaak als die van den heer Beynes het toezicht gemakkelijker te regelen is?

A. Ja, maar men moet daarvoor ook werklieden nemen; wij kennen spoedig onze klantjes.

4807. *V.* Zoudt gij wenschen, dat de contributie iets verhoogd werd, om bij ziekte meer uitkeering te kunnen geven?

A. Ja.

4808. *V.* Waarom gaat gij dan niet in een ander fonds er bij?

A. Wanneer ik in een ander fonds ga, dan lijd ik er ook onder, dat anderen er misbruik van maken. Want juist door de vele fondsen komt misbruik; er is geen contrôle meer te houden in vele fondsen; anders is het wanneer men maar één fonds heeft, dan controleeren de arbeiders elkander.

4809. *V.* Er zijn bij de firma Beynes zeker al wel oudjes geweest, die niet meer werken konden; hebben die pensioen gekregen?

A. Ja, f 2.50 per week.

4810. *V.* Is dat regel bij de firma, wanneer men tot hoogen leeftijd gewerkt heeft?

A. Dat kan ik niet zeggen; wij hebben van niets reglementen.

4811. *V.* f 2.50 is voor zulk een oudje een zeer welkome tegemoetkoming, maar veel is het niet, vindt ge wel?

A. Neen, ik vind het weinig.

4812. *V.* Gij hebt gezegd u wel een paar centen per week meer te willen getroosten om meer uitkeering te krijgen uit het ziekenfonds. Wanneer gij nu uw ouden dag kondet verzekeren op deze wijze, dat de patroon een gedeelte en gij een ander moest storten en daardoor een recht op uitkeering kreeg, wat zoudt gij daarvan zeggen?

A. Dat zou ik goed vinden, want dan was men meer gewaarborgd tegen armoede op den ouden dag.

4813. *V.* Zoudt gij dus die geruststelling gaarne willen koopen door ook van uw kant daarvoor een offer te brengen?

A. De patroon is natuurlijk degeen, die de vruchten geplukt heeft van den arbeid van den werkman, en nu zal het er vooral toch wel op aankomen, dat hij bijdraagt.

4814. *V.* Ik begrijp, dat gij van den patroon de grootste bijdrage begeert; maar is het wel geheel juist, dat de patroon alleen de vruchten plukt van den arbeid van den werkman? Zou het niet juister zijn te zeggen: patroon en werkman hebben beiden de vruchten geplukt, en behooren dus beiden bij te dragen?

A. U moet mij niet kwalijk nemen, wanneer ik het niet geheel en al met u eens ben. Wanneer een patroon eenige jaren zaken gedreven heeft, is hij onder dak, maar de werkman wordt steeds armer.

4815. *V.* Is ook het eerste wel altijd waar?

A. Niet altijd. Maar wat ik van den werkman gezegd heb, komt altijd uit.

4816. *V.* Heb ik u intusschen goed begrepen, dat gij het beginsel, volgens hetwelk beiden zouden bijdragen, goedkeurt; al zou de patroon het meest moeten bijdragen? Of verwerpt gij dit en wilt gij den werkman buiten alle verplichting tot bijdragen houden?

A. Wat ik zoeven zeide, dat de patroons toch hoofdzakelijk de vruchten van ons werken plukken, en wij later op straat gezet worden, is toch, dunkt mij, niet billijk. Nu zou ik het toch zeker billijk achten, dat, wanneer er een fonds gesticht werd, waaruit de werkman op zekeren leeftijd kan trekken, dit door de gezamenlijke patroons werd tot stand gebracht.

4817. *V.* Het komt dus hierop neer, dat gij het het billijkst zoudt vinden, dat de patroons alleen daaraan betaalden?

A. Ja.

4818. *V.* Gesteld echter, dat de wetgever daar geen ooren naar had, maar zóódanig besliste, dat beiden moesten

betalen, zoudt gij dat dan toch een grooten vooruitgang vinden bij hetgeen thans is?

A. Ik zou althans van twee kwaden het beste kiezen.

4819. *V.* Zijt gij lid van werkliedenverenigingen?

A. Ja, van de afdeeling Haarlem van den Metaalbewerkersbond.

4820. *V.* Ook van eene bouwvereniging?

A. Ja.

4821. *V.* Hebt gij daartoe besloten op grond van het goede, dat gij van anderen hadt gehoord?

A. Ja, ik hoopte op die manier eene betere woning te krijgen voor hetzelfde geld.

4822. *V.* Maar de verwachting, huiseigenaar te worden, hadt gij niet?

A. Neen, daarvan komt toch niets.

4823. *V.* Wij hebben toch gehoord van lieden, die een heel aardig sommetje op het boekje hadden en het huisje als spaarpot gebruikten.

A. Dat kan wel zijn. Ik heb dat ook wel gehoord. Er zijn er ook, die het huisje weer overdoen om aan geld te komen.

4824. *V.* Gebeurt dit niet alleen, omdat men de stad moet verlaten of verhuizen moet, maar ook om aan geld te komen?

A. Ja, en dan wordt er wel eens een kleine winst op behaald, vooral wanneer het een huisje is, waar men veel moeite aan heeft gedaan.

4825. *V.* Waaruit dus volgt, dat men na verloop van jaren toch een belangrijke waarde aan zoo 'n huisje heeft gekregen?

A. Zeker.

4826. *V.* Neemt de ingenomenheid der arbeidersbevolking met die bouwverenigingen toe?

A. Ja, wel uit het oogpunt van goede woning, niet uit dat van eigendomsverkriging, want dat is maar illusie.

4827. *V.* Meent gij ook, dat de woningen der bouwverenigingen voldoen aan billijke eischen van den werkmansstand, zoodat men in dat opzicht op den goeden weg is?

A. Ja zeker, en dat wordt telkens beter, want de volgende trekt weder partij van de ondervinding, die voorafgegaan zijn.

4828. *V.* Waar gaat uw jongen van 12 jaar school?

A. Op de doopsgezinde school.

4829. *V.* Zult gij hem daar tot zijn 14de jaar laten?

A. Daarvan ben ik zeker.

4830. *V.* Verricht gij werkzaamheden, waardoor onmiddellijk gevaar ontstaan kan voor de oogen?

A. In zooverre als er met hakken splinters in de oogen kunnen komen.

4831. *V.* Zijn de werktuigen voldoende beveiligd om ongelukken te voorkomen?

A. Neen, die staan open en bloot.

4832. V. Is daar in den laatsten tijd geen verandering in gekomen?

A. Neen, dat is nog net als het altijd is geweest.

A. VAN DAMME.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

J. C. TH. HEYLIERS.

W. H. J. ROJAARDS, Adj-secretaris.

Verhoor van Hendrik Figée Jr.

oud 53 jaar, machinefabrikant, firma Gebr. Figée, te Haarlem.

4833. De Voorzitter: Hoe talrijk is uw personeel?

A. 171 volwassen personen, dat wil zeggen werklieden boven de 16 jaar, en 7 daar beneden.

4884. V. Vroeger was dit laatste getal grooter, meen ik; krimpt gij het wellicht stelselmatig in?

A. Tot nog toe niet, maar het zou kunnen gebeuren, als ik te veel last kreeg van de bepaling, dat die jongens om 7 uur moeten uitscheiden; daardoor toch worden ploegen incompleet en moeten zij aangevuld worden met volwassen arbeiders. Ik heb dat echter zóó weten te regelen, dat ik er geen last van heb.

4835. V. Hoe is de arbeidsduur bij u geregeld?

A. De werkdag is van 's morgens 6 tot 's avonds 8 met rusttijden van 8 uur tot half 9 's morgens, van 12 tot kwart over een 's middags, en van half 5 tot 5 uur 's avonds.

4836. V. Er blijft dus een werkelijke arbeidsduur van 11½ uur?

A. Ja, maar dat is niet de normale arbeidsdag in dien zin, dat er altijd zoolang gewerkt wordt. Tot 8 uur is de langste arbeidsduur, tenzij de eene of andere afdeling het heel erg druk heeft; maar ik heb gaarne dat korter gewerkt wordt, zoodat meestal de menschen om 7 uur weggaan, en als het slap is, scheid ik om 6 uur uit.

4837. V. Als het druk is, gaan de menschen derhalve ook wel later weg dan 8 uur?

A. Ja wel.

4838. V. Ons is gezegd, dat het een paar jaar geleden veel meer voorkwam dan tegenwoordig; is dat zoo?

A. Dat is zoo.

4839. V. De gewone arbeidsduur is dus thans 11½ uur. Ik heb aan een getuige uit uw vak gevraagd, of

hij geloofde, dat, indien tot hem gezegd werd: «voortaan zal er geregeld een uur korter gewerkt worden en uwe feitelijke verdiensten zullen dezelfde blijven, indien blijkt, dat gij in dien korteren tijd even veel en even goed werk verricht, als met dat eene uur langer, zoudt gij dat dan aandurven?» en zijn antwoord luidde bevestigend. Wat is daaromtrent uw oordeel?

A. Ik geloof niet, dat het gaan zou. Want daarmee is het niet uit, want zij zouden al heel gauw verlangen weder een uur langer te werken tegen proportioneel hooger loon.

4840. V. En wanneer gij daaraan weerstand boodt?

A. Wat er dan gebeuren zou, weet ik niet, maar tegenover 200 man heeft men altijd veel tact noodig.

4841. V. Niettegenstaande het korter doen werken, zooals gij zeidet, uw sympathie wegdraagt, acht gij dus de toepassing er van bij u toch vrij hopeloos?

A. Hopeloos niet; men kan de toekomst niet reglementeeren. Maar men moet de verschillende karakters in aanmerking nemen.

4842. V. Hebt gij wel eens partieele proeven genomen in de aangeduide richting?

A. Dat gaat eenvoudig niet. Wel heb ik somtijds de draaiers een uur langer laten werken en de vuurwerkers een uur vroeger naar huis laten gaan.

4843. V. Zijt gij vaak in de noodzakelijkheid nachtwerk te laten verrichten?

A. Een zeer enkele maal.

4844. V. En Zondagswerk?

A. Dit is totaal afgeschaft; het komt nu alleen in de hoogst zeldzame gevallen voor, dat er iets aan de machine hapert.

4845. V. Geloof gij, dat, toen gij nog Zondagswerk liet verrichten, velen het geldelijk offer er voor zouden hebben over gehad om vrij te zijn?

A. Dat wel. Ik acht ook, dat niets zoo demoraliseerend werkt als Zondagsarbeid, en vind het zeer veel verkeerder dan nachtwerk. Nachtwerk is wel abnormaal, maar het kan noodzakelijk zijn, wanneer anders den volgenden morgen de machine niet zou kunnen doorloopen. Er zijn dus slechts sporadische gevallen van Zondags- en van nachtwerk. Wij laten wel eens 's Zaterdags om acht uur in plaats van om vijf uur uitscheiden, wanneer het erg druk is.

4847. V. Door meer dan één is gezegd, dat de patroon ook niet veel aan nachtwerk heeft. Is dit ook uwe meening?

A. Ja, het sorteert geen effect. De werkdag is al lang genoeg.

4848. V. Gesteld, dat de wetgever ook voor volwassen mannen een arbeidsduur b.v. van 10 of 11 uren vaststelde, gelijk dit nu reeds voor jeugdige personen en vrouwen is geschied, zoudt gij dit dan afkeuren?

A. Ja. Dit is eene quaestie van principe.

4849. V. Gij zeidet zoeven, dat de werkdag naar uw oordeel reeds lang genoeg, d. i. dus eigenlijk: te lang is. Zou daarin niet veel eerder verandering te brengen zijn, doordat de wet algemeene voorschriften gaf?

A. Ik keur de inmenging van den wetgever in deze af.

4850. V. Geloofst gij dan, dat men er zal komen zonder inmenging van den wetgever?

A. Dat weet ik niet. Ik kan natuurlijk alleen oordeelen over mijne fabriek, over mijne industrie.

4851. V. Gij moet mijne vraag ook zóó opvatten, dat wij prijs stellen op uw oordeel, juist voor zoover uwe industrie betreft.

A. De wetgever heeft zich daar niet in te mengen. Het is mijn streven om tot een korteren werkdag te geraken.

4852. V. Wanneer gij daartoe komt, zijn uwe werklieden — en gij zelf misschien ook — geholpen, doch niet de anderen, te wier aanzien niet hetzelfde geschiedt; zou het daarom niet noodig kunnen zijn dat de wetgever ingreep? Acht gij het desniettemin een principezaak, waarover niet te spreken valt?

A. Pardon, ik heb alleen bedoeld, dat ik (en in dien geest heb ik wel met u en andere leden der 2de Kamer gesproken) in het algemeen ben tegen inmenging van den wetgever op arbeidsgebied.

4853. V. Ook ten opzichte van arbeid van jongens en vrouwen?

A. Ja, maar over vrouwenarbeid kan ik niet oordeelen.

4854. V. Hebt gij wel jongens van 12 jaar in het werk?

A. Dat weet ik zoo niet, dat laat ik aan de bazen over; maar ik ga hun voor in humanen geest, en te zwakke jongens zullen zij in geen geval aannemen.

4855. V. Is voor het aannemen van jongens verplichtend, dat zij de lagere school hebben afgeloopen?

A. Die order heb ik niet gegeven.

4856. V. Beschouwt gij het niet als noodzakelijk, dat zij de geheele school hebben doorloopen?

A. Zeker. En ik ga nog een stap verder en meen, dat zij op een ambachtsschool moeten gaan.

4857. V. Gaan er jongens van u naar de burgeravondschool?

A. Ik geloof het wel van enkelen. Dat onderwijs wordt gesteund. Sommige jongens van bijzonderen aanleg en ambitie krijgen ook wel teekenles door een van de heeren van het technisch bureau.

4858. V. Zijt gij niet voornemens eene inrichting van onderwijs aan uwe fabriek te verbinden?

A. Ja. In dien geest heb ik wel met mijn volk gesproken. Het plan is echter nog niet in details uitgewerkt, maar komt hierop neder, dat ik de jongens, ook zoons van werklui, die in die richting willen, onderwijs zal laten geven, opdat zij goed Hollandsch, een vreemde taal, Fransch of Engelsch, teekenen en wat aardrijkskunde zullen kennen.

4859. V. Doch het ambacht zelf zouden de jongens er niet leeren?

A. Neen.

4860. V. Hecht gij voor uwe aanstaande werklieden groote waarde aan de kennis van een vreemde taal?

A. Ja. Wij zenden wel werklieden naar vreemde landen, Duitschland, Rusland, Singapore, Argentinië; dan zit men er mede, als zij alleen Hollandsch kennen; dan zoeken wij maar de gladsten uit en die moeten er zich maar doorslaan, doch daarbij beschouw ik de fabriek als een groot huishouden, waarvoor ik eenigszins zorg moet dragen.

4861. V. Gij zijt een voorstander van ambachtsscholen gebleken. Deelt gij niet de vrees, die wel geuit wordt, dat de jongens er het ambacht toch niet goed leeren, maar er wel pedant worden?

A. Tot vóór twee maanden dacht ik er wel zoo over, maar sedert heb ik eene andere meening gekregen. Men zocht mij toen aan om voorzitter te worden van een tentoonstelling van hetgeen op ambachtsscholen was gemaakt. Ik heb dat eerst geweigerd, maar toen ik die taak had aanvaard, wilde ik mij ook zooveel doenlijk op de hoogte stellen. Ik heb toen de Rotterdamsche ambachtsschool bezocht, en wat ik daar zag, heeft mij van mijn vroegere meening totaal bekeerd. Ik heb toen gezien, hoe dat onderwijs de jongens ontwikkelt, en opgemerkt, dat jongens daar op hun 16de, 17de jaar verder zijn dan andere jongens op 19-, 20jarigen leeftijd, die hun opleiding in de werkplaats hebben genoten. Daarbij brengen de jongens op de ambachtsschool hun leertijd in een vrij wat beschaafder omgeving door dan in de werkplaats. Na dien tijd heb ik mij meer met het ambachtsonderwijs ingelaten en ben ik in mijne nieuwe meening bevestigd, door hetgeen ik van de andere ambachtsscholen gezien heb.

4862. V. Dermate, dat gij thans van oordeel zijt, dat het op den weg van den Staat ligt om de ambachtsscholen te bevorderen?

A. Ja.

4863. V. Meent gij intusschen, dat alle toekomstige ambachtsscholen op die scholen zullen kunnen worden opgeleid?

A. Ik geloof niet, dat dit mogelijk is. Er moet een leerlingstelsel naast staan.

4864. V. Voor die anderen dus: de practijk leeren in de werkplaats, gepaard met theoretisch en teekenonderwijs?

A. Juist.

4865. V. Verwacht gij veel van een leerlingstelsel, waarop gij zoeven doeldet en waaronder gij vermoedelijk een contract verstaat met de ouders der jongens?

A. In Duitschland en Engeland werkt het goed. De ambachtsscholen hier kunnen niet zóó uitgebreid worden, dat zij alle jongens kunnen opnemen. Men moet dus krijgen de opleiding van jongens bij bazen of in werkplaatsen; dit nu is niet gereglementeerd, en zoo weinig ik van reglementeeren houd, zou ik dit toch gereglementeerd wenschen te zien.

4866. V. En uw beginsel, dat gij zijt tegen inmenging van den wetgever op arbeidsgebied?

Verscheidene werklieden hebben ons gezegd, wat betreft de opleiding van jongens in werkplaatsen: «wanneer men den jongen bij een kleinen baas kan krijgen, die zich met hem afgeeft, dan gaat het;

maar in een groote fabriek gaat het niet; daar geeft de chef wel orders, maar de jongens worden toch aan zich zelve overgelaten». Geloof gij, dat dit juist is?

A. Ja. Bij ons komen dikwijls heeren om jongelui, die van de hogere burgerschool komen, bij ons te plaatsen om opgeleid te worden. Ik antwoord hun echter altijd: «laat den jongen liever eerst een jaar bij een smid gaan om de eerste handgrepen van het vak te leeren; want komt hij zoo bij ons, dan wordt er een loopje met hem genomen, maar kent hij de eerste handgrepen, dan heeft een van onze smeden hem gaarne bij zich als adsistent».

4867. V. Wordt er bij u uitsluitend op stuk gewerkt?

A. Uitsluitend niet.

4868. V. Worden echter de werklieden, ook al werken zij meestal op stuk, op uurloon aangenomen?

A. Ja, dat is zoo.

4869. V. Is het juist, dat het loon bij u varieert van 14 tot 23 centen per uur?

A. Voor de werklieden bedraagt het van 18 tot 21 centen, en voor de sjouwers 14 centen.

4870. V. Maken zij intusschen met hun stukwerk meer dan het uurloon?

A. Ja.

4871. V. Wanneer daarentegen het uurloon niet wordt gehaald, wordt het dan toch uitbetaald?

A. Ja.

4872. V. Hoever kunnen zij het brengen met stukwerk?

A. Wel tot 50 percent. Dit zijn de mannen, die een kolossale handigheid verkregen hebben in het maken van voedingstoestellen.

4873. V. Wanneer de verhooging van het stukwerk zoo aanzienlijk is, wordt dan het tarief niet verlaagd? Een getuige heeft ons verzekerd, dat, wanneer de verdienste tengevolge van het stukwerk ver boven het uurloon stijgt, zij toch nooit meer dan 30 percent mogen maken. Zijne bedoeling daarbij was, dat wanneer het percentage hooger steeg, het tarief verlaagd werd. Geschiedt dit bij u niet?

A. Dat kan bij ons niet gebeuren, omdat onze fabriek geen tarief heeft. Het heeft zelden plaats, dat dat daar twee malen hetzelfde soort van werk gemaakt wordt.

4874. V. Wanneer er dus gezegd wordt, dat er bij u niet meer dan 25 $\frac{1}{2}$ à 30 $\frac{1}{2}$ mag oververdiend worden, is dat slechts een los gezegde zonder feitelijken grond?

A. Ja, het is onjuist.

4875. V. De uitbetaling van het loon geschiedt 's Zaterdagavond, niet waar?

A. Ja.

4876. V. Wordt dan ook dadelijk het overgeld wegens stukwerk verrekend?

A. Niet altijd. Het is daarmede eigenaardig gesteld. Wanneer een ploeg van 8 man bijv. een werk van f 600

heeft aangenomen, kan het gebeuren, dat zij de berekening wat schraal genomen hebben. Wij zien dan in de uitvoering wel, dat zij het uurloon er niet uit kunnen halen. Dan doen wij er geen geld bij, maar zetten er een stuk werk naast, waarvoor wij ook f 600 betalen, en waar voor hen goed wat aan te verdienen valt. Zoo duurt het somtijds maanden, voordat de beide werken afgeloopen zijn, en zij aanspraak hebben op hun geld.

Nu gebeurt het dikwijls, dat er een voorschot op het werk gevraagd wordt. Dit mag eigenlijk niet, maar de boekhouder heeft daar een aparte kas voor, hoewel het heet, dat ik daarvan niets weet.

4877. V. Er bestaat dus, wat het tijdstip der afrekening van het overgeld betreft, geen vaste regel, doch dit gebeurt naar gelang van de omstandigheden?

A. Ja, wanneer het werk af is, krijgen ze hun geld, al duurt het wel een week langer, ingeval de werkmeester het druk heeft.

4878. V. Zijt gij veel in de noodzakelijkheid om boeten toe te passen?

A. Neen, niet veel.

4879. V. Voor misbruik van sterken drank wordt zeker een zware boete geheven?

A. Dit komt bij ons niet voor, althans zeer zelden.

4880. V. Wij hebben hooren zeggen: «de heeren denken wel, dat er weinig wordt gedronken, doch dit hebben zij mis». Acht gij dit op uwe fabriek niet van toepassing?

A. Misschien op de vuurwerkerij, maar anders niet.

4881. V. Worden de boeten door den baas opgelegd?

A. Ja.

4882. V. Maar moeten zij altijd nog door u worden goedgekeurd?

A. Alles is omschreven in het reglement, diverse boeten voor te laat komen en voor het binnen brengen van jenever. Ik meen, dat deze laatste f 2.50 is. De baas heeft dus slechts het reglement toe te passen en doet dit naar behooren.

4883. V. Wordt er ook beboet voor minder goed werk?

A. Dat is niet uit te maken. Het is ondoenlijk.

4884. V. Er is een onderling ziekenfonds aan uwe fabriek, niet waar?

A. Ja.

4885. V. Is het lidmaatschap daarvan verplicht?

A. Neen, maar velen zijn er toch lid van.

4886. V. Wordt dat fonds door de werklieden zelf beheerd?

A. Ja, en het gaat zeer goed, beter dan dat ik er mij mede bemoeide.

4887. V. Is de belangstelling er voor groot?

A. Ongezond groot, omdat zij eens per jaar uitdeelen om winterprovisie te koopen.

4888. *V.* Maar niet om feest te houden?

A. Neen, er wordt een nuttig gebruik van gemaakt, maar die uitdeeling keur ik toch af.

4889. *V.* Draagt de firma iets bij aan dat fonds?

A. De helft der boeten; dat bedraagt wel niet zoo heel veel, maar over 170 man toch wát.

4890. *V.* Waar blijft de andere helft der boeten?

A. In de kas der firma.

4891. *V.* Op grond, dat door het loete beloopen geldelijk nadeel aan de firma veroorzaakt is?

A. Gedeeltelijk. Van dat geld wordt ook uitkeering gegeven aan lui, die langer dan 13 weken ziek zijn en dan uit het ziekenfonds niets meer krijgen.

4892. *V.* Krijgt iemand, wien een ongeluk tref, gedurende zijn ongeschiktheid om te werken het volle loon?

A. Neen, dan trekt hij uit het ziekenfonds.

4893. *V.* Zou niet de billijkheid eischen, dat de geldelijke nadeelen, die het gevolg zijn van een ongeluk, bij den arbeid gekregen, gedragen werden door den werkgever?

A. Als het bewezen kan worden, dat het niet een gevolg is van roekeloosheid of ongehoorzaamheid, wel, en dat gebeurt ook meestal. Een paar menschen, die in zulk een geval verkeerden, hebben een baantje gekregen als magazijnknecht of op het kantoor.

4894. *V.* Hebt gij nooit overwogen om uw personeel tegen ongelukken te verzekeren?

A. Ja, maar ik heb nog geen besluit genomen.

4895. *V.* Wordt er alleen gesmeerd als de machine stilstaat?

A. Ja, dat is voorschrift, waarvan bij mijn weten, niet wordt afgeweken.

4896. *V.* Als beweerd wordt, dat het in de draaierij wel plaats heeft, terwijl de boel loopt, gebeurt dat in strijd met uw wil?

A. Ja.

4897. *V.* Hoe worden de riemen opgelegd?

A. Met de hand, maar bij stilstaande machines, en door één persoon.

4898. *V.* Als een werkman het zelf doet, handelt hij dan ook in dit opzicht in strijd met uw gebod?

A. Ja.

4899. *V.* Heeft uw firma oud-gedienden, die door haar gepensionneerd zijn?

A. Ja.

4900. *V.* Is daar een vast bedrag voor?

A. Neen, wij hebben 5 van die oude werklieden gehad en hebben er nu nog drie; het bedrag van het pensioen voor die menschen heb ik zelf bepaald naar het aantal jaren, dat zij bij mij zijn geweest; zij hebben gehad f 6, f 4 en f 2.50; de een was ongeveer 25 jaar bij ons geweest, de anderen 12 en 10 jaar.

4901. *V.* Zou door u, in verband met uw principielen tegenstand tegen inmenging van den wetgever op arbeidsgebied, worden afgekeurd eene wettelijke regeling, door welke aan den arbeider een pensioen werd

verzekerd op den ouden dag, zóó dat de patroon en de werkman ieder een deel van de premie bijdroegen, maar dan ook de werkman, wanneer hij naar een anderen patroon ging, recht zou behouden op het pensioen, terwijl de nieuwe patroon op zijn beurt de premie verder moest betalen?

A. Dat durf ik niet zeggen, maar ik vind het eene groote onrechtvaardigheid in onze maatschappij, dat werklieden, die hun levenlang zich fatsoenlijk hebben gedragen en hun plicht hebben gedaan, wanneer zij te oud worden om te werken, aan de publieke liefdadigheid worden overgelaten. Die menschen verdienen, dat zij op hun ouden dag geen gebrek lijden, en wanneer algemeene maatregelen werden genomen om dat te voorkomen, zoudt gij in mij een eersten voorstander daarvan vinden. Maar ik zou nog niet weten, hoe die maatregelen getroffen zouden moeten worden.

4902. *V.* Wij kunnen daaromtrent niet in details komen op dit oogenblik; ik wensch dan ook alleen uwe meening te weten over het beginsel.

Heb ik u nu goed begrepen, dat gij het in beginsel zoudt goedkeuren, indien een man, die niet zijn geheele leven bij u bleef werken, maar slechts eenige jaren, om vervolgens naar een ander te gaan, die dan premie op zijn beurt betaalde, het recht op het pensioen verzekerd bleef, hem door uwe bijdrage in de toekomst geschonken?

A. Ja wel, hoewel ik nog niet zie, hoe dat zou moeten geregeld worden.

4903. *V.* Ik stelde u de vraag te meer, omdat naar mijn meening de quaestie niet anders is op te lossen, zonder dat de man als 't ware een *servé* zou worden in de onderneming, waar hij eenmaal den arbeid heeft aangevangen.

A. In het algemeen kan ik mij met uwe zienswijze vereenigen. In beginsel meen ik, dat een werkman, die zijn plicht heeft gedaan, verdiend heeft om zijn ouden dag rustig te kunnen doorleven.

4904. *V.* Over details in de wijze van oplossing van het probleem wilt gij u derhalve niet uitlaten, maar de zaak zelve wekt uwe belangstelling, en gij zoudt u verheugen, over een doelmatige oplossing?

A. Zeker, dat moet gebeuren. Maar men laadt eene heel groote verantwoordelijkheid op zich bij het bepalen nu reeds van maatregelen. Men zal goed moeten overwegen alvorens te beslissen.

4905. *V.* Doch gesteld, dat er iets tot stand kwam, wat u goed leek, maar door den wetgever opgelegd, zou dan uw beginsel u niet verhinderen, om dat goede toe te juichen?

A. Neen, men kan beginselen niet op alles toepassen; men moet rekening houden met de omstandigheden.

4906. *V.* Hebt gij nog een of ander punt, waarop gij onze aandacht wenscht te vestigen?

A. Ik geloof, dat wij zoo wat alles besproken hebben. De twee groote dingen voor het heil van den werkman zijn: goede voorbereiding voor zijn werk door goed vakonderwijs, en het verzekeren van een rustigen ouden dag; dit laatste is door den werkman verdiend, het mag dus geen liefdadigheid zijn.

H. FIGÉE.

A. KERDIJK, *Voorzitter*.
KOLKMAN.

W. M. VISSER.

J. C. TH. VLYGERS.

W. H. J. ROMJAARDS, *Adj.-secretaris*.

Verhoor van **Casper Hendrik Holst**, oud 38 jaar, scheepsbouwkundige aan de werf en machinefabriek «de Conrad» te Haarlem.

4907. De **Voorzitter**: Bemoeit gij u uitsluitend met de scheepswerf of met de geheele fabriek?

A. Ongeveer met de geheele fabriek.

4908. *V.* Er wordt met een talrijk personeel gewerkt, niet waar?

A. Dat varieert; op het oogenblik zijn er een goede 200 man.

4909. *V.* Waaronder veel jeugdigen?

A. Niet veel, omdat onze werf niet zoo heel uitgebreid is en de jongens bij ons hoofdzakelijk op de werf gebruikt worden.

4910. *V.* Hoeveel jongens beneden de 16 jaren zijn er?

A. Ongeveer 20.

4911. *V.* Worden zij allen op hooger leeftijd dan 12 jaar aangenomen?

A. Zij komen bij ons op hun twaalfde jaar.

4912. *V.* Hoe oordeelt gij over dat werken op dien leeftijd?

A. Dat is moeilijk; dikwijls is de toestand der ouders zóó, dat men de bepaling der wet, om ze niet jonger dan 12 jaar aan te nemen, bejammert.

4913. *V.* Welken leeftijd zoudt gij in uw vak den geschiktsten achten voor de jongens zelve om aan het werk te gaan?

A. 12 à 13 jaar, want zij verrichten licht werk.

4914. *V.* Acht gij het niet in het belang van den toekomstigen werkman wenschelijk, dat hij later begint en langer onderwijs geniet?

A. Voor sommige industrieën zou ik dat zeer wenschelijk achten, maar aan den anderen kant zou ik het jammer vinden, dat meer ontwikkelden werk moesten verrichten, dat niet met hunne ontwikkeling strookt, waardoor zij ontevreden zouden worden. Ik zou dan ook meenen, dat degenen, die voorbeschikt zijn om de minimumposten in onze industrie te bekleeden, niet te veel ontwikkeld moeten zijn.

4915. *V.* Gij zijt dus huiverig om een uitspraak te doen, geldend voor alle soorten van arbeid; maar hoe is uw oordeel, wat uw vak betreft?

A. Wanneer een jongen tot zijn twaalfde jaar op school is geweest, acht ik hem voor ons vak ontwikkeld genoeg, wil hij later nog wat meer leeren, dan kan hij dat toch altijd nog doen.

4916. *V.* Is de werktijd aan «de Conrad» niet van 's morgens 6 tot 's avonds 8 uur?

A. Ja.

4917. *V.* Dus na aftrek der 2½ uur rust, een arbeidsduur van 11½ uur?

A. Ja.

4918. *V.* Wordt er dikwijls overgewerkt?

A. Niet veel.

4919. *V.* Komt nachtwerk voor?

A. Bij uitzondering, geheele nachten zijn heel zelden.

4920. *V.* Wanneer den geheelen nacht doorgewerkt wordt, doen zij dan den volgenden dag hun gewone werk?

A. Wanneer de directeur zijn zin krijgt, niet. Onlangs nog moesten echter de draaiers een nacht doorwerken, en waren zij alleen daarvoor te vinden, op voorwaarde dat zij den volgenden dag niet behoefden te verzuimen.

4921. *V.* Wordt nachtwerk hooger betaald?

A. Ja, anderhalfmaal het gewone loon.

4922. *V.* Heeft er soms ook wel Zondagswerk plaats?

A. Heel zelden, en dan enkel nog tot 'smiddags 12 uur.

4923. *V.* Komt het wel voor, dat zij vragen om van den Zondagsarbeid vrijgesteld te worden?

A. Zij worden altijd gevraagd, of zij al dan niet willen. Aan degenen, van wie het bekend is, dat zij om godsdienstige gemoedsbezwaren — zooals bijv. het werkvolk, dat van den Kinderdijk komt, waar een zeer orthodoxe geest heerscht, — alsook aan den baas van de werf, wordt het zelfs niet voorgesteld. Aan de anderen, die geen gemoedsbezwaren hebben, wordt bij voorkomende gelegenheden toch nog gevraagd, of zij willen meedoen.

4924. *V.* Zijn er onder degenen, van wie het bekend is, dat zij niet op Zondag willen werken, ook, bij wie dit uit huishoudelijke of maatschappelijke gemoedsbezwaren voortkomt?

A. Ik heb er zelden ontmoet, door wie die bezwaren werden aangevoerd om niet op Zondag te werken.

4925. *V.* Is de arbeid zóó geregeld, dat zoogoed als alles in stukloon wordt uitgegeven?

A. Voor zooveel het werk zich daartoe leent, ja.

4926. *V.* Intusschen worden de menschen waarschijnlijk toch op uurloon aangenomen?

A. Ja.

4927. *V.* De uurloonen varieren tusschen 15 en 20 cents, is het niet?

A. Ja, voor zoover de volwassenen betreft.

4928. *V.* Zijn de verdiensten door stukwerk aanmerkelijk hooger?

A. Ja. Ik heb een nittreksel laten maken over de loonen van het vorig jaar. Verleden jaar is over een totaal van f 102000 f 7715 aan stukgeld uitbetaald en over de eerste helft van dit jaar f 3200 van de f 46000 aan overgeld. Wij maken onderscheid tusschen productief en niet-productief loon, en beschouwen als dit laatste loon van het personeel voor de fabriek, als portier, machinist, etc. Het overgeld is volgens die berekening 8% van het productief loon geweest.

4929. *V.* Een getuige vertelde ons, dat hij 18 cents verdiende en bij stukwerk 25% oververdiende. Kan dit juist wezen?

A. Ja.

4930. *V.* Wanneer van den eenen kant het overgeld 8°/_o van het productieve loon bedraagt, en aan den anderen kant door een man, die op stukloon werkt, 25°/_o wordt oververdiend, volgt daaruit dan niet, dat een groot deel van het werk in uurloon wordt verricht?

A. Bij alle werk, dat als stukwerk wordt uitgegeven, klimt het overloon niet tot 25°/_o. Het klimt soms tot 25°/_o, maar is daartegenover ook wel eens 2, 3 of 4 percent. Gij hebt hier een werkman gehoord, die altijd onder dak arbeid en geheel onafhankelijk is van den invloed van het weer. Wanneer wij echter platen voor een schip te maken hebben, maakt het een groot verschil, of het weder mooi is of zoo slecht als in den laatsten tijd.

Daarenboven hebben wij ook zeer veel sjouwerloonen, en dit wordt niet als stukwerk betaald.

4931. *V.* Wordt echter het uurloon *per se* uitbetaald?

A. Altijd.

4932. *V.* Over de stukloonen zal zeker wel eens verschil van gevoelen met de werklieden ontstaan?

A. Zeker.

4933. *V.* Staat het dan aan den baas om die geschillen te beslechten, of worden ze voor den directeur of voor u gebracht?

A. Het laatste.

4934. *V.* En wordt er dan altijd met den werkman zelve overlegd?

A. Niet altijd, maar in den regel wordt er gezegd: «toen hebt gij er dat voor gehad, dus wij verwachten, dat gij het er nu ook voor zult doen».

4935. *V.* De sjouwerlui, zijn dat vaste of losse menschen?

A. Bijna vast; de fluctuatie is niet groot; op de werf nog het meest.

4936. *V.* Wat verdient een sjouwer?

A. 14 centen per uur.

4937. *V.* Een getuige, die op «de Conrad» werkt, heeft met veel klem gewezen op de goede verhouding, die er tegenwoordig heerscht aan de fabriek in tegenstelling van vroeger. Vooral werd de tegenwoordige directeur door hem geprezen. Hoe is uw oordeel over het personeel in het algemeen?

A. Gunstig wat willigheid aangaat, maar niet zoo best wat betreft de ontwikkeling voor het vak.

4938. *V.* Dit laatste treft mij, in verband met hetgeen gij straks zeydet omtrent den leeftijd, waarop uws inziens met den arbeid in uw vak moet begonnen worden. Schrijft gij die geringe ontwikkeling niet ten deele toe aan het verlaten der school op te jeugdigen leeftijd?

A. Eerlijk gezegd: neen. Ik heb den indruk gekregen, dat velen, en dat zijn de slechtste werklui, geen hart voor hun vak hebben; zoodra zij buiten de fabriek zijn, denken zij aan niets ter wereld meer, wat in verband staat met hun vak.

4939. *V.* Dus dan staat toch die onverschilligheid in verband met geringe ontwikkeling in het vak?

A. Ja.

4940. *V.* Zou derhalve uws inziens de belangstelling grooter zijn, als de vakkennis toenam?

A. Ja, een goed werkman heeft respect voor zijn werk.

4941. *V.* Acht gij dan de opleiding van jongens gebrekkig?

A. Ja, en daarom hebben wij een teekenschool aan de fabriek verbonden, waar de jongens worden opgeleid met het oog op het soort van werk, dat zij te doen krijgen.

4942. *V.* En wat wordt er gedaan voor de technische opleiding in het vak zelf?

A. Daarvoor worden zij zooveel mogelijk geplaatst bij de beteren onder het werkvolk.

4943. *V.* Doch een werkman, die op stuk werkt, zal toch wel heel weinig om zoo'n jongen denken, maar bovenal om zijn eigen werk en eigen verdiensten?

A. Ja en neen; als een werkman op stuk werkt, moet het in zijn eigen belang zijn, dat de jongen zooveel mogelijk produceert; hoe meer en hoe spoediger hij dus den jongen leert, hoe voordeliger het voor hem is.

4944. *V.* In Haarlem woonachtig, hebt gij natuurlijk wel gehoord van het leerlingstelsel, dat is ingevoerd bij de Hollandsche spoorwegmaatschappij?

A. Ja.

4945. *V.* Zijt gij daarvan een voorstander?

A. Ja, over het algemeen wel. Er zijn jongens bij ons, die zeer weinig leeren; zij, die gebruikt worden voor het heetmaken van de klinknagels, leeren het vak niet; wel zij, die bij een vak worden geplaatst, zooals de timmerwerkplaats, de bankwerkers, enz.

4946. *V.* Is wel eens bij u aan de fabriek overwogen om het voorbeeld van de Hollandsche spoorwegmaatschappij te volgen?

A. Tot dus ver niet.

4947. *V.* Gij spraakt een gunstig oordeel uit over het werkvolk, wat gewilligheid betreft; schrijft gij die gewilligheid toe aan de wijze, waarop de bazen met de menschen omgaan?

A. Dat moet natuurlijk zijn invloed uitoefenen; wanneer er een baas mocht zijn, die op een onplezierige manier met het volk omging, dan zou dit heel spoedig die stemming bederven. Als de heer Goekoop ook iets dergelijks bemerkt, of wanneer hem gevallen van onbilligheid of hardvochtigheid van de bazen ter oore komen, dan maakt hij daarop steeds de bazen attent en verbiedt hun dergelijke wijze van optreden.

4948. *V.* Worden de bazen geregeld uit het volk van de fabriek zelf getrokken?

A. Neen, wij hebben geen baas op de fabriek, die uit het volk is getrokken.

4949. *V.* Zijt gij lang aan deze fabriek werkzaam?

A. 6 jaar.

4950. *V.* Gij hebt dus, in vergelijking met hetgeen was vóórdat de heer Goekoop als directeur optrad, den invloed kunnen waarnemen, dien zijn opvatting omtrent de wijze van behandeling oefent op het volk?

A. Zeker; in de laatste anderhalf jaar, dat de heer Goekoop zich uitsluitend met de leiding van de fabriek heeft belast, is er een enorm verschil ten voordeele in de algemeene verhouding gekomen.

4951. *V.* Zoodat gij als uw ervaring kunt uitspreken, dat, wanneer er van boven af naar gestreefd wordt om eene betere verhouding te verkrijgen, men daarvan de gunstige gevolgen ziet?

A. Ja.

4952. *V.* Is de toestand in de fabriek in den laatsten tijd ook verbeterd, wat betreft het verstrekken van water, het beschermen van gevaarlijke, bewegende deelen, enz.?

A. Ja, verleden jaar is er eene waterleiding aangelegd, en zijn de werktuigen, die gevaar konden aanbrengen, omrasterd geworden, terwijl dit jaar de werkplaatsen bestraat zijn om den stofboel zooveel mogelijk te keer te gaan.

4953. *V.* Wat het omrasteren en beschermen der machinerieën betreft, geloof gij, dat men te dien aanzien nog verder moet gaan?

A. Zeker, dat is ook het plan van de directie.

4954. *V.* Ons is gezegd, dat de privaten van voren open zijn en niet van elkander gescheiden, zoodat als het ware een kleine compagnie samen zit. Vindt gij dat niet jammer?

A. Ik heb er nooit over gedacht.

4955. *V.* Die open privaten bestaan, naar 't schijnt, op vele fabrieken, en men zeide ons, dat dit naar goed was, want dat men er anders misbruik van zou maken, door er te lang te vertoeven. Is dat ook uwe meening?

A. Ja.

4956. *V.* Wanneer de werklieden gedaan krijgen, dan is het, meen ik, de gewoonte van de directie om ze minstens 8 dagen van te voren op te zeggen?

A. Dat geschiedt zooveel mogelijk, maar niet altijd. Kort geleden was ik genoodzaakt het na te laten. Er was vermindering van werk aan de werf, en ik stelde voor om een gedeelte der werklieden in twee ploegen af te danken. Het eerste gedeelte is toen 8 dagen van te voren gewaarschuwd. Het zijn natuurlijk niet de beste sujetten, die gedaan krijgen. Het waren 16 man, en daarvan zijn er 10 geweest, waarvan wij de geheele week geen voldoende werk gekregen hebben. Toen dus 14 dagen later een tweede partij moest ontslagen worden, zeide ik niet zoo vroeg vooruit te bedanken, uit vrees van anders hetzelfde weer te krijgen.

4957. *V.* Maar vindt gij die handelwijze tegenover een knap man inderdaad niet hard?

A. Zeker, ik kan er mij dan ook alleen mede verontschuldigen, dat ik er de minsten van de broederen voor uit zocht.

Enquête.—Haarlem.

4958. *V.* Zijn de werklieden van hunne zijde gewoon op stel en sprong weg te loopen?

A. Dit is zeer verschillend. Er zijn er, die het zeer fatsoenlijk aanleggen, en anderen, die bij het minste verschil, dadelijk zeggen: «geef mij mijn centen maar, dan ga ik heen!»

4959. *V.* Welke regeling is er aan «de Conrad» voor het geval van ziekte?

A. Er is een onderling ziekenfonds, dat alleen door den boekhouder geadministreerd, maar overigens geheel door het werkvolk zelf beheerd wordt.

4960. *V.* Bemoeit zich de directie overigens volstrekt niet met de zaken van het fonds?

A. In zoover wel, dat, wanneer er een tekort is, dit door haar wordt aangevuld. Verleden jaar is bovendien nog een man, die ernstig gekwetst was, geruimen tijd op kosten der directie behandeld, waartoe het fonds trouwens niet in staat zou zijn geweest.

4961. *V.* Het bestuur wordt dus zeker door de werklieden gekozen?

A. Ja.

4962. *V.* Bestaat er onder het werkvolk veel belangstelling voor die verkiezing?

A. Dat zou ik moeilijk kunnen zeggen. Zoolang ik aan de fabriek ben, zijn altijd dezelfde bazen in het bestuur gekozen. Of dit nu een bewijs moet zijn van tevredenheid over de wijze, waarop dezen hun taak vervullen, of wel een gevolg is van laksheid, durf ik niet uitmaken.

4963. *V.* Het reglement bepaalt toch niet, dat juist alleen bazen in het bestuur zitting mogen hebben?

A. Het bestuur bestaat, volgens het reglement, uit drie bazen en een werkmán.

4964. *V.* In een inrichting als «de Conrad» zullen, trots voorzorgsmaatregelen, nog al eens ongelukken voorkomen. Krijgen de werklui dan eenvoudig de uitkeering uit het ziekenfonds, of ontvangen zij als regel bovendien van de directie een gedeelte van het loon?

A. Niet als regel, doch meestal wel.

4965. *V.* Is dat een bedrag naar gelang van omstandigheden, of een gedeelte van het loon?

A. De heer Goekoop regelt dit zelf; ik weet het niet.

4966. *V.* Weet gij, of door de directie de verzekering van het personeel tegen ongelukken overwogen is?

A. Daarover wordt onderhandeld, en het voornemen bestaat daartoe over te gaan.

4967. *V.* Bestaat er niet een reglement omtrent arbeidstijd, arbeidsvoorwaarden, enz.?

A. Er is een reglement, dat van '85 dateert, doch waarin enkele dingen veranderd zijn, terwijl aan andere de hand niet wordt gehouden. De boete voor te laat komen wordt elke week ingehouden, maar wanneer de gestrafte kan bewijzen, dat het te laat komen buiten zijn schuld is geschied, krijgt hij het bedrag terug.

4968. *V.* Wie legt de boeten omtrent rooken, niet gehoorzamen aan orders, enz. op, waarvan het reglement gewaagt?

A. Daartoe heeft de baas het recht, doch er wordt nog al slap mede geleefd. De bepaling omtrent rooken is ook onnoodig streng.

4969. *V.* Zoudt gij meenen, dat gij het, afgezien van de boeten voor te laat komen, best zonder boeten zoudt kunnen stellen?

A. Ja.

4970. *V.* Wat gebeurt er met de boeten?

A. De helft gaat in het ziekenfonds, de andere helft in een extra-potje, voor geval van verwondingen, daar het ziekenfonds alleen voor ongesteldheid uitkeert.

4971. *V.* Dat potje zal wel niet ver reiken?

A. Neen, meestal gaat het in zoodanige gevallen uit de kas van de maatschappij.

4972. *V.* Wanneer heeft de uitbetaling der loonen plaats?

A. 'sZaterdagavond na afloop van het werk om 6 uur.

4973. *V.* Krijgt ook bij ploegwerk toch ieder afzonderlijk zijn deel?

A. Ja, de verdeling van het overwerk heeft plaats op het kantoor, maar ieder krijgt zijn deel in het handje.

4974. *V.* Wanneer wordt het overgeld betaald?

A. Als het werk geheel is afgelopen, maar daarom ontvangen zij iedere week uurloon bij wijze van voorschot.

4975. *V.* Wanneer overwerk afloopt, wordt dan op Zaterdag van diezelfde week het overgeld uitbetaald?

A. Neen, daarnaar wordt wel gestreefd, maar dat is niet altijd vol te houden.

4976. *V.* Wordt er veel in de open lucht gewerkt?

A. Door ongeveer de helft van het volk.

4977. *V.* Is dat onvermijdelijk?

A. Ja. Voor zooveel mogelijk is, de werkplaats overdekt en ingesloten; wat niet anders kan, geschiedt alleen buiten.

C. H. HOLST.

A. KERDIJK, *Voorzitter.*
KOLKMAN.

W. M. VISSER.

J. C. TH. HEYLIERS.

W. H. J. ROJJAARDS, *Adj-secretaris.*